

Марті Ларні СОКРАТ У ХЕЛЬСІНКІ

ЗАРУБІЖНА НОВЕЛА

Книжка двадцять

ВИДАВНИЦТВО «ДНІПРО»
КИЇВ — 1975

Martti Larni

SOKRATES HELSINGISSÄ
JUMALTEN NÄYTELMÄ
TURVALLINEN ELÄKE
NIKO THESSALONIKILAINEN
KAUPANPÄÄLLISIÄ
REALISTISTA TEATTERIA
ITSEPUOLUSTUSOIKEUS
SPESIALISTI
SOVELLUTTUA HUMANISMIA
ANKARA RANGAISTUS
ANTEEKSIANTAMATON EREHDYS
SEKSIRIPPI
KUKKOEN ÄÄNET
MISTER MAKKLOUN
ASEMAKAAVA
VAIN NAISILLE
ÄLÄ VARASTA LÄHIMMÄISESI NAURISTA
HANKALA NAAPURI
OSAT VAIHTUVAT
HEVOSHUIJARIT
TASAPELI
NULIKKA
KALJUPÄISTEN SUOJELULIITTO
AVOMIELISTÄ MIETISKELYÄ

Käännetty Ukrainaksi

Мартті Ларні

СОКРАТ У ХЕЛЬСІНКІ

НОВЕЛИ

Переклала з фінської
ЕММА ЛИСЕЦЬКА

З М І С Т

СЛОВО ПРО МАРТТИ ЛАРНІ. Ф. МАКІВЧУК 5

СОКРАТ У ХЕЛЬСІНКІ	13
РАДА БОГІВ	38
ПЕНСІЯ	47
САЛОНІКСЬКИЙ НІКО	54
ПРЕМІЯ ЗА ПОКУПКУ	60
РЕАЛІСТИЧНИЙ ТЕАТР	66
ПРАВО НА САМОЗАХИСТ	71
СПЕЦІАЛІСТ	75
ПРИСТОСОВНИЦЬКИЙ ГУМАНІЗМ	84
НАЙГІРША КАРА	93
НЕПРОЩЕННА ПОМИЛКА	98
СЕКС НА СПОВІДІ	102
ПІВНЯЧІ ГОЛОСИ	108
МІСТЕР МАККЛОУН	118
ЗА ПРОЕКТОМ ЗАБУДОВИ	123
ТІЛЬКИ ДЛЯ ЖІНОК	130
НЕ ЗАІХАЙ НА РІПУ БЛИЖНЬОГО СВОГО	137
НЕСТЕРПНИЙ СУСІД	144
РОЛІ МІНЯЮТЬСЯ	152
ГЕНДЛЯРІ	156
НІЧІЯ	163
ХЛОПЧИСЬКО	170
ЛІГА ЗАХИСТУ ЛИСИХ	180
ВІДВЕРТІ РОЗДУМИ	184

И(Фін)

Л25

Л $\frac{70304-136}{M205(04)-75}$ 129-75

СЛОВО ПРО МАРТТІ ЛАРНІ

Ми сиділи в кабінеті редактора журналу «Крокодил» Мануїла Семенова, пили каву, курили і з великим інтересом слухали розповідь гостинного господаря про те, як він, будучи гостем монгольських журналістів, ловив у тамтешніх водоймах рибу і як йому фантастично везло на тайменя. А таймень, щоб ви знали, це королівська риба, завдовжки до двох метрів, а вагою близько 80 кілограмів. А своїми смаковими якостями таймень затьмарює навіть райдужну форель. От яка це риба!

Над Москвою стояла дзвінка липнева спека, і кожен з нас мав би за більшу благодать сидіти зараз на березі тихого прохолодного озера й ловити казкових тайменів. Але смію думати, ніхто з нас не залишив би цього кабінету, коли б навіть випала реальна можливість перенестися з нього до берегів прохолодних монгольських озер і рік. Бо сьогодні тут відбудеться зустріч з нашим фінським побратимом, всесвітньо-відомим сатириком і гумористом Мартті Ларні. Вчора він прилетів із Хельсінкі до Москви, й редакція «Крокодила» запросила його до себе в гості. О другій годині дня він має приїхати.

Перше моє знайомство з творчістю Мартті Ларні відбулося чотирнадцять років тому, коли московське видавництво іноземної літератури видало його роман «Четвертий хребець, або Шахрай мимоволі». Скажу відверто: мене потряс цей твір — яскравістю сатиричного таланту, фейерверком тонких дотенів, гіпербол, карикатур і разом з тим глибокою реалістичністю. Завжди, коли я перечитую знаменитого Шолома-Алейхема, то мимоволі думаю: боже мій, а який же він, мабуть, сильюющий в оригіналі. Така думка виникала, коли я читав «Четвѳртий хребець». Повірте, я зовсім не збираюся пред'являти якісь

претензії до перекладу цієї книжки. Я не збираюся також нав'язувати свої думки іншим, але мені здається, що навіть найталановитіший переклад ніколи не зрівняється з талановитим оригіналом, як найкраща копія репінських «Бурлаків» не замінить оригіналу великого живописця.

Ларні виявився напрочуд пунктуальним. Рівно о другій годині він зайшов до кабінету М. Семенова. Трохи вищий, ніж середнього зросту, по-спортивному підтягнутий і радісно усміхнений. Чесно кажучи, саме весела усмішка мене вразила найбільш. Скільки читано, скільки чувано про фінську похмурість, мовчазність і навіть холодність, а тут бачиш живе спростовання цього закоренілого міфу.

Приязний потиск руки, високе чоло, розумні очі, що випромінюють з-під окулярів симпатичну лукавинку,— все це одразу настроює на відвертість, на довірчу і дружню співбесіду.

Ларні був чи не найактивнішим і найдотепнішим учасником розмови. Він дуже палко говорив про роль літератури в боротьбі за мир, за взаємоповагу й дружбу народів. «Література, я маю на увазі літературу з великої літери,— підкреслював Ларні,— вчить людей добру, людяності, добропорядності. Я голосую за те, щоб радянську літературу видавали у моїй країні, а фінську літературу — у вашій країні».

Сатира, гумор Мартті Ларні — література з великої літери. У нього сильне, талановите перо. У нього глибоке і вірне бачення світу. Він пройшов такі життєві університети, які випадали на долю небагатьом творцям. А ці університети, як засвідчує досвід Максима Горького,— є найкращим помічником таланту.

Мартті Ларні народився 1909 року в маленькому селі Пакіла, губернії Хяма, де, як він сам жартував, люди справді небалакучі й схильні потеревенити лише в двох місцях: в лазні та шинку. Але й там вони

обмежуються кількома словами: «Піддай пари!» або «Налий ще!» У домі, в якому народився Ларні, розкіш була, за його ж таки жартом,— великою розкішшю, зате нужда та злидні не переводились. Жилося не солодко, отож іще змалку йому доводилось найматися пастушком, бути хлопчиком на побігеньках, чорноробом, щоб якимось заробити собі на життя і навчання. Ларні найбільше любив історико-філологічні й політичні науки. Завдяки чому став потім народним учителем. А пізніше він став журналістом. Журналістиці Ларні віддав понад тридцять років свого життя. Власне журналістика й зробила його письменником. Літературну діяльність Мартті Ларні почав з поезії. У 1934 році вийшла перша книга його віршів.

Через три роки він опублікував свій перший прозовий твір — повість «Безодню», яка засвідчила, що у фінську літературу прийшов талановитий, своєрідний і чесний письменник.

Потім на полицях книжкових магазинів Фінляндії, та й не лише Фінляндії, з'явилися книги: «Село добрих людей», «Світ двох», «Руки матері», «Недалеко від гріха», «Небо спустилося на землю», «Чорна Венера», «Міннесота в огні», «Шановні бідняки», «Про це помовчують», «Фінська кішка в мінорі», «Неймо-вірне щастя» та інші.

Але найбільшу, чи й навіть світову популярність зажили його сатиричні романи «Четвертий хребець» і «Прекрасна свинарка».

У нашого фінського друга є щось од селянської вдачі. Він не повірить, поки не помацає. Крім глибокого знання життя, для Мартті Ларні характерне глибоке вивчення деталей і нюансів того матеріалу, соціальну суть котрого, дух котрого він хоче донести до розуму й серця читача. Спочатку він розгляне його, як казав Остап Вишня, «отцедова» і «оттедова», з усіх боків і площин, і аж тоді вже береться за перо.

Очевидно, це і є тим непохитним законом художньої творчості, без суворого дотримання якого не можна розраховувати на успіх у будь-якому жанрі мистецтва.

Перед тим, як написати роман-памфлет «Четвертий хребець», Ларні з 1951 по 1954 рік постійно жив у Сполучених Штатах Америки, редагуючи там фінську профспілкову газету «Синдикат». Він уважно, прискіпливо вивчав тамтешнє життя, однак у романі ми не бачимо цілої картини американського способу життя. Сатирик показав лише «шматки» цього життя. Але як показав! У цих «шматках», ніби на долоні, бачиш всєньке дно капіталістичного світу з усіма його потворствами й жахами.

Епіграфом до свого роману Мартті Ларні поставив слова відомого сатирика Джерома К. Джерома: «Друже мій! Друже мій! Не намагайся вірогідно змалювати нас! Краще говори, перебільшуючи». Дійсно, письменник змальовує нрави Америки наших днів сатиричними засобами, він щедро вдається до прийомів гіперболи й карикатури, але робить це так художньо, так ювелірно, що читач не відчуває цього перебільшення. Навпаки, роман від цього тільки виграв і саме завдяки цьому широко розійшовся по всьому світу, став класикою фінської літератури.

Ми знаємо Мартті Ларні не лише як видатного літератора. Ми знаємо його і як енергійного громадського та політичного діяча, як пристрасного й переконаного поборника миру, дружби й співробітництва між народами, як щирого друга Радянського Союзу.

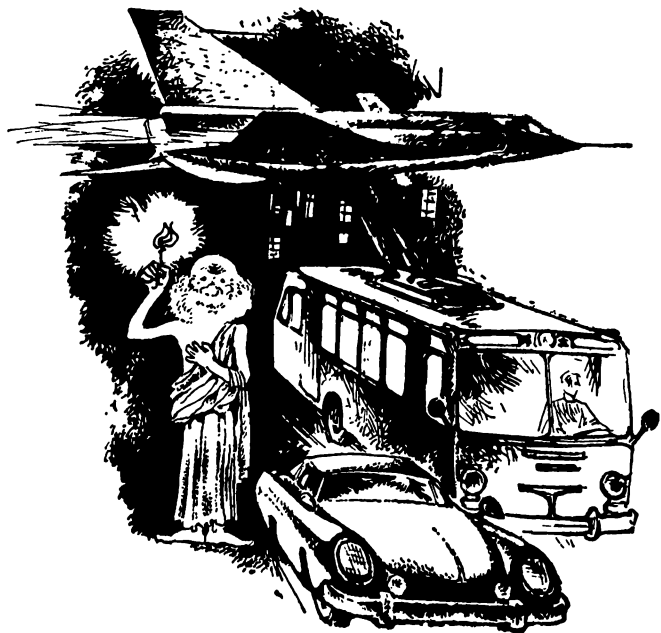
Треба сказати, що Мартті Ларні послідовно відстоює ідею взаємозбагачення національних мистецтв, ідею взаємообміну кращими його здобутками. У своєму листі «Українським друзям про Фінляндію та Фінлію», що був надрукований у восьмому номері журналу «Всесвіт» (1973), Мартті Ларні, зокрема, пише:

«...Нам хоч і на сором, а треба визнати, що ми вкрай погано знаємо українську літературу, яка посідає почесне місце в світовому мистецтві... Щоб зарадити справі, пропоную швидше братися до перекладу української літератури на фінську мову й одночасно фінської літератури — на українську. Стежте, консули, щоб слова перетворилися на діла!

За допомогою писаного і друкованого слова народи вчитимуться краще пізнавати один одного, знайомитимуться з національними традиціями та культурними надбаннями. І коли на додачу до друкованого виступу випадає можливість потиснути руку і навіть покласти поцілунок на щоку, щезають вигадані перешкоди й сухі протоколи. Я справді надзвичайно радий, що «повільні, небагатослівні і задерикуваті фінни встановили постійні й довірчі дружні зв'язки з Україною, одним із членів братерської сім'ї радянських республік, яка безкорисливо прагне побудувати для майбутніх поколінь тривалий мир».

Отакий він, Мартті Ларні,— сатирик, гуморист, громадський і політичний діяч, наш щирий друг.

Федір МАКІВЧУК

Н О В Е Л И

СОКРАТ У ХЕЛЬСІНКИ

Успіх пропаганди залежить від повторювання всіх самих думок. У цьому люди віддавна переконалися з подружнього життя: в ньому повторювання може рішуче змінити будь-чию вдачу. Однак сказати, що жінка й чоловік займаються пропагандою, буде помилково. У цьому випадку доречніше буде вжити слово «сварка». На початку медового місяця сварка ще звучить наче музика, а пізніше, через якихось кільканадцять років, починає звучати, як зіпсована пластинка, що крутиться на одному місці і невпинно повторює: «Не струшуй попіл з цигарок, попіл з цигарок, попіл з цигарок..., попіл..., попіл... з цигарок...»

Спеціалісти, які вивчали причини розлучень, твердять, що сварливі жінки — жертви вакцинації. Коли їм у дитинстві, бачте, робили щеплення проти віспи, то помилково скористалися з грамофонної голки.

Пропаганда і сварка, по суті, синоніми. І перше, й друге викликає протидію. Іноді це набирає вигляду гучної лайки, ляпасів, грюкання дверима і, нарешті, розлучення. Уникнути пропаганди засобами масової інформації можна так: газету використовувати для того, щоб бити мух, а радіо просто вимикати. Сварки теж можна позбутись, якщо натягнути шапку аж на вуха і піти собі з дому. Деякі фірми рекомендують модерні затички у вуха та глушители. Але такий спосіб, безперечно, антигуманний, принижує людську гідність і суперечить доброзичливим намірам статуту Організації Об'єднаних Націй. Фахівці з подружнього

життя рекомендують давній і добре перевірений засіб: шапку на голову і мерщій до шинку! Це справді універсальний засіб, і марно шукати того, хто перший удався до його пропаганди.

Таким чином, кмітлива людина може якось уникнути на землі отих подібних, наче близнята, пропаганди та сварки. Ну, а як бути тоді, коли людина потайки чи за допомогою фальшивого паспорта прослизне на небо? Там уже не сховася в церкві, щоб перекуняти, або в шинку, щоб втопити лихо, та й інші земні способи не зарадять. Сиди собі тихо і слухай, як тобі весь час те саме товчуть.

Колишній громадянин Фінляндії Вікторі Віртанен дістав візу в царство небесне 11 липня 1944 року. Спочатку він там почував себе добре, та потроху почав нудитись від янгольського співу і деренчання арф. Від того одноманіття засумував за домівкою, бо навіть скучив за сварками вічно невдоволеної чимсь дружини.

Неспокійно пурхаючи з місця на місце, він якось зустрівся з невеличким, геть зморщеним дідком, таким уже бридким, що він здавався навіть вродливим. Цей малий засушений дідок був учитель, отож не диво, що він так висох: бо всім відомо, як оплачується праця вчителя! Він саме закінчив урок і, сидячи під стовбуром уявної пальми, роздумував про вічність та плин життя.

— Ой нене, ну й страховисько ж ти,— щиро мовив Вікторі Віртанен, якого змалку навчали казати правду.

— Міг бути й гіршим,— лагідно озвався, привітно посміхаючись, дідок.

— Коли б я був на тебе схожий, то давно б повісився або отруївся.

— Я це й зробив,— відповів старий,— тільки не тому, що потворний, а недобрі люди до цього мене примусили.

— Ого, та в тебе добре калатало! — вигукнув Віхторі Віртанен.— Коли ж це ти сюди потрапив?

— За чотириста років до нашої ери.

— Не брешеш?

— Анітрохи. Я завжди прагнув до істини.

— Як же ти проводиш свій час? Може, хоч пасьянсом розважався?

— Не розумію, що ти маєш на увазі. Голові з мозком завжди є про що помислити. У світі ж стільки непізнаних проблем.

— Ти звідки такий?

— З Греції. В моєму рідному місті — Афінах — я навчав молодь пізнавати життя. Деякі й зважили на мої поради, та більшість і вухом не вели.

— От бідолаха! — вигукнув Віхторі Віртанен.— Дав би ти молоді спокій. Хай танцює собі під джаз, переглядає комікси та обнімається в сутінках кінотеатрів.

— Я не можу збагнути твоїх слів,— промовив старий.— Багато хто покладається тільки на власний розум і через те дуже помиляється. На жаль, я не все розумію з твоєї розповіді.

— Хіба я не балакаю з тобою небесною мовою?

— Та воно-то так, шановний громадянине. Але що означають слова «джаз», «комікси», «кінотеатр»?

Віхторі Віртанен сплеснув куценькими крильцями і зарозуміло усміхнувся:

— Як же ти міг когось навчати, коли й сам нічого не петраєш?

— Мудрий той, хто усвідомлює, що не можна всього знати.

— Слухай, старий, ти мені баки не забивай. І не витріщайся. Ти хоч читати й писати тямив?

— А навіщо? Багато хто, начитавшись, втрачає глузд, а дехто пише таке, що годі його розібрати. Наприклад, софісти. Вони проповідують незрозумілі поняття, і вчення їх облудне. За гроші вони

беруться довести що завгодно. Приміром, мудрують так: якщо небо — блакить, а блакить — це колір, то виходить, небо це тільки колір. А ти тут бачив хоч що-небудь блакитне? Тут геть усе біле, безбарвне. Людина повинна досліджувати суть речей, прагнути до істинного, наукового пізнання. Софісти ж не шукають істини, а тільки час марнують. Тому й нагадують набридливу муху: зженеш її з тарілки, вона тобі на носа сяде.

Віхторі Віртанен збуджено потушцювався і проказав:

— Ти ба, що сталося з дідуганом, як зажився до такого віку. Зовсім пришелепкуватий. Правду казав один друзяка, що молодий джигуном літає, а старий одне тільки скрипить і скрипить.

— Я не скриплю, але й ти вже не джигун.

Віхторі Віртанен поглянув на свої босі ноги і спитав у дідуся:

— А як тебе звати?

— Сократ.

— Сократ! Де ж це я чув це ім'я? Ага! У школі торочили... То це в тебе була ото жінка — каналія. Як її пак було звати?

— Ксантіппа. Але вона не була каналія. Звичайна собі жінка, хоч і сварлива. Але жінка й повинна бути сварливою, інакше яка з неї жінка? Ніщо не викликає в неї більшого підозріння, як істини, про які говорить чоловік. Через це вона й свариться.

— Оце правду говориш, суцзу правду! — вигукнув Віхторі Віртанен. — Моя теж лаялася, ще й як! Було, як заведе: «Поголи бороду, Віхторі, поголи бороду... поголи, поголи, поголи... Знову нажлуктився, як свиня, як свиня, свиня, свиня... Розкидаєш гроші, а я ходжу в лахмітті, лахмітті, лахмітті, лахмітті...»

Сократ притакнув і сказав:

— Ксантіппою стали називати будь-яку сварливу жінку.

— Моя звалася Анна, та однаково допікала мені до живих печінок. Я все кидав, тікав у шинок і там пив, доки серце не розм'якне.

— Ти маєш на увазі хміль?

— Еге... Можна і так сказати. В хмелю я завше себе знаходив — моя баба так і казала, коли знаходила мене у поліції чи у підворітті.

— Не знаю, що таке поліція і підворіття. Знаю тільки, що більшість чоловіків каже правду... А ти коли сюди потрапив?

— Влітку тисяча дев'яцот сорок четвертого.

— Якого літочислення?

— Якого ще в дідька літа! Звісно, нинішнього. Мені тільки-но стукнуло двадцять вісім. Я був на фронті — і раптом зник.

— Ніщо не зникає безслідно. Змінюється лише форма.

— Знов ти мудруєш! Рядовий Віхторі Віртанен зник безслідно. Дістав кулю в груди, ще й землю від вибуху снаряда присипало. Це було під Сііранмякі. Не чув про Сііранмякі? Одним словом, цей твій приятель дав дуба. Ні тобі геройської могили, ні орденів. І не тільки я, багато й моїх однополчан. На воротях в небо так товпилися, що й імені не питали. Тільки гукали, щоб уперед проходили, там вільніше. Зовсім як у трамваї.

— Дивні слова, дуже дивні, — промимрив Сократ. — «Куля», «окоп», «трамвай». І що означає «дати дуба»?

— Померти.

— Ну, а «куля» що?

— Це така штучка, що сюди входить, а туди виходить.

Віхторі Віртанен показав на свої груди, але там не було ніякого сліду. Сократ задумався.

— Чи не хочеш ти сказати, що тебе влучила стріла чи спис? — спитав він.

— Та ні. Просто дурна куля з кулемета. Певно, ти навіть допризовної підготовки не проходив. Ніякої зброї не знаєш. Чого ж ти навчав?

— Я ніколи не вчив убивати. Для цього розуму не треба.

— Що ти тямив! Щоб убивати, треба неабиякого вміння. Я спеціальний курс пройшов. Був автоматником. В піхоті ж автомат — основна зброя. А без піхоти яка війна? Піхоті чимало діла. Після бабахання артилерії піхота очищає територію, спалює міста і села, вбиває старих і малих, гвалтує жінок...

— Годі, годі! — з жахом вигукнув Сократ. — Звідки ти родом: з Лідії чи Вавілонії?

— З Фінляндії, он звідки!

— Не знаю такої країни. Де це — в Африці чи в Азії?

— В Європі, дивак. Так і кортить тебе під зад коліном копнути.

— Так, так. На Землі такий звичай був віддавна. Хоча колись частіше лизали, ніж стусали... Прекрасна Європа, яку викрав закоханий Зевс.

— Що ти верзеш! Ніхто Європи не викрадав. Вона як була, так і є на своєму місці. Там і моє рідне місто — Хельсінкі, де я живу. Як би я хотів туди...

— А якщо зустрінеш там свою жінку?

Вікторі Віртанен замислився трохи і стиха проказав:

— Чому ні, можна й зустріти...

— А коли вона почне сварити?

— Певне, що почне. «Де ти вештався стільки років, стільки років, років, років... Хоч би написав, йолоп, йолоп, йолоп...» Звісно, сваритиме. На те вона й жінка. Але мені набридла вже ця небесна музика. З ранку до вечора і з вечора до ранку тільки співають янголи та арфи деренчать. Весь час те саме. Хоч би зрідка якесь танго, чи фокстрот почути, або вальс

Штрауса, чи хоч гармошку якусь. Та де там! Крутять одне й те саме... Одне слово — пропаганда...

— «Пропаганда»? — здивувався Сократ.— В моїй мові є схоже слово «пропоїдея». Це те, що передусе ученню...

— Послухай, Сократе. Таких типів у нас у Хельсінкі називали придурками. Чорти б тебе взяли. Коли ти такий розумний, то скажи, чи можна звідси як-небудь потрапити на Землю. Хоч не надовго? Страх як кортить побачити Хельсінкі.

— А в тебе ж є хоч документи?

— Тільки солдатський жетон.

— Як твоє ім'я?

— Віртанен, Віхторі Віртанен.

— Десь я вже чув це ім'я. І не в Афінах, а тут.

— Віртаненів у Фінляндії сотні тисяч.

— А Сократ у Греції був один.

— На щастя...

Віхторі Віртанен починав уже дратуватись. І це було дуже дивно, бо хто бачив, щоб янголи втрачали коли-небудь рівновагу? Хіба що ті, що потрапили на небо нечесним шляхом. Але Віхторі Віртанен до таких не належав. Разом з ним прибуло чимало усякого люду: і росіян, і поляків, і чехів, і мадьярів, і болгар, і англійців, а найбільше німців. Оскільки вони сунули гуртом, то їх усіх вважали чесними та побожними.

Ангел Сократ і ангел Віртанен трохи помовчали. Врешті Сократ стиха мовив:

— Отже, на Землю? Хоч там мене звинувачували в тому, що я навчав молодь віри в розум і нехтував богом і державою.

— В Фінляндії — свобода віросповідання,— зауважив Віртанен.— Я теж за цивільний шлюб. А молодь нині розбещена та розпаскуджена. То тебе звинувачували в тому, що ти розбещував молодь? Може, й наркотиками торгував?

— Не розумію, що це таке.

— Ні, ти скоріш проповідував сексуальну свободу або таємно розповсюджував порнографію.

Сократ заперечливо похитав головою.

— Мені не зовсім зрозуміло, про що ти кажеш. Але це грецькі слова. Невже ти знаєш грецьку?

— Ще чого? Адже я фінн!

— Дивно, що фінська мова така схожа на грецьку. Порнографія по-грецьки означає розпусту.

— І по-фінськи те саме! — перебив його Віртанен. — Ніколи б не повірив, що тебе можуть звинуватити в такій справі. Певно, ти був хвацький донжуан?

— Ім'я цього чоловіка мені незнайоме, — стиха відповів Сократ.

— Тоді одверто кажи, чого ти накоїв на землі?

— Накоїв? Нічого лихого я не робив. Мене лаяли за те, що колись у юні роки я кохався в танцях. Але якби я зробив щось лихе, то сюди б уже не потрапив.

— А куди?

— Не знаю. Може, лишився б у Афінах. Роздумував собі та бесідував з людьми про суть життя.

Віртанен засміявся.

— Дурнику, ти зовсім нічого не розумієш. Як би ти зміг прожити понад дві тисячі років?

— А чом би й ні?

— Бо скільки ж часу минуло!

— А що це означає — «час»? Поясни.

— Це те, що показує годинник.

— А що це — «годинник»?

— Не дратуй мене такими дурними запитаннями. Бо, щоб ти знав, у мене поцупили годинника, коли я потрапив сюди. Час... Трясця його зна. Йде собі та йде, як його сказати, що воно таке...

— Ну, от і ми дійшли до істини. Вже й ти переконуєшся, що не все знаєш. Це свідчить, що і в тобі проклюнувся паросток мислення. Розум підточує за-

розумілість. Чи міг би ти тепер сказати, чого тобі закортіло назад на Землю? Адже там тутешньої гармонії не знайдеш.

— Ну її к бісу, ту гармонію! Набридла, мов редька. Нехай гірше, аби інше. Але годі патякати. Піду пошукаю приятелів, щоб якимось розважитись.

Віртанен намірився був уже махнути крильцями, але Сократ затримав його:

— Чого поспішати? Адже попереду в нас вічність. Може, я тобі якимось допоможу. Я маю тут знайомих у бюро подорожей, які підтримують зв'язки із Землею. Та й мені хотілося б там побувати. Чував я, що відтоді, як залишив я Землю, моє вчення дуже перекутили. Мої учні тримаються різних напрямків. Є, кажуть, епікурейці, циніки, стоїки...

— Було, та загуло,— перебив його Віртанен.— Принаймні за моїх часів їх ніхто вже й не згадував. Навіщо? Але якби нас пустили. Ой Земле, Земле! Як мені хочеться туди! Надто рано мене сюди запропили.

Сократ, звісно, поцікавився у приятеля, що то значить «надто рано». Однак Віртанен тільки крильцями тріпав, а пояснити не спромігся. Ніяк не міг визначити, що таке час. Так само у невизначений час з'явилися вони до бюро подорожей, щоб з'ясувати подробиці наступної мандрівки. Чинovníки довго вивчали їхні особисті картки, і довго радилися між собою, і все вимагали додаткових пояснень. Чому їдуть? Чи знають мову? Чи є родичі на небі? Скільки годин, днів, тижнів, місяців хочуть там бути, з ким із родичів чи знайомих хочуть побачитися?

На це майбутні подорожні відповідали спокійно, як і належить безплотним духам. Тричі їм відмовляли в перепустці, посилаючись на те, що на Землі вже ніхто не тужить за філософом Сократом, що люди вже вибрали собі філософію. Ті, хто мав силу і владу, мали

й відповідну філософію. Гноблені ж і не чули про таке диво, бо їхнє життя вщерть було насичене пізнанням злиднів і лиха. Подібних до Вікторі Віртанена теж більше не розшукували, натомість їм було споруджено пам'ятник Невідомому солдату. Та наші янголи не пали духом. Вони подали апеляцію на ім'я президента Петра і нарешті одержали дозвіл. Щоправда, з певними обмеженнями. Вони повинні були виїхати і повернутися разом, перебувати могли тільки в Хельсінкі. Сократу візи в Грецію не дали, хоч він і обіцяв не бентежити на батьківщині молодь і офіційних правителів.

— Чи можу я зустрітися із своїми вчителями — Платоном і Ксенофонтом? — домагався Сократ.

— Ні, — коротко відказували йому.

Низенький, сухорлявий Сократ здивувався і засмутився, але крилець не склав. Він послухався інтуїції й вирішив супроводжувати Віртанена в Фінляндію, про себе сподіваючись, що вчені там говорять грецькою, а народ розуміє мову небесну.

На початку серпня 1970 року о 12 годині 36 хвилин на привокзальній площі біля пам'ятника Алексісу Ківі зібрався натовп хельсінських роззяв. Їх, звичайно, цікавив не фінський письменник, який сидів спиною до храму Талії, а два дивовижні подорожні біля пам'ятника. Один з них, сивий дідок у стоптаних сандалях і з патерицею в руках, кутався в широкого брудного плаща. Другий — у касці, у закривавлений і забруднений старій солдатській шинелі. Пошкрябавши щетину на підборідді, він кивнув на годинника і буркнув:

— Час рушати.

— Вже й назад? — здивувався дідок у сандалях.

— Якого чорта, до мене! Цікаво, сьогодні свято чи будень?

— Ой що це? — злякався дідусь.

— Ото? Та це ж авто!

— Авто? Слово з моєї мови. Воно що — тварина?

— Авто? Та це ж машина, дурню!

— А чого від нього такий сморід? Невже й у нього бувають проноси?

— Заткни пельку, дай мені хоч трохи спокійно подумати!.. Якщо сьогодні неділя, то жінка з дітьми на пляжі, а якщо будень, то вона на роботі.. Я не бачив її.. вже місяців зо три.. Такий час, клята війна! Знову тривога! Повітряна тривога! Чуєш: тривога!

З неба долинув гуркіт літака, який швидко наближався. Солдат схопив свого супутника за руку, повалив його на землю біля пам'ятника, впавши й собі поруч нього.

— Що за галас? Розійдіться! — почувся окрик з поліцейської машини.

Вмить літня жінка з темними вусами під носом підійшла до представника влади.

— Тут якісь п'янички порушують громадський спокій. На горілку в них гроші, звичайно, є, тільки на одяг нема. В табори примусової праці таких! І то негайно!

— Вони, мабуть, звідти уже втекли,— зауважив підстаркуватий панок.

— Розійдіться! — гукнув поліцейський і пронизливо засюрчав.— Ви хто такий? — гримнув він на людину у військовій шинелі.

— Рядовий Вікторі Віртанен,— рвучко схопився той,— третього піхотного полку.

— Ви п'яні. Від вас тхне перегаром. Чого ви тут валяєтесь?

— Я не валявся. Я почув, що летить літак, а тому впав на землю. Та літак, здається, був наш.

— Хто вам видав військову форму?

— Каптегармус. Але якого дідька ви мене допитуєте?

Я підзвітний лише військовому начальству, а не поліції.

— Ви підзвітний всім старшим! Нема чого гнути кирпу! А це що за ідіотик? Он той, що труситься там, біля п'єдесталу і щось шепоче якоюсь чудною мовою. Мабуть, ви обидва з того самого полку п'яничок? Відповідайте!

— Це мій учитель...

— Авжеж, обидва нажлуктилися серед білого дня. Хоч би кудись у підвороття зайшли пити.

Поліцейський підійшов до старого і гримнув:

— Вставай, діду! Як твоє прізвище?

— Він по-фінському не розуміє,— заступився за Сократа Віртанен.

— Якою ж мовою він розмовляє?

— Небесною... і грецькою...

— Прокляття!.. Як його ім'я?

— Сократ.

— А може, Гомер?

У натовпі знявся веселий гамір. Таку оригінальну виставу в Хельсінкі не часто побачиш, та ще й надурняка.

Сократ схопив Віртанена за руку і, з жахом оглядаючись, прошепотів:

— В Афінах такого ніколи не бувало.

— Це через те, що люди не пізнали самі себе.

— Чому ви розмовляєте жаргоном! — гукнув на них поліцейський.— Ось потрапите в таке місце, де вас швидко навчать говорити по-фінському!

На площі з'явився поліцейський фургон. Тремтячий Сократ усе більше закутувався в плащ. Довкола нього роїлися, гарчали і труїли повітря смердючим духом якісь дивовижні страховиська гомерівської давнини. Він затулив очі долонями, чиїсь руки схопили його і запхали разом з Віртаненом у поліцейську машину.

— Невже це Аргус? — пошепки спитав він Віртанена, коли вони рушили.

— Що ти верзеш?

— Оце страховисько, у череві якого ми потрапили і яке так немилосердно смердить.

— Це ж машина.

— Ти певен, що це не Аргус? В нього спереду і ззаду такі велетенські очі. Я сам бачив.

— Дурниці! Це фари.

— Припиніть шушукатись! — гукнув поліцейський.— Годі вже жаргону! До речі, Віртанене, що це за кров на шинелі?

— Не пам'ятаю вже точно. Я був поранений.

— Де?.. Під час поножовщини?..

— Ні, на фронті, під Сіранмякі...

— Він упав з неба, — підморгнув другий поліцейський своєму товаришеві.— Не варт з ними балакати. Видно, в обох по клепці бракує. Певно, політуру пили або щось подібне.

— В мене з головою все гаразд! — вигукнув Віртанен.— Коли я доповім своєму начальству, то наш полковник вам, чортам, такого завдасть... За всіма законами воєнного часу. Матимете!

— Якого воєнного часу? — захихотів поліцейський.— Тепер мирний час.

— Мирний час? Невже мир? І давно?

— Вже більш ніж чверть століття...

І тут ангел Вікторі Віртанен тихо заплакав. Він плакав з радощів, та, на думку поліцейських, це було звичайне рюмсання п'янички, який їм добре-таки набрид.

Машина зупинилася біля поліцейського відділення, і затриманих повели на допит. Там встановили, що Віртанен дійсно поранений у груди. Куля пробила грудну клітку і пройшла поміж лопатками. Дослідивши солдатський жетон, перевірили особу і встано-

вили, що його, Віртанена, було оголошено вбитим більш ніж двадцять років тому. Слідчий — молодий поліцейський офіцер — зазначив у протоколі:

а) рядовий Вікторі Віртанен на всі питання відповідав плутано, вельми старомодно і не знав, що таке телевізор, супутник, атомна енергія, маріхуана та ЛСД; б) аналіз крові показав, що затриманий не вживав ні алкоголю, ні інших наркотиків; в) оскільки всіх мертвих неодмінно належить або ховати, або спалювати, рядового Віртанена вирішено поховати або спалити протягом тижня; г) затриманому надається два вільних дні з тим, щоб він міг дати податковому управлінню деякі пояснення про несплату податків за такий довгий термін.

З Віртаненом було все зрозуміло, але допитати Сократа виявилось складніше. Він говорив мовою, яку розумів лише один Віртанен, а той не забажав бути перекладачем.

— Невже ця стара мавпа не знає жодної людської мови?

— Мій учитель говорить грецькою,— відповів Віртанен.

— То він грек?

— Він запевняє, що так.

— Гаразд, зараз ми перевіримо.

На допомогу з грецького консульства негайно викликали молодого секретаря. Та тільки глянувши на дідка, той похитав головою і сухо проказав:

— Шановні панове! Ви ображаєте мою націю. Такої потворної фізіономії в моїй шляхетній країні ще не було ніколи. Що сказали б наші полковники, якби побачили подібну мовчазну зневагу на оцій пиці? Як його ім'я?

— Сократ,— сказав поліцейський офіцер.

Секретар консульства здригнувся, підійшов ближче до закутаного в плащ дідка і запитав:

— Де ви народилися?

Сократ посміхнувся лагідною посмішкою вчителя і, розглядаючи гладеньке обличчя молодика, сказав грецькою мовою:

— Громадянинне, ти говориш знайомою мені мовою, але я нічого не розумію.

— Він, здається, говорить давньогрецькою,— усміхнувся консульський чиновник.— Присягаюсь бородою Перікла, це якийсь з тих, що з'їхав з глузду, сохнучи над фоліантами грецької історії. На жаль, я не зможу бути вам перекладачем, шановні добродії. Та в мене й часу немає, мені дуже ніколи. До побачення!

Чиновник консульства вклонився і пішов. Тоді перекладачем запросили з Хельсінського університету професора класичної філології Тахванена. Він був як дві краплі води схожий на Сократа, наче це були близнюки,— такий самий поморщений, лагідний і теж на дві тисячі триста років відстав від життя.

— Чудово, чудово,— вигукнув професор.— Мені завжди хотілося зустрітися з вами, пане Сократ. Платон прекрасно і докладно розповів про вас, але його словам не завжди можна вірити. Адже він утопіст. «Amicus Plato, sed magis veritas» *, як заведено в нас, фіннів, говорити. То ви й досі вважаєте, що найбільшою доброчесністю є знання?

— Так, якщо людина досягає чогось власними зусиллями, вона дорожить ним і береже його.

Два лагідних старих учителі розбалакалися і зовсім забули про час. Для них вже не існувало ні годинника, ні календаря. Поліцейські мимоволі стискували кулаки, рядовий Віртанен неспокійно позирав у вікно, очікуючи повітряної тривоги, а молодий офіцер зосереджено длубав у вухах. Прекрасний діалог класиків

* Платон мені друг, але істина дорожче (лат.).

тривав уже дві години, аж нарешті офіцер підвівся і закричав:

— Допит закінчено! Виведіть їх!

— І дезертира? А отого третього, пришелепуватого?..

— Геть, геть усіх!

Професор класичної філології сердечно попрощався зі своїм колегою і декілька разів запросив його до себе в гості, але як справжній забудько не назвав ні свого імені, ні адреси. Він пішов, ні про віщо не думаючи, і зачаровано шепотів давньогрецькою мовою:

— Сократ мав рацію: якщо людина слухає голосу сумління, їй ніколи не доведеться розкаюватись у своїх вчинках... Істинне знання — шлях до добродісного життя... Про це мені знову треба нагадати університетським колегам і дружині, моїй сварливій дружині...

Рядовий Віртанен і вчитель Сократ, тримаючись за руки, простували до домівки Віртанена. На вулицях, як і завжди, було повно колотнечі й гамору. Часом Віртанену здавалося, що він потрапив у якесь чуже місто. І він навіть не міг розрізнити, хто серед молоді хлопець, а хто дівчина. В очах рясніло від якихось патлатих істот у строкатому одязі. Перехожі на вулицях теж були певні, що Віртанен і Сократ — ходяча реклама одного іноземного цирку, який саме гастролював у місті. І тому ставилися до них як до реклами, тобто не звертали ніякої уваги, усміхалися, знизували плечима і йшли далі. Так обидва йшли собі і йшли, без жодних перешкод, все далі віддаляючись від центру міста.

Учень вів учителя за руку, терпляче відповідаючи на всі його питання.

— Що це таке?

— Вітрина універмагу.

— Навіщо вона?

— Щоб виставляти товари.

— Можна торкнутись її рукою?

— Будь ласка.

Сократ обережно провів рукою по гладенькому склу, притиснувся носом до дивної прозорої вітрини, намагаючись роздивитись, що там усередині.

— А ото що?

— Радіоприймачі.

— Для чого вони?

— Щоб слухати останні новини, різну музику, цікаві передачі, відомості з галузі економіки.

— Це не шкодить?

— Чого б то? Хоча, як сказати...

— А це що? Он там!

— Друкарська машинка.

— А що нею роблять?

— Звісно що, пишуть.

— Навіщо ж машинкою?

— Щоб заощадити час.

— Куди ж дівають той заощаджений час?

— А дідько його зна! Не питай так багато. А втім — дарма, запитуй. Тільки годі тут стовбичити, ходім далі.

— Куди?

— До мене, он моя домівка.

— І ти живеш у такій височенній вежі?

— А ти б хотів, щоб я жив у якійсь халабуді?

Цілком нормальний будинок, з ліфтом.

— А що це — ліфт?

— Це така невеличка кабіна, яка переносить мешканців з поверху на поверх.

— І вона важка, ця кабіна? А носять її раби?

— Які там раби! Вона рухається електрикою.

— Електрикою? Якою електрикою?

— Не знаю... Я не монтер. Ну ходім уже!

— А чому ти не живеш в отому будинку?

— Та це ж трамвай. В нім не живуть, а їздять.

— Хто ж його везе?

— Ніхто. Він рухається сам.

— Виходить, це вічний двигун? Отже, таки винайшли й вічний рух... Будинок, що рухається! Чудове житло для людей, у яких немає землі. Зачекай...

— Що це ти хочеш робити?

— Позбутися зайвої рідини.

— Що, що?

— Хочу облегшити міхур.

— Чекай. Ти здурів. Тут же люди.

— Я відвернуся од них.

— Ти йолоп. Неотесаний... дикун... Потерпи трохи, зараз ми прийдемо. Ось уже й дім.

— Але там не можна. Це ж твоє житло.

— Там є туалет.

— А в ньому хіба можна? Нікому не пошкодить?

— Звичайно, ні. Це невелике окреме помешкання, а в ньому така діжечка і все інше...

— Хто ж її вичищає?

— Вода. Все потім тече в море.

— Ні, мені це не подобається. Людина не повинна перетворювати своє житло на хлів. Як ти можеш жити у будинку, через який тече вода?

Віртанен був розсердився, та знову заспокоївся.

— Ти говориш, як мала дитина,— сказав він учителеві.— Вода тече трубами.

— Хіба це не те саме, що й Авгієві стайні?

— Не знаю я ніяких стаснь.

— Ось тепер і ти говориш розумно, коли визнаєш, що не знаєш. А брудні смердючі стайні еллінського царя Авгія вичистив за один день Геракл, спрямувавши туди води двох рік...

— Слухай, Сократе, невже ти й справді колись учив людей, як жити?

— Так, учив. Та вони, мабуть, нічому не навчилися... Я б хотів побачити Афіни. Там такого не може бути...

— Нині й там таке. Цивілізація, вигоди...

— Вигоди, але не щастя... Чи не гадаєш ти, що людина буде щаслива, якщо зможе спорожнювати свій міхур і шлунок у власному житлі або...

— Кінчай до біса свій дитячий лепет! Ось ми й прийшли... Я трохи хвилююсь... Побачимо, що тільки скаже моя жінка? А діти? Одразу полізуть на руки. А я їм і гостинців не приніс. Та що ж можна принести з фронту? Останнього разу я приніс їм трохи патронів та сухарів... Ти чуєш, Сократе, як калатає моє серце? Хоч би закурити... Сократе, гей, Сократе! Куди ж ти? Не лізь у підворіття! Нам сюди, через парадний хід. Ах ти, свиня! Як же ти посмів? Хіба можна отак на стіну? Добре, хоч двірник не побачив, а то б одразу поліцейського покликав. Невже ти й справді не міг потерпіти кілька хвилин?..

— Чого ти гніваєшся, любий друже?

— Мене обурює те, що ти не вмієш пристойно поводитися. Такий некультурний.

— Коли я роблю комусь погано, мене мучить совість, а зараз моя совість спокійна.

— Ходім!

— Може, скинути сандалі?

— Годі базікати! Заходь у ліфт. Поїдемо на шостий поверх.

— Поїдемо? Хто ж нас туди повезе?

— Осел!

— А де ж він?

— Я вже казав тобі, що ліфт рухає електрика... І не тягни цієї ломаки за собою, лиши її в кутку біля батареї. Чого вагаєшся? Заходь і слідкуй, щоб пола твоєї хламиди не потрапила під двері. Бо ще застрянемо...

Рядовий Віртанен заштовхав Сократа в ліфт, зайшов сам і натиснув кнопку. Коли вони вийшли на шостому поверсі, Віртанен помітив на дверях квартири табличку.

— Який тут дідько поміняв табличку? Мякінен? Тут не повинно бути ніякого Мякінена. Це моя квартира. Ну що ж, подзвонимо...

Сократ жажнувся.

— Що це таке?

— Дзвінок.

— Хто на ньому грає?

— Я. Хіба ти не бачив, як я натиснув на нього?

— А це не шкідливо?

— Може, кому й шкодить, але не нам.

— Це просто чудо. Можна, я натисну?

— Натисни, натисни... Та тисни, не бійся, не вкусь.

Сократ натискав на кнопку і в захваті гукав:

— Це схоже на калатало у віслюка на шиї або дзвін у храмі...

З-за дверей почувся роздратований жіночий голос:

— Іду, йду!

Двері прочинилися, і на порозі з'явилася розпатлана, напіводягнена літня жінка з сигарекою в роті.

— Чого вам треба? — гнівно запитала вона.

— Я прийшов додому, — відповів Віртанен, — і хотів був зайти.

— Стій, волоцюго! Тобі тут зовсім нема чого робити.

— Це моя квартира. Я Вікторі Віртанен. Кілька місяців тому я приїздив з фронту у відпустку. В мене тут дружина і двоє дітей.

Жінка злякано поточилася назад, та потім, недовіриливо і пильно придивившись до прибулих, сказала:

— Мого першого чоловіка справді звали Вікторі Віртанен, але він загинув на фронті 20 років тому... В мене на те є й документи. Мене не піддурите.

Сократ здивовано подивився на сигарету, яку жінка нервово м'яла в руках, і спитав:

— Це вічний вогонь?

— Що та мавпа базикас? — сердито спитала жінка Віртанена.— Чи не з'їхали ви з глузду обидва? Звідки ви?

— З неба,— відказав Віртанен.

— О господи! Еско, Ееро! А йдять лишень сюди! Жінка випустила сигарету на підлогу і затремтіла, наче в пропасниці. Віртанен нахилився до Сократа і шепнув йому:

— Це мої сини... Еско три роки, а Ееро скоро буде два... Сором, що нічого для них не маю...

Та Сократ не слухав, він упав навколішки перед недокурком сигарети й бурмотів:

— Вічний вогонь... це ж вічний вогонь...

Раптом зсередини квартири де не взялись два здоровенних чоловіки.

— Що треба цим типам? — спитав один з них.— Мамо, вони вимагали в тебе гроші?

— Не знаю й сама, не знаю... Треба, мабуть, заявити в поліцію.

— Обійдемося без фараонів. Глянь-но, Ееро! А той волоцюга схожий на нашого тата!

— Я ваш тато і є,— сумно проказав Віртанен.— А це моя квартира.

— Облиш! Хіба ти вже не хочеш жити під човном на березі? Зараз там так гарно, тепло і комарів досить. А це створіння у брудному простирадлі — твій батечко?

— Це мій учитель Сократ.

Сини Віртанена зайшлися реготом. Вони не мали більше батька, а батько не мав синів. Час, отой самий невизначений час проклав між ними непрохідну прірву. Старший поволі підійшов до колишнього солдата, майже впритул нахилив своє лице до його вкритого густою щетиною обличчя і досить доброзичливо сказав:

— Я, в принципі, нікому не позичаю, та в тебе така славна пика, що тобі варто дати пару марок на випивку.

— А ось кілька сигарет і сірники,— додав молодший.— І не здумай прищертися ще лякати нашу матір! Добре, що вітчима немає вдома. А то б обом вам добряче перепало. Він не терпить жебраків. Зрозуміли?

— Ні, зовсім не зрозумів,— мовив Віртанен сумно.

— Чого ж ти хочеш?

— Хочу додому, до сім'ї.

— А ти коли-небудь її мав?

— В мене вона є і зараз. Жінку звати Анна...

Старший син схопив рядового Віртанена за барки, але раптом злякано вигукнув:

— Ти поранений? Скрізь кров.

— Кров уже закипілася... Поранено мене.. колись давно.

— Мабуть, шпортонув ножем якийсь волоцюга? Всі ви однакові. Та годі... Вмикай швидкість і геть звідси! Під три чорти! І ти, мала мацапура, теж.

Двері з грюкотом зачинилися. Вистава скінчилася. Рядовий Віртанен і вчитель Сократ стояли на сходах біля таблички з написом: «Торгувати і жебрати суворо заборонено!»

— Так ми й не побачили найцікавішого.

— Чого?

— Ту діжечку, звідки вода тече в море. Як мала ми знаємо про те, що поза нами і нам не підвладне. Всі теорії філософів про світ та його виникнення лише одні вигадки. Людина повинна мати неабияку силу волі, щоб керувати своїми вчинками, бути впевненою, що вчинки її вірні й необхідні, тоді не буде несправедливості...

— Годі, годі! Я вже не знаю, що справедливо і що

несправедливо. Нам треба було раніше спуститись на землю.

— Або в Афіни... Там усе набагато краще...

— Годі! Ходімо! Ходімо і вип'ємо по чашечці кави. Ось у мене є й гроші, проклятуці гроші.

— Гроші лише тоді прокляті, коли їх немає. Хіба ці папірці — гроші? Хоч і не золото?

— Ні, але це однаково, що й золото.

— Дивно. Можна помацати?

— Будь ласка.

— Гроші... Фальшиве золото.

— Дай сюди, ще згубиш. Ми на них купимо їжі...

— Може, трохи маслин?.. Що це в тебе?

— Сигарета.

— Це небезпечно?

— Авжеж. Якщо багато курити, можна сухоти схопити або й ще щось.

— Навіщо ж її курять?

— Така вже звичка чи щось подібне, чого я й сам не знаю.

— А це що? Справжнє чудо!

— Зовсім не чудо. Звичайнісінький сірник.

— Сірник, у якому схований вогонь. Це чудо з чудес. Про це треба розказати народові Афін. Покажи мені, як його запалювати.

— Ось так. Просто, правда?

— Всі чудеса завжди прості... Сірник, у якому схований вогонь!.. Фальшиве золото, за яке можна купити маслин... Двері, які звучать, коли до них торкнешся... Будинок, що сам собою їде... Посудина, з якої вода виносить нечистоти трубами в море. Все це великі дива. Та найбільше чудо — сірник, у якому схований вогонь!

— Ти як дитина, Сократе. Але я тебе поважаю. Підбери поли й ходім уже на вулицю.

— Сірник, вогненний сірник! Адже він справді існує?

— Справді, справді. Годі товкти одне і те ж. Ну чого розбазікався? Візьми всю коробку.

— Я покажу їх афінянам. Це чудо.. Людина виграла сірники. Як же вона зуміла!

Сірник і справді — чудо. Але ніякого чуда не було в тому, що наших мандрівників — одного в брудній солдатській шинелі, другого в білій мантії — не пускали в жодне кафе, повертаючи вже від дверей. Вони відстали від життя: один більш ніж на два тисячоліття, другий на двадцять років. Кафе обслуговували тільки нинішнє й прийдешнє, а зовсім не минуле. Одна офіціантка справедливо зауважила:

— Ви надто старі, щоб бути з молодими хіппі. Ідіть собі в Армію спасіння.

Рядовий Віртанен засумував. Він не знав, яким чином перебути цілий тиждень, після якого, згідно постанови, його мали спалити чи поховати. Натомість Сократ був щасливий. В його кишені лежало чудо, винахід, який принесе щастя всьому світу, — сірники!

Грудневий вечір окутував Хельсінкі, немов брудна мантія Сократа. Перед нашими подорожніми зачинялися всі двері. Віртанен гнівався, чуючи одні й ті ж запитання Сократа: «А що це? Чи не шкодить воно? Чи дає людині щастя?»

Віртанен був з тих людей, котрі вічно чимсь незадоволені, — чи то на небі, чи на землі. Сократ, навпаки, відчував себе щасливим і тут, і там. Він дуже зрадив, коли вони вдвох, опинившись поза законом, надібали якийсь напівзруйнований сарай на березі моря, де зберігалися човни і мали притулок десятків зо два бездомних жителів столиці Фінляндії. То було спільне житло знедолених і бідних, які не мали нічого, крім шрамів на тілі та власних думок.

Мешканцям того сарая дуже сподобалася мова низенького Сократа в перекладі рядового Віртанена.

— Він говорить, як брат Ісуса Христа,— казав один дід, згортаючи крихти хліба.

— Навіть краще, навіть краще,— додав інший.

Нікого з них не цікавила сучасна політика, грецькі полковники, жіночі убори, машини, телевізори, зростання квартирної плати чи фінансова криза. Їхню увагу прикувала до себе одна річ, котра була, як вони переконались, справжнім чудом,— сірники. Про них почалися розмови, на них і скінчилися. Щоб переконатися в дивовижних властивостях сірників, вони підпалили старий сарай для човнів і почали грітися біля цього вогнища, поки не прибули поліцейські й пожежники та не загасили незаконної ілюмінації. Мешканців сарая затримали і запропонували їм інший нічліг — у поліції. Серед усіх заарештованих не виявилось лише двох: давно не голеного солдата, який називав себе рядовим Віртаненом, що прибув у відпустку, та невідомого низенького дідка, розумовий розвиток якого — за свідченням усіх затриманих — відповідав рівню шестирічної дитини. Незважаючи на енергійні пошуки, їх так і не було знайдено, хоча їхні прикмети були опубліковані у всіх хельсінських газетах і поліція скрізь розклеїла спеціальні оголошення.

Невдовзі після того в актовому залі університету відбулася цікава доповідь. Професор класичної філології розповідав про те, як він нещодавно зустрівся в Хельсінкі з Сократом. Слід зазначити, що старий професор при цьому й словом не згадав рядового Віртанена, котрий супроводив Сократа як охоронець і перекладач. Можливо, це через те, що Віртанена аж ніяк не можна причислити до класиків, хоча б за формою одягу. Проте військова форма і в наші дні досить модна, хоча з неї не відмили ще крові другої світової війни.

РАДА БОГІВ

Нещодавно у Греції відбулася нарада на дуже високому рівні. Висота рівня аж 2917 метрів над рівнем моря. Місце наради — вершина гори Олімп на північний схід від фессалійської долини Коїліс. Тільки з висоти пташиного льоту може здатися, що там немає тисняви. На схилах Олімпу завжди велике пожвавлення — тисячі людей деруться вгору — одні щоб опанувати становище, інші — шукаючи захисту. Але потрапити на вершину насправді дуже важко; на всіх дорогах вивішено перестороги: «Приватна власність. Стороннім вхід суворо заборонено».

На цій території, що так суворо охороняється, міститься рада верховних правителів Еллади — дванадцять основних богів та їхній цар Зевс. Правителі олімпійської гори не абстрактні поняття і не жорстокі чудовиська, які переслідують людей, а майже такі, як і всі люди, лише трохи більші на зріст, кращі на вроду, наділені силою та розумом. Вони не їдять хліба і м'яса, не п'ють ні вина, ні віскі, ані горілки. Харчуються амброзією і п'ють нектар. У їхніх жилах тече не звичайна кров, в котрій буває і алкоголь, і холестерин, і інші шкідливі речовини, а чистий елексир, який забезпечує їм вічну молодість. А так у них звичайна зовнішність, і такі самі пристрасті, як і в усіх. Вони веселяться, вмирають, ненавидять, кохають, стрибають у гречку, є серед них і ревниві, й зрадливі, і заздрісні — як буває і серед нас. Та не дивлячись на те, а може, саме через те, вони й викликають загальне захоплення і повагу.

В 39 році (1933 роки тому), злітавши в Афіни на розвідку, повернувся на Олімп Гермес і сповістив Зевса, що греки вчинили проти олімпійського уряду заколот. Цар богів почухав сиву бороду і замислився. Потім скликав нараду і сказав:

— Греки проголосили новим правителем іудейського царя, сина якогось теслі. Але як він зможе правити, коли самі іудеї і вбили його? Володар підземного світу, звичайно, потурбувався про те, щоб померлий лишився в нього і не потрапив на Олімп. Проте, на всяк випадок, наказую, щоб увесь синкліт богів перемістився з урядової гори вниз на долини. Їм належить ретельно дослідити все і подати доповідь про становище в нашій країні. І пам'ятайте: ніяких гекзаметрів, метафор, а тільки ділова інформація. Чекаючи на доповідь, я піду трохи відпочину. Бо, мабуть, зайвої амброзії переїв і минулої ночі було мені недобре. Якщо є питання, то питайте відразу, а не через тисячу років.

Та жоден з богів не мав чого спитати. На тому нарада закінчилася, і боги пішли готуватися в дорогу. Зевс почвалав до себе в покої, випив зо три склянки нектару, гикнув і, зрештою, вклався. Лежачи, він кілька разів позіхнув, почухав своє черево та й заснув.

А олімпійські боги тим часом помічали, як занепадає їхня влада й держава. Скрізь скидали монументи, споруджені на їхню честь, і натомість зводили хрести. Їм нічого не залишалось, як складати довгі доповідні, що їх ретельно реєстрували і складали в архіві, бо Зевс спав і ніхто не наважувався його розбудити. Так минали сторіччя, а Зевс усе спав і спав. Зрештою, це стурбувало богів, бо найсвіжіші новини були дуже давні. І ось мудра Афіна, яка народилася з чола Зевса, винайшла спосіб розбудити царя богів. Там, де спав Зевс, увімкнули радіо і елек-

трограмофон, залунала музика бітлсів та фінські й німецькі марші. Від того всього Зевс прокинувся, встав і, кліпаючи очима, здивовано почав оглядатися довкола.

— Що тут за коти? — спитав він у своєї дружини Гери. — Бач, який галас зчинили, просто терпіти вже несила...

— Любий, — обізвалася Гера. — Це зовсім не коти, а Євровізія передавала модерну музику.

— Так, так... Певно, я трохи задрімав, — недоречно сказав Зевс, протираючи заспані очі. — Така важка погода. Либонь, на дощ.

— Задрімав ти, нівроку, добре, — зауважила Гера. — Тисячі зо дві років проспав. Тепер уже тисяча дев'ятсот сімдесят другий рік.

— Час вимірюється не роками, — позіхнувши, сказав Зевс і поглянув на неї. — А чого це ти майже гола? — спитав він її.

— Як гола?

— Та так. Чому ти не одяглася?

— Я одяглася. Це сучасне мінівбрання.

— Яка ти товста.

— Хіба?

— Авжеж.

— Дружині царя, звісно, не годиться ходити, як Афродіті, за якою мода не встигає. Однак я немовби не занадто оголена, принаймні не так, як сучасні дівчата, які скоро геть усе з себе покидають.

— Щось не второпаю, про віщо ти кажеш. Піду ще трохи полежу. Якимось мені важко, нездужається. Тільки всмак заснув, як розбудили...

— Слухай-но, любий чоловіче, — ласкаво мовила до нього Гера. — Зараз спати тобі не доведеться. Рада богів чекає тебе на засідання.

— Хай почекають. Запропонуй їм нектару.

— Не вийде. Вони вже кількасот років чекають на

тебе. Вставай уже, вставай. Ковтни трохи нектару, й ходімо.

Ремствуючи, Зевс випив келих чудодійного напою і трохи прочувався. Плентаючись за жінкою, він увійшов у залу засідань, де за довгим столом на нього чекала уся рада богів. Зевс зачудовано вступився у них, покліпав очима і здивовано спитав:

— Що означає цей спектакль? Чи не хочете ви показати мені якусь виставу?

Боги заперечливо захитали головами і, позираючи один на одного, весело всміхалися. А Зевс мовчки розглядав їхню зовнішність, яка йому зовсім не подобалась. Так, бог морів Посейдон був у формі морського капітана. Богиня домашнього вогнища Гестія вбралася куховаркою. Кульгавий і нековирний покровитель ремесел Гефест натягнув на себе брунатний комбінезон, з нагрудної кишені якого стирчали гайковий ключ, логарифмічна лінійка і авторучка. Бог війни Арес мав на собі вбрання десантника, а через плече в нього висів автомат. Афродіту ж — богиню, що народилася з піни морської, — Зевс навіть не наслідився довго розглядати, знаючи ревнивий характер своєї дружини. Замість цього він почав роздивлятися вісника Гермеса, на якому була форма льотчика, а на шиї висів приймач. Аполлон і його сестра Артеміда, сидячи поруч, пошепки перемовлялись.

Зевс владним рухом спинив збуджений гомін і голосно наказав:

— Доповідайте! Що нового?

Вісник Гермес поклав приймач на стіл і сказав:

— О Зевсе! У всіх нас дуже сумні вісті. На прекрасній Землі запапували насильство й хаос.

— Триклятий Сократ! — люто буркнув Зевс. — Цей дідуган самого лиха наробив. Та ще послідовники додали. Перш за все Платон. А Арістотель, Арістофан? Усіх треба схопити і відправити на галери.

— Тепер думати треба не про них,— зауважив Арес.— Нині вони майже невідомі.

— Що ж тоді трапилось? — суворо запитав Зевс.

— В нашій країні панує диктатура.

— Диктатура? Що це означає?

— А те, що народовластя знищено. Чудові слова нашої мови «демос», «кратос» більше не визнаються.

— Але ж у Афінах демократія!

— Немає вже міст-держав, є тільки Греція, а в ній панують полковники.

— Я не розумію ваших слів. Ти говориш якоюсь дивною мовою. І це вбрання? Раніше я такого не бачив.

— Певне, що ні, адже ти спав.

— Я лише трохи здрімнув.

— Дрімав ти, дрімав і все продрімав — Олімп утратив свою державу.

— Хто насмілився міряться зі мною? Народ чи царі?

— Полковники.

— Їх треба заарештувати і послати на галери.

— О Зевсе! — вигукнув Посейдон.— Міф про Олімп завершено. На вершині гори встановлюють дослідну станцію, радіоцентр і радар, які вже тут галери! О бог богів! Коли б ти прокинувся трохи раніше!

Розгнівався Зевс і вдарив кулаком по столі. Та це не викликало ні грому, ні блискавки. Він знов ударив, та тільки забив пальці. Боги презиралися і ледь стримували сміх. Зевс побачив своє безсилля і по-смутив.

— Чого ви не дали мені поспати...— докірливо поглянув Зевс на свою дружину Геру. Та грайливо підвелася, подала йому напій в келиху і мовила:

— Випий і заспокойся.

Зевс схопив келих, сьорбнув, скривився, ще раз сьорбнув та як гаркне:

— Що за помій? Хто змішав отруту з нектаром?

Геру душив сміх, та їй не личило сміятись, і вона насилу стримувалась, щоб не показати, як їй смішно.

— О любий Зевсе! Це не нектар, а набагато краще. Тут кока-кола і ром. Пий-но, любий чоловіче! Навіть полковники це п'ють.

— Які полковники?

— Нинішні володарі на нашій Землі.

— Хіба вони нам рівня?

— Звичайно, ні, вони твердять, що багато в чому навіть вищі.

— А той цар іудейський, син того теслі? Який ще нахвалявся, що він син божий.

— Його ж убили ще до того, як ти заснув. Після того було ще багато царів. А тепер влада полковників. О великий Зевсе! Пий, хмелій і забудь келишне!

Гера була невідлучно біля свого чоловіка, бо ще не вдовольнилася. Зевс припав до напою, одним духом спорожнив келих і одразу ж зажадав ще. Зодягнутий в чорний фрак і білі рукавички, Діоніс швидко наповнив келих. І Зевс пив, пив, поки не сп'янів і почав себе відчувати на дві тисячі років молодшим.

— Хочу музики, співів! — раптом вигукнув він. — Покличте Ерату і Мельпомену!

Бог музики і співу Аполлон схопив електрогітару і заспівав чарівної пісні «Хвала порнографії».

— Годі! — перебив його Зевс. — Навіщо ти виконуєш цю варварську пісню?

Аполлон шанобливо вклонився і відповів:

— Я б залюбки виконав пісню Мікіса Теодоракіса, але не певен, що у полковників тут не встановлено пристроїв для підслухування. Пісні Теодоракіса можна співати тільки таємно.

— Хто такий Мікіс Теодоракіс? Це не той, що грає на лірі в п'єсах Есхіла?

— Ні, любий Зевсе! Теодоракіс — композитор, якого

вигнали з Афін, так само, як і Есхіла, Сократа, Казантікса. Полковники бояться їх і вважають, що вони ширять серед народу небезпечну хворобу.

— Проказу чи холеру?

— Значно небезпечнішу, вона зветься — демократія.

— Годі базікати, Аполлоне! Кинь у вічний вогонь свою страхітливую музику і клич сюди муз.

— Музи більше не служать тобі, о великий Зевсе! Вони уклали контракт з фірмою грамзапису...

— Ти говориш мовою, яку я не доберу, Діонісе. Влий-но мені ще тієї трутизни! Я хочу стати таким ідіотом, як і полковники!

Прекрасний Аполлон виконав бажання царя богів і зник. А Зевс почав говорити, наче він обморозив язика. Показавши пальцем на Посейдона, він владно промовив:

— Ти володар морів і вмієш зробити море спокійним і бурхливим. Я прошу бурі, сильної бурі. Покажи своє мистецтво і берись до діла.

— Я вже більше двох тисяч років не бавився цим ділом. Пішов на пенсію. Тепер пан Онассіс володіє торговим, а полковники — військовим флотом. Мені не лишається нічого.

— Я їх не знаю. В них багато суден і веслярів?

Посейдон хотів був нагадати Зевсові, скільки той проспав, та проковтнув ці слова і відповів:

— Онассіс — комерсант, видав заміж грецьку драхму за американського долара. І полковники тепер наші друзі, і треба співати їх пісень, інакше...

— Хто ж складає ті пісні? — запитав Зевс.

— Великі військові композитори.

— Нічого не втямлю, — позіхнув Зевс й перевів допитливий погляд на Афродіту, яка наче беззвучно молола своїми гарними щелепами нечутні слова.

— Слухай-но, Афродіто, — мовив до неї Зевс. — Що ти їси?

Богиня любові поправила своє прозоре платтячко, крізь яке пікантно просвічувалось більш ніж треба, і грайливо відповіла:

— Боги тепер теж не живуть на самому нектарі. Їм теж подеколи щастить дістати жувачки.

— Жувачки? — здивувався Зевс.— Що воно таке і де його можна дістати?

Афродіта добула з рота гумку і показала Зевсу:

— Ось таке воно. Коли маєш добрі стосунки з іноземними солдатами, вони дають жувальної гумки. В мене тепер любов на жувачки...

— Посмітюха! — вигукнув Зевс.— Негайно ж випоти її! Геть з очей моїх!

Всі боги засміялися, окрім вірної Гери, яка вбачала в чоловікові ознаки старості. Все, що хоч трохи підіймало настрої, Зевса тепер дратувало. Його не цікавили більше комедії Ерота, до яких він був прихильник в молодості.

Зевс спрямував погляд на мудру Афіну, потер скроні і спитав:

— Афіно, дочко моя, ти народилася з моєї голови, повідай мені істину, бо я не вірю вже іншим богам.

— О любий мій татку Зевсе,— почала печально Афіна.— Нашому міфові настав кінець. Ніхто більше не співає: «Прекрасний народ на прекрасній землі». Найкращі чоловіки і жінки вигнані з Аркадії. Друг народу Теодоракіс переховується по чужих землях, і пісні його тужні: «Загарбники в нас відняли усе, пісні, падії спалено на попіл. І Гелія народ не йме вже віри в могутність олімпійських всіх богів. Та все ж він жде. Ерінії, прийдіть, помстяться за невинні страждання...»

В залі нарад запала тиша. А тоді Зевс рішуче проказав:

— Ніщо не вічне: ні олімпійські боги, ні влада полковників. Певно, я вже старий, піду на пенсію. А ви

повертайтеся назад в долини і підіймайте дух народу, що прагне свободи. Я ж з Герою лишуся тут.

Коли боги почали розходитись, Зевс обернувся до Діоніса і втомлено промовив:

— Забери геть це смердюче пійло і принеси мені простого горщика з нектаром. Я трохи посплю. І пам'ятай, мене не можна будити доти, доки гнобителі не будуть на галерах.

Діоніс подав Зевсові горщика з нектаром і сказав:

— Гляди ж не засни і цього разу на дві тисячі років.

ПЕНСІЯ

В липні 1967 року капітана Ахіллеса Арістобулоса викликали на розмову в міністерство збройних сил. Він був просто приголомшений, коли в тому кабінеті, куди його направив черговий, побачив колишнього свого друга Олександроса Пассоса. Колись їм одночасно присвоїли чин капітана, однак відтоді дороги їхні розійшлися. І ось тепер перед ним за величезним письмовим столом сидів полковник Пассос. Капітан Арістобулос клацнув закаблуками і доповів:

— Пане полковнику! Капітан Арістобулос за вашим наказом з'явився!

— Ласкаво прошу, давній друже! — сяючи посмішкою, відказав полковник, привітався за руку і запросив сісти.

Капітан подякував, але не перестав відчувати себе тільки капітаном. Колишній друг по військовій школі, посміхаючись, розглядав капітана й намагався пригадати що-небудь з їхнього колишнього життя.

— Адже ми обидва з міста Ларісси. І в школі разом вчилися. Як твій старий поживає?

— Стара й? — здувся вся Арістобулос. — Ти маєш на увазі мою маму?

Тут полковник пригадав, що батько капітана загинув в 1949 році під кінець громадянської війни в Греції.

— Так... так... Я пам'ятаю, — продовжував полковник, підшукуючи слова. — Я мав на увазі, що він на тому ж кладовищі?..

— Так,— сухо відказав капітан.— Старим тимчасово дали спокій. Хоча недалеко археологи й проводять розкопки.

Полковник посміхався й далі, хоча обурлива відповідь капітана дошкульно вразила його. Та от його обличчя набрало більш серйозного вигляду.

— Капітане Арістобулос,— суворо почав полковник.— Твій батько був бунтівником, та й ти, як видно з усього, не набагато кращий за батька.

— Облишмо його в спокої. За себе я можу лише сказати, що ніколи не належав до жодної партії,— відповів капітан.

— Тільки цього ще не вистачало! Хоча ти маєш право бути членом будь-якої партії, тобі цього ніхто не забороняє. Однак ти таємно і зухвало дієш проти існуючого уряду.

— Хіба в нас є уряд? — спитав капітан.

Полковник аж підскочив на місці і закричав:

— Ти думай, що кажеш, Ахіллесе! Твоє ім'я в чорних списках. Твоя голова запаморочена демократичними ідеями, які ще гуляють в країні...

— Коли ж ці ідеї в мене сформувалися? — запитав капітан спокійно.— Хіба вчора, коли я напідпитку в шинку сказав майору: «Нам на небо дорога прямісінька, а от в демократію доводиться через пекло йти».

Полковник замовк і почав дивитися крізь вікно на вулицю. Через деякий час він сів за стіл, погортав якісь папери і сказав офіційно:

— Капітане Ахіллес Арістобулос. Коли б ми не були з одного і того ж міста і колишніми однокашниками, я б не став з вами й говорити. Моя мета — допомогти вам.

— Чудово! Може, пан полковник хоче подарувати мені безкоштовне турне за кордон? Добре було б по-

бувати у Франції чи в Італії, та можна б і в Англію поїхати.

— Не будемо займатись нікчемною балаканиною! — спинив його полковник.— Вас можуть схопити кожної хвилини, і тоді я вже нічим не зможу допомогти. А поки що ви маєте дві можливості: або сісти в тюрму, або піти з армії у відставку — за власним бажанням. І тоді одержуватимете пенсію.

— Це досить принадливо,— промовив Арістобулос замислено.— Гаразд! Я подумаю про це.

— Сподіваюсь, ти приймеш правильне рішення,— схвально мовив полковник, знову переходячи з давнім другом на «ти».— Тим більше, що тобі можуть дати пенсію полковника, бо в тебе сім'я, та й заборгував ти всім, як мені відомо.

— Пенсію полковника! — вигукнув Арістобулос.— Пенсію полковника! Ви підвищите мене в полковники?

— Лише тоді, коли ти залишиш військову службу і працюватимеш цивільним.

— Ким же я працюватиму цивільним? В дипломати не підійду, бо не можу до ладу брехати. Вчителювати — не вистачить компетенції, та й сучасної методики мови не знаю. Якщо стати рибалкою, то мені, мабуть, казатимуть: «Закрий рота, Ахіллесе! Бо коли ти розкриваєш рота, риби свій закривають і не ловляться на гачок...»

— Годі, любий друже, кінчай своє базікання! — перебив полковник.— Уряд знайде тобі заняття. Розмову нашу закінчено. Можеш іти!

19 липня 1967 року капітану Ахіллесу Арістобулосу було надано чин полковника. І того ж дня він приступив у державній службі до нових обов'язків: його призначили погоничем віслюків. Вантаж, який він мав супроводжувати далеко в гори до чоловічого монастиря, складався з кока-коли, спасених ілюстро-

ваних журналів, де напучували молодь, відшуковуючи в димі наркотиків Ісуса та друкуючи гороскопи, а також старих мішків. Ченців намагалися відучити від пияцтва, тому їй надсилали найкращий у світі напій кока-колу. Спасенні ілюстровані журнали призначалися до вечірнього читання спеціально ченцям-пустельникам. З гороскопів кожний, хто тільки помер, міг дізнатися про майбутні радощі.

Ченці різали мішки на клапті і робили з них міцні килими, якими застеляли площі в містах. Це мало свідчити про високий життєвий рівень і водночас приглушувало тупіт солдатських чобіт. На зворотному шляху Арістобулос вантажив на віслюків різні сувеніри, виготовлені братією, що призначалися на продаж туристам. Перша мандрівка у віддалений монастир була невдала, бо Арістобулос увесь свій вантаж поклав на ослицю. Він зовсім не взяв до уваги, що особам іншої статі вхід до монастиря суворо заборонено. Це було законом. Отже, йому довелося залишити ослицю в селі і кілометрів з десять дертися на гору з тягарем вантажу. Він би ні за що не робив цього, якби не ота обіцянка — пенсія полковника. Після невдалої першої мандрівки Арістобулос змінив ослицю на віслюка, котрий після того вірно служив йому майже три роки.

За ті три роки погонич добре навчився розуміти свою нав'ючену тварину. Був час, коли віслюк, який міг розмовляти, вважався за диво; нині ж осел, що мовчить, ще більше диво. Арістобулосів осел умів мовчати. І його глибоко ображало, коли якусь людину порівнювали з віслюком. Отже, коли якимось Арістобулосова жінка обізвала чоловіка ослом, мовчун-осел страшенно розлютився і пригрозив покінчити з цією остогидлою службою. Звинувачування дружини ґрунтувалися на тому, що хоча Арістобулосу була обіцяна солідна пенсія полковника, йому їй досі платили жа-

люгідне утримання погонича. Постійне бурчання дружини скінчилося тим, що Арістобулос написав листа до військового міністерства, де просив переглянути його утримання за три роки.

Лист ряснів граматичними помилками, втім, коли йдеться про гроші, нема чого прискіпуватись до тонкощів граматики. Невдовзі Арістобулоса викликали в міністерство.

— Дійсно, вам по закону належить інша плата,— приязно повідомив сивий генерал, посмоктуючи вуса.— Пенсія полковника становить двісті доларів в місяць.

— Двісті доларів? — здивовано повторив Арістобулос.— Я гадав, що пенсію у нас платять драхмами.

Генерал доброзичливо розсміявся.

— Ви наче живете в стародавні часи. Сучасні офіцери отримують платню абсолютною валютою — доларами. Ідіть додому, відпочиньте кілька днів, та й віслюку теж належить дати відпочинок. Міністерство розбереться і згідно закону надішле вам офіційну відповідь.

За ті кілька днів відпочинку, поки Арістобулос чекав на відповідь, жінка шпетила його як останнього віслюка.

— Коли ти й далі будеш так бити байдики, то мені доведеться піти працювати на тютюнову фабрику,— роздратовано казала вона.— Може, хоч кілька драхм зароблю на прожиття.

Арістобулос мовчав і лише гірко посміхався, згадуючи Сократове вчення про те, що першим було створено чоловіка, а вже потім жінку. Втім, як тільки поштар приніс офіційну відповідь з міністерства, жінка відразу змінила тон. В міністерстві розглянули справу про розмір утримання Арістобулоса і встановили, що він має право на пенсію полковника з 1967 року, тобто відтоді, як він запізнився зі своїм вірним

віслюком і зашкарублюю сорочкою погонича. Та друккарка міністерства припустилася невеликої помилки. Замість 1967 року в документі було написано: «...згідно закону пенсію належить виплачувати, починаючи з 967 року...»

Тепер Арістобулос мав мороку з арифметикою. Професор Персей Лампос, що теж перебував на пенсії, запропонував свої послуги, і вони разом узялися рахувати. То була натхненна гра в цифри, яка збуджувала апетит і підносила загальний тонус організму. Коли розрахунки були закінчені, Арістобулос сповістив міністерство, що йому, не враховуючи відсотків, належить виплатити 2 160 000 доларів.

— Я навіть Онассіса переплюю! — радісно вигукнув Арістобулос і, посадивши жінку на коліна, ледь стримуючись, говорив:

— Одразу ж купимо і собі, й дітям новий одяг... Збудуємо будинок, придбаємо машину, дачу і все, що потрібно людині. Чи розумієш ти, що ми тепер багаті? Хай живе влада полковників!

— А що ми з твоїм віслюком зробимо? — несміливо запитала жінка.

— Я подарую його кульгавому Антігонасу, в якого на тому тижні здох старий віслюк. Антігонас дуже бідує, і я хочу йому допомогти. Адже я полковник.

— Однак на пенсії, а поки пенсія...

За два дні Ахіллес Арістобулос отримав з військового міністерства відповідь, в якій йшлося про пенсію. Для історичних досліджень наводимо листа повністю: «Полковнику Ахіллесу Арістобулосу.

Шановний полковнику! Ваші математичні розрахунки цілком вірні. Ми виплатимо належну вам суму готівкою, але, звичайно, без процентів. Одночасно з великим задоволенням зазначаємо, що відповідно з архівними документами встановлено, що Ви єдиний живий офіцер, що брав участь у битві за Фіви в 967 ро-

ці і, пізніше,— в компанії між норманами із Сіцилії і вітчизною. Ви, певно, добре пам'ятаєте, як Сіцилія нещадно грабувала Фіви і Корінф і по-варварському знищувала історичні цінності Еллади. Наша країна зазнала величезних втрат лише через невмілі і безвідповідальні дії командування. А оскільки ви єдиний офіцер з тих, хто лишився в живих, на Вас таким чином покладається відповідальність за військові збитки, отже, маємо честь повідомити Вам таке. Рідна вітчизна втратила під час війни 3198 коней, 2144 віслюки, 3171 одиницю військового спорядження, а також безліч щитів, панцирів і мечів, загальна вартість яких, за нинішнім курсом, складає 2 160 008 доларів. Якщо цю суму вирахувати з належної Вам пенсії полковника 2 160 000 доларів, то Вам належить внести ще 8 доларів. Просимо Вас при першій нагоді відшкодувати ці 8 доларів, інакше Ваше майно буде конфісковано, а Вас відправлено в концентраційний табір...»

Жінка Ахіллеса Арістобулоса не вмiла читати. Вона сиділа поруч з чоловіком, очікуючи кожної миті, що той, прочитавши листа, кине́ться їй на шию або хоч вигукне: «Хай живе влада полковників!» Та чоловік мовчав.

— Про що там ідеться у листі? — врешті не витримала вона.

— Про історію пишуть...

— Цікаво! Почитай і мені!

Чоловік тяжко зітхнув і почав читати. Жінка слухала уважно, раз у раз втираючи сльозу, і, врешті, сказала чоловікові одне лише слово:

— Осел!

Ахіллес Арістобулос зітхнув і тихо мовив:

— Коли б то в мене був осел. Адже я вчора подавав його старому Антігонасу...

САЛОНІКСЬКИЙ НІКО

Якщо ви маєте хоч якийсь уявлення про давньогрецького філософа Сократа, вам одразу ж буде ясно, який вигляд має Ніко Дроссікос, відомий ще як Салонікський Ніко. Маленький, кощавий стариган, який наче все життя поневірявся по наймах. Його покручені пальці нагадували ракові клешні, а обличчя скидалося на зморщений гриб. Ніхто не знав, скільки йому років, але він мав уже правнуків, і вважати його надто молодим було б дуже наївно. Мова його була лаконічна, але говорив він охоче. Порад у знайомих просив лише тоді, коли хотів почути схвальне слово. Овдовів уже років сорок тому, і лихі язики плескали, що він уже й довіку буде одинаком, бо ніяк не вибере собі до пари жінку.

Мав Ніко невеличкого шинка край Салоніків і вважався грамотієм, бо умів читати й писати не гірше за свого немолодого вже онука, разом з яким утримував шинок. На думку його відвідувачів, у шинку Ніко панував ідеальний запах — суміш запахів смаженини, тютюнового диму і вина. Ніко й не думав змагатися з великими ресторанами. Він подавав відвідувачам тільки солоні маслини, супи з восьминогів, хліб і, звичайно, анісовий лікер, каніфольну горілку та чудові червоні салонікські вина. Онук же його дбав про рекламу. На стінах шинку було вивішено чимало життєвських порад: «Перш ніж упитись і про все забути, не забудьте сплатити свій рахунок!», «Якщо перед вашими очима все закрутиться,— присядьте!», «Коли ви вже не пізнаєте самого себе,— спитайтеся в Ніко!».

«Пам'ятайте, Ніко не підведе своїх клієнтів: ваша дружина ніколи не довідається, що ви пропиваєте тут гроші».

Посеред шинку зі стелі звисала клітка, в якій мешкав папуга Борис. Ніко купив його недорого в якогось моряка, бо той не міг далі тримати папугу на кораблі через його нецензурну лайку. Шинкар ще й сам навчив Бориса вигукувати вітання клієнтам, які заходили в шинок: «Ласкаво просимо!» — чи захоплення: «Хильни ще одну!»

Ніко Дроссікос славився своїм надзвичайно гострим язиком і завжди відповідав до ладу. Коли хтось, наприклад, казав, що Адам народився раніше за Єву, Ніко відказував:

— Тут без чарки та бійки-сварки не добереш...

Але бійок у шинку було мало, охочих побитися завжди намагались розвести й помирити. Відвідувачі любили Ніко за це, і навіть місцевий священик деколи заходив до нього випити склянку вина й поговорити про спільні інтереси. Річ у тому, що й священик мав папугу, майже такого, як і в Ніко. Щоправда, цей папуга не дозволяв собі нескромних висловів, бо виховували його в страху божому. Деколи священикові щастило умовити Ніко причащатись.

— Скажи, Ніко, часто ти мішаєш вино з водою? — якось спитав його священик.

— Але ж, дорогий отче,— відповідав Ніко,— ви запросили мене до причастя, а не вивідувати професійну тасмницю.

Відтоді вони більш ніколи не говорили про релігію.

Серед постійних відвідувачів шинку був також і небіж Ніко, полковник Лерос, який мав вусики а Іа Адольф Гітлер.

— Завів уже вуса,— кепкував з нього Ніко.— Ото горе, коли чоловік далі носа не бачить.

Тож не дивно, що Ніко й полковник завжди розходилися ворогами. А Ніко ще й кидав йому навздогін:

— Сходив би ти, хлопче, до психіатра, бо може статися з тобою те, що й з Адольфом.

Та незабаром Ніко Дроссікос раптом утратив усе своє красномовство, бо в країні запанували полковники і небіж попередив дядька:

— Будеш іще базікати — посадимо в концтабір.

Ніко змовчав, як смиренний чернець, але папуга Борис вигукнув з клітки:

— На шибеницю полковників!

— От як! — заверещав полковник Лерос.— Так ось чого ти навчив папугу! Знаєш, чим це пахне?

— Посадять папугу в концтабір,— похмуро відповів Ніко.

Нараз до шинку зайшло двоє іноземних солдатів. Ніко спочатку подумав, що вони дуже тихо розмовляють поміж собою, а це вони пережовували жувальну гуму. Солдати вдали, що не помітили грецького полковника, пихато розсілися за столом і почали вивчати меню. Один з них кинув у бік Ніко:

— Гей, ти, старий! Що маєш пожувати?

— Є суп з восьминогів.

— Давай сюди, та хутчіш.

Ніко подався на кухню і приніс відвідувачам дві порції супу, що запашно парував. Солдати понюхали, трохи сьорбнули, а тоді один з них гукнув господарю:

— Що це за помиї? Ми такого не стерпимо.

— І я теж,— сухо відказав Ніко.

Солдати багатозначно подивилися на полковника Лероса і вийшли з шинку, не заплативши. Небіж відразу ж підскочив до Ніко, схопив його за барки і просичав:

— Якби ти не був брат мого батька, я б наказав тебе розстріляти. Хіба не знаєш, що ці солдати —

наші друзі? Вони підтримують уряд нашої країни.

— Хіба він сам не втримався б? — з невинним виглядом спитав Ніко.

— Ого, ще й як, хоч такі, як ти, й намагаються його повалити. Зараз же зніми зі стіни цей портрет Костянтина!

— Не можу, в нього кидають ножі. До того ж це твій подарунок.

— Відтоді багато чого змінилося.

— Так, але ножі кидають і тепер. Чи, може, уряд і це заборонив?

— Послухай, Ніко. Коли ти негайно ж не перестанеш згадувати уряд, твій шинок перейде у власність держави.

— У власність держави? — здивувався Ніко.— Та це ж чистісінький соціалізм. Я дрібний власник і маю право на невелику приватну діяльність. Ще колись Сократ говорив, що...

— Заткни пельку, старий дурню! — визвірився полковник.— Ніякий Сократ не має права втручатись у справи нашої держави. Кажу тобі востаннє: коли ти не перестанеш зводити наклепи на уряд, тебе пошлють на Затоуну збирати пташиний послід. Туди, куди вже потрапили два твої синочки. Зрозумів?

— Чому ж не зрозуміти,— відповів покірно Ніко.— Якщо скажу хоч слово, мене зашлють збирати послід урядові.

Полковник Лерос махнув рукою, зціпив зуби і рушив до виходу. Дійшовши до дверей, він почув, як папуга гукнув з клітки:

— Полковників на шибеницю!

Старий співчутливо глянув на свого птаха-друга і тихенько промовив:

— Бідолашний Борисе! Ти й так уже за ґратами, а ще рота роззявляєш... О, могутній Зевсе! Слово

мовиш, кажуть — крамольні балачки; мовчиш, кажуть — крамольні думки...

Після цього Ніко Дроссікос став ще мовчазнішим. Його онук з міркувань безпеки начіпляв на стінах шинку нові гасла: «Втішайтеся чудовими напоями Ніко і забудьте про злигодні вашого життя!», «У Греції чудовий уряд, а в Ніко чесний папуга».

Незважаючи на численні патріотичні гасла, до верховного військового керівництва весь час надходили доноси на Ніко. Хтось чув, як він казав, що нинішній державний устрій — сама мерзота. Повідомляли й про те, що папуга Ніко пропагує повернення короля: «Коли вже ти повернешся, Костянтіне?» або: «На добраніч, Костянтіне!»

Полковник Лерос порадив дядькові позбутися свого папуги. На те й вийшло. Священик згодився помінятися папугами. Йому було дуже цікаво дізнатися, про що балакають люди, коли поруч немає священика. Полковник теж схвалив цей обмін і нарешті повірив, що його дядько відмовився ганити уряд і буде уникати слова «мерзота». Та його сподівання не справдилися. До полковника Лероса й далі надходили доноси про те, що його дядько — справжній бунтівник, який на стінах свого шинку вивішує обурливі гасла.

Полковник Лерос вирішив провчити родича і назавжди покінчити з його глузуванням з уряду і твердженням, що армія — мерзота. Він наказав заарештувати Нікоса і стратити його. Священик подав прохання, щоб Ніко помилювали, та воно було відхилене. Нікоса Дроссікоса відвели за околицю міста, де мешкали самі злидарі. Там на гілці дерева висіла мотузка, а під нею стояв стіл. Солдат поставив Ніко на той стіл, накинув зашморг на ший. Старий силувано посміхнувся й гукнув небожеві:

— Ніко рушає, та папугу лишає!

— До побачення, дядьку! — крикнув полковник Лерос.

— Не до побачення, а прощай,— відповів Ніко.— Тобі туди не втрапити, куди я зараз маю йти.

Полковник подав знак катові, і той вибив стіл з-під Ніко. Одразу ж солдат перерізав мотузку і Ніко впав на землю. Це все вигадали, щоб провчити старого й настрахати його надалі. Але побачивши, що дядько не розплющує очей, полковник злякався. Він став навколішки біля дядька і зажебонів:

— Бідолашний дядечку! Бідолашний, бідолашний... Серце не витримало. Помер від страху... Дядечку, любий дядечку Ніко...

Ніко Дроссікос раптом розплющив очі, поволі підвівся, озирнувся довкола і зневажливо сказав пебожеві:

— Тепер сам упевнився, що у вас усе мерзота, усе нікуди не годиться, навіть мотузок...

Зрештою, суворий урок полковника Лероса змусив Ніко втихомиритись. Він познімав зі стін шинку всі написи, попросив онука обслуговувати відвідувачів, а сам лише порався на кухні. Якось полковник Лерос зайшов відвідати свого дядька і на прощання сказав, що задоволений його стриманою поведінкою. Бо старий за весь час не промовив до нього й слова. Вже виходячи з шинку, полковник зупинився біля клітки з папугою, ущипливо всміхнувся і сказав:

— Ну, папуго! Щось ти став надто тихим. Хіба священик не вчив тебе говорити?

Папуга мовчав, вирячивши очі на нього, а потім відвернувся. А полковник не вгавав:

— Може, й ти вважаєш, що полковників треба на шибеницю?

Тоді папуга роззявив дзьоба і серйозно промовив:

— Хай збудеться воля божа! Амінь!

ПРЕМІЯ ЗА ПОКУПКУ

— З допомогою косметики можна приховати вік та інші незначні вади,— сказала місіс Купер і пофарбувала своє сиве волосся в яскраво-рудий колір.— Добра косметика принадить чоловіків і до моїх товарів...

Місіс Купер займається бізнесом сорок перший рік. Їй належить підприємство, що виробляє косметичні засоби, та десятків зо два косметичних магазинів, а ще вона має молоду душу, сліпучо-білі штучні зуби та зеленкуваті очі, які ніколи не змінюють свого кольору.

Якось місіс Купер з'явилася в крамничці Сандерса, який торгував зброєю. Прикажчик негайно погасив сигару й забелькотів:

— Ласкаво просимо. Що ви бажаєте?

— Я б хотіла оглянути револьвери,— відказала місіс Купер.

— Хочете купити револьвер? — спитав, по-батьківськи усміхаючись, прикажчик.

— Авжеж. І такий, щоб його можна було носити в сумочці.

— Звичайний чи безгучний?

— Все одно, аби добре стріляв.

— В нас усі стріляють чудово. Покажіть, будь ласка, посвідчення.

— Навіщо? — розсердилася місіс Купер і поправила свої руді кучері.

— Так, подивитись... Бачите, люба, річ у тому, що продавати вогнепальну зброю неповнолітнім не дозволяється.

Місіс Купер так закліпала своїми довгими віями, що ті мало не повипадали. Вона нахилилась до прикажчика й гукнула:

— Які чудові ваші компліменти! Справді чудові!

Верескливий голос місіс Купер долинув до контори, де за столом куняв сам хазяїн. Містер Сандерс протер очі і прислухався.

— Не сумнівайтесь,— сказала жіночка.— Я вже повнолітня. Мені потрібен револьвер і то негайно!

Містер Сандерс схопився й підбіг до прилавка. Широко розплющивши очі, він підступив до клієнтки і вигукнув:

— Боже, боже! Та це ж місіс Купер! Я навіть не пізнав вас! З кожним роком ви все краща й краща! І все принадніша. Як здоров'я вашого дорогого чоловіка?

— Ви маєте на увазі отого п'яничку, з котрим я змарнувала шість років?

— Ні, я маю на увазі містера Уолта Купера.

— Так і хочеться назвати його свинею, але я не дозволяю собі так висловлюватися. Бо я жінка освічена й культурна, хоча він цілком заслуговує на таке ім'я.

— Так, так,— похитав головою містер Сандерс.— Можна запропонувати вам свої послуги?

— Будь ласка. Дайте мені револьвер.

Містер Сандерс продав їй револьвер, ще й дванадцять набоїв. Ледве вона вийшла з крамниці, як хазяїн накинувся на свого прикажчика:

— В тебе, мабуть, зіпсовані окуляри? Навіщо було вимагати у дорослої жінки документ? Взагалі з такою особою треба говорити дуже ввічливо, щоб не виявитися винним перед нею бозна в чому!

— Вона ж лопотіла, наче дівчинка,— боронився прикажчик.— Та ще й обличчя таке. Хто б міг подумати?

— Бовдур! — гримнув містер Сандерс. — Йї уже за сімдесят. Отож знай — косметика навіть машині не дозволить заіржавіти.

Наступного дня місіс Купер знову завітала в крамницю Сандерса. За ніч її волосся з яскраво-рудого зробилося вогняно-червоним і відсвічувало справжнім пеклом. Не звертаючи уваги на прикажчика, вона зайшла в контору, дістала з сумочки револьвер і сказала хазяїнові:

— Ось револьвер. Віддайте мені гроші назад.

— Але ж, люба місіс Купер, хіба товар неякісний?

— Я ним не користувалася, і він мені більше не потрібний. Мій чоловік потрапив учора під автомобіль і загинув.

— Який жаль. Прийміть моє співчуття.

— Що ви кажете? Краще б ви зраділи, як і я, адже тепер мені ніщо не завадить вийти заміж. Візьміть свій револьвер і поверніть гроші.

І жінка тицьнула револьвер хазяїнові в руку. Той потер брову і запропонував:

— А чом би вам не тримати його про всяк випадок? Кожному слід мати щось вогнепальне. Це підтримує соціальну незалежність і надає впевненості. У мене в сім'ї всі мають по револьверу.

— А мені не потрібно. Мій майбутній чоловік має цілий арсенал, де я можу вибрати собі що завгодно. Поверніть гроші!

Обличчя містера Сандерса скисло. Він почав щось белькотіти про фінансовий крах. Рік тому він придбав за безцінь шість тисяч таких револьверів на фабриці зброї, що збанкрутувала. Витратив на них весь свій капітал, однак розпродати їх не зміг, бо через місяць мода на зброю змінилася. Чоловіки повіддавали свої револьвери дітлахам, а самі почали озброюватись автоматами системи 50BX-1971. А для жінок почали випускати ручні гранати у вигляді губної помади,

які легко носити в сумочці. Набідкавшись, містер Сандерс вигукнув:

— Люба місіс Купер! Не вимагайте назад своїх грошей! Бо я збанкрутую через оту кляту конкуренцію!

— Так, конкуренція справді невблаганна,— погодила місіс Купер.— Мені теж чимраз важче продавати свої вироби, хоча вони й найкращі у світі.

— Те, що вони найкращі у світі, я бачу з вашого обличчя. Але й мої револьвери непогані.

— Використайте рекламу.

— Не допоможе, я випробував усі засоби: знижував ціни, давав зброю на виплат. Але ця проклятуца конкуренція...

Коли йшлося про бізнес, місіс Купер робилася лагіднішою. Їй хотілося допомогти продавцеві зброї, і вона вирішила дати йому безкоштовну пораду.

— Містер Сандерс, а ви б придумали для покупців якусь премію.

— В мене нема на це коштів.

— От ви сказали, що маєте на складі шість тисяч револьверів. Ви їх усі продасте за тиждень, якщо послухаетесь моєї поради. Збільшіть ціну револьвера на п'ять доларів і пообіцяйте покупцеві, що він при цьому одержить безкоштовний подарунок, котрий обійдеться вам усього в один долар. Люди завжди купують що завгодно і платять скільки завгодно, аби одержати на додачу щось безкоштовне. Коли не заперечуєте, я іду в пай.

Містер Сандерс одразу ж погодився і мало не розцілував місіс Купер. Він аж нетямився з радості, наче песик, якому дісталася кільце ковбаси. Наступного дня в газетах з'явилося оголошення на цілих півсторінки:

«Револьвер — у сумочку кожній жінці! Кожна клієнтка, яка придбає у Сандерса револьвер, одержить безкоштовно дві баночки найкращих у світі рум'ян!

Жінки! Пам'ятайте, що наша конституція кожному надає право носити вогнепальну зброю. Стрільай, або застрелять тебе! Купить револьвер, це збереже вам молодість!»

А ще за два дні всі газети надрукували вже на цілу сторінку нове оголошення:

«Купер і Компанія» виготовляють найкращі в світі рум'яна та креми для шкіри! Багатий вибір на будь-який смак! Кожному, хто купить десять баночок найкращої в світі косметики, як подарунок додається револьвер, що легко розміститься в жіночій сумочці. Жінки! Косметика Купера збереже вашу молодість, а револьвери Сандерса захистять ваше життя».

Через три дні після того містеру Сандерсу довелося найняти ще чотирьох продавців і одного регулювальника черги. Він спробував зустрітися з місіс Купер, щоб подякувати їй за допомогу, але вона вже чкурнула в шлюбну подорож на Гавайські острови.

Цей приклад наслідували інші. Всі крамарі та фабриканти почали щось обіцяти клієнтам на додачу. Ціни піднімались вгору як ті міні-спіднички, та це не бентежило покупців. Вони були раді отримати щонебудь безкоштовно. До цього вдалася навіть відома нафтова компанія, яка оголосила: «Тільки держава справжнього благоденства може пропонувати своїм громадянам такі вигоди: купуючи десять галонів бензину, отримуєте дві пляшки томатного соку». Фабрикант томатного соку обіцяв галон бензину кожному, хто купить двадцять пляшок його продукції. Продавець велосипедів давав кожному покупцеві безкоштовно двадцять пачок прального порошку. Одна завбачлива удовиця не вагаючись купила шість велосипедів, щоб отримати безкоштовно 120 пачок хімікатів для прання.

Число філантропів зростало. Не проспали й автомобільні компанії. Підвищивши ціни на автомобілі,

одні тепер могли дати безкоштовно п'ять пачечок жувальної гумки, другі — роликові ковзани, треті — пахучий туалетний папір і глянцеві листівки, четверті — помаранчі... Щоб одержати всі ці блага, багато хто одразу ж купував автомашину, а потім мусив заставляти все своє майно, щоб якось сплатити черговий внесок. Верх комерційної винахідливості показала автомобільна фірма, яка метровими літерами надрукувала таке оголошення:

«Найвигідніша, захоплююча пропозиція нашої доби: продаємо на виplat терміном на два роки останню новинку, яка задовольнить найвимогливіших джентльменів, — автомобіль «Рекс-603». Кожний, хто купить його у нас, отримує на додачу молоду прекрасну жінку!»

Ця реклама вразила старого автомобільного короля, він так схвилювався, що відгукнувся на неї оголошенням: «Я маю намір розлучитись. Тому, хто візьме собі мою дружину, даю на додачу безкоштовно три розкішних автомобілі і два десятки запасних коліс!»

«Легше знайти жінку, ніж задовольнити її примхи», — сказав один з героїв у якомусь фільмі, коли відразу після розлучення одружився з іншою.

І от містер Сандерс сидить удома на каналі і переглядає рекламні сторінки газет, на яких покупцям пропонуються на додачу безкоштовно будь-які товари, від дитячої коляски і аж до труни. Він глибоко вдячний місіс Купер, в якої й досі триває медовий місяць на Гаваях. Містер Сандерс почуває себе великим філантропом, він уже подарував жінкам міста дванадцять тисяч баночок найкращих рум'ян у світі, продавши одночасно по високій ціні шість тисяч револьверів.

Експеримент місіс Купер виявився напрочуд вдалим: чудові рум'яна і зморщеним щокам краси надають, а про якість рум'ян переконливо свідчить вогнепальна зброя. Купуючи одне й друге — одержуєш і те й те безкоштовно.

РЕАЛІСТИЧНИЙ ТЕАТР

Якось я повертався літаком із Стокгольма. І коли вже пасажери застібали пояси, поруч зі мною впав у крісло захеканий чоловік, що в останню мить вскочив у літак. Середніх років, респектабельно одягнений, з чорним напомадженим волоссям, він мало чим відрізнявся від інших пасажирів. У відповідь на повторне прохання стюардеси застебнути пояси, він лише знизав худими плечима і, не загасивши цигарки, сказав:

— Ніколи не застібався і зараз не буду. Хочу відчувати себе вільною людиною. А якщо я курю цигарку, то свою.

Потім обернувся до мене й лагідно зачитав:

— Я вам не заважаю?

— Анітрохи.

Мені не слід було так відповідати йому, бо після цього він поцікавився, як моє прізвище, хто я за фахом, скільки мені років, який мій сімейний стан, домашня адреса, розмір взуття, стан здоров'я, скільки я заробляю. Я сказав йому ім'я, фах, розмір взуття та й усе. Він скривився незадоволено й зауважив, ніби ті, що приховують відомості про себе, не заслуговують на повагу. Сам він, наприклад, ніяких секретів ні від кого не має.

— Ви з Хельсінкі? — допитувався він.

— Так, я живу там ще змалку, — відповів я.

Він перестав розглядати мої ноги і випростався.

— Чудово! Отже, ви можете мені розказати про

столицю вашої країни, де я ніколи не бував. У Хельсінкі є театри?

— Авжеж. Більше десяти.

— А опера?

— Є й опера.

— Чудово. Гадаю, що в Хельсінкі є й в'язниці?

— Аж дві. В'язниця попереднього ув'язнення і та, де відбувають покарання. На жаль, у них ще є потреба.

— Чого ж тут жаль? Я, навпаки, дуже радий, що в Хельсінкі є і театри, і в'язниці. Це означає, що Фінляндія не слабко розвинена країна. У вас у Суомі є ще й інші міста?

— Є. Більше ніж півсотні.

— Хоча ви й не дуже балакучий, та все ж я дуже просив би вас хоч коротко відповісти мені на деякі запитання.

— Гадаю, я вже сказав, який розмір моїх черевиків.

— Звичайно, і прізвище, і фах також. Прізвище мені ваше нічого не каже, а з фаху я можу здогадатися, скільки ви заробляєте. Заробіток ваш мізерний. Чоловік, що існує на такі мізерні кошти, не може мати сім'ї, не кажучи вже про власне житло. Правда ж?

— Судить самі. Ви ж, напевно, ясновидець.

— Більше, набагато більше. Бачу я ясно і далеко. Куди далі, ніж більшість моїх сучасників. Я й вас бачу наскрізь. Ви втомилися, але ви не мізантроп. Ви готові подати допомогу своєму ближньому. Тому я й звертаюсь до вас по допомогу.

— Якщо ви сподіваєтесь позичити грошей, то нічого не вийде,— різко відказав я.— Коли вам потрібен парашут, зверніться до командира екіпажу чи до стюардеси. А туалет у кінці літака.

Сусіда по-панібратськи лягнув мене по плечах і вигукнув:

— Та ви ж чудовий співрозмовник. Скажіть тільки — ви романтик чи реаліст?

— Уві сні романтик, наяву — реаліст.

— Точнісінько, як і я. Але вам не слід багато спати. Якщо ви реаліст, то зрозумієте мене, справжнього реаліста. Ось чому я й прошу вас мені допомогти.

— Я вже сказав, що не дам нічогісінько.

— Говоріть про що завгодно, тільки не про гроші. Я маю на увазі зовсім інше. Ось вам блокнот і олівець. Запишіть сюди адреси всіх хельсінських театрів і в'язниць. Тим самим ви збережете мені дорогоцінний час. Зважте, може трапитись, що я прибуду в Хельсінкі всього на кілька днів. Після того поїду в Рим чи Париж. Все одно куди, звідси це недалеко.

Аби відчепитися, я на прохання попутника записав у його блокноті адреси одинадцяти театрів, двох в'язниць і на всяк випадок двох психіатричних лікарень. Потім поцікавився, яка його професія. І він розповів мені таке:

— Я поборник нового реалістичного театру. Мандрую по світу, виступаю з доповідями, навчаю. Наша держава хоче допомогти країнам, що розвиваються. Вона фінансує ці заходи в подяку за честь і шану, яку їй виявляють завдяки мені протягом багатьох років. Моя думка про театр така, що реалістична п'єса повинна бути справді реалістичною. Якщо драматург у своєму творі змальовує повію, то жінка, яка грає цю роль, повинна бути справжньою повією. Я б проблему вирішив дуже просто: при публічних будинках треба створити театральні школи. Охочих навчатися буде чимало. Тисячі жінок закінчать ці новостворені заклади, а потім зможуть одружитися з якимсь багатим промисловцем. У моїй країні при в'язницях уже створені театральні школи. Адже вам відомо, що, наприклад, в шекспірівських драмах і лиходії, і герої часто вмирають від кинджала чи меча.

Дивно, коли актори, що загинули під час дії драми, в кінці вистави повертаються на сцену, щоб прийняти квіти і вітання публіки. Таке блюзнірство не має нічого спільного з реалістичним театром, бо позбавляє глядача його ілюзій. Глядач має право вимагати, щоб вистава повністю відшкодовувала йому вартість квитка. Тому трупи вбитих у спектаклі повинні наприкінці вистави складатись на авансцені. Хоча трагедії в наш час і дуже популярні, але акторів цілком вистачить. У камерах смертників наших в'язниць досить людей, які бояться електричного стільця, газової камери чи шибениці. Та якщо дати їм роль у п'єсі, вони з честю накладуть головою на сцені, вірячи в те, що зробили воістину корисну справу. Коли саме так виконувати смертні вироки, то вони будуть оточені ореолом слави, а глядач буде переконаний, що бачить справжній реалізм. Театральні школи при в'язницях будуть найвищим досягненням акторської майстерності нашої доби. При тих школах будуть також і класи кіномистецтва, які готуватимуть смертників для фільмів. Їм досить буде зіграти лише одну роль, бо в реалістичних фільмах будуть стріляти не дерев'яними кулями, а чистим свинцем. Та й грати вбитого в таких фільмах не треба, бо вбиватимуть по-справжньому: якщо впав, то вже навіки.

Реалістичний театр має також великий моральний вплив, і на цьому нам треба завжди наголошувати, переконувати глядача, що померти від шаблі чи кулі — велика честь. Тим самим реалістичний театр виховає в громадянах здорову волю до оборони країни і зневагу до смерті. Груді театрального героя, що вмирає від кинджальної рани, вже не треба буде мазюкати червоним вином або малиновим варенням, це буде його власна кров. Навіщо втрачатись, виконуючи вирок смертникам, коли вони конче необхідні нам для театральних драм? Отже, по всіх в'язни-

цях світу слід негайно відкрити для засуджених до смерті театральні школи. Коли акторських кадрів буде занадто багато, то проблему можна легко розв'язати, організувавши десь далеченько війну; відправити їх туди, і вони накладуть там головами не як злочинці, а як великі герої своєї вітчизни...

— Загасить цигарки і застебніть запобіжні пояси! — залунав голос стюардеси.— Незабаром ми прибуваємо в Хельсінкі.

Мій співбесідник знову не погодився застебнути пояса, кажучи, що він вільна людина. Літак приземлився, і він перший вивабився з кабіни, палаючи бажанням познайомитись з театрами і в'язницями, дарма що я кілька разів нагадував, що в Фінляндії до смерті не засуджують. І хоч ця людина наголошувала на тому, що не має чого приховувати, однак приховала і своє прізвище, і громадянство, і адресу.

З часу нашої зустрічі минув уже не один тиждень, але я нічого не бачив і не чув про перебування у Фінляндії мого супутника. Не згадували про нього ні в газетах, ні в передачах радіо. І я вже побоююсь, чи не пішов він насамперед на адресу, яку я дав йому додатково, на адресу психіатричної лікарні. Бо я, розумієте, теж реаліст.

ПРАВО НА САМОЗАХИСТ

До зали у супроводі двох полісменів завели підсудного. Звинувачений спинився перед суддею і глибоко засунув руки в кишені. Суддя спитав:

— Ви Томас Уайт?

— Так, я...

— Народились...

— Народився.

— От і добре. Відкиньте волосся з обличчя, я хочу визначити ваш вік.

— Нема потреби. Мені скоро тридцять.

— Тоді вийміть руки з кишень. Якщо, звичайно, не боїтесь, що спадуть штани.

Легкий сміх почувся з рядів, всі обличчя в судовій залі пожвавились. Тільки суддя і прокурор лишилися незворушними. Прокурор поглянув у свої записи і почав монотонно вичитувати:

— «Згідно з поліцейським актом, звинувачений Томас Уайт 10 березня 1971 року о 15.41 увійшов в будинок Національного банку.

У вестибюлі банку він почав маскуватись, незважаючи на те, що роздивитись його обличчя через густе розпатлане волосся було й так неможливо. Швейцар банку Алек Керрол, помітивши, що Уайт пов'язав своє обличчя шарфом, почав з ним розмовляти. Після недовгої сварки Томас Уайт вихопив з кишені револьвера, в упор вистрелив у швейцара і намагався втекти. На щастя, поліція відразу ж затримала його».

— Звинувачений, що ви можете сказати на своє виправдання? — спитав суддя.

— Багато дечого,— відповів Томас Уайт.

— Будь ласка.

Підсудний відкинув волосся з рота і розв'язно сказав:

— Навмисно я його, допустимо, не вбивав. Це був самозахист.

— Поясніть детальніше, як це сталося,— зажадав суддя.

— Того дня я справді заходив до банку. Мені, взагалі кажучи, подобається не кожний банк. Принаймні це має бути Національний банк. Коли я дістав шарф із-за пазухи і пов'язав ним лице, швейцар схопив мене за барки і погрожував викинути на вулицю або викликати поліцію. Уявіть, пане суддя, що було б зі мною, коли б швейцар здійснив свій намір,— він потрощив би мені ребра або й в'язи скрутив. Тоді його посадили б за насильство. От я й вирішив позбавити його від в'язниці й пустив йому кулю в груди. На підставі сказаного вимагаю, щоб висунуте проти мене звинувачення було відхилене.

— Дивна у вас мораль,— зауважив суддя.

— Я дотримувався загальноновизнаних норм моралі,— поважно відказав підсудний.

— Що ви хочете цим сказати? — суворо спитав суддя.

Тут підсудний повернувся до присяжних засідателів і, піднісши голос, заговорив:

— Кожна людина має право на самозахист. Адже навіть наш уряд і армія виходять з того, що коли нашим збройним силам під час вторгнення в іншу країну стають на перешкоді — слід вжити зброю. Це ж самозахист, як ви самі розумієте. І коли швейцар банку не дає мені пройти до кас і, більше того, погрожує викинути мене на вулицю, то я повинен за-

хищатись, тобто стріляти в нього. Адже з погляду моралі це абсолютно правильно. До того ж, по-моєму, смішно підіймати шум через якогось негра.

— Як, хіба швейцар Алек Керрол негр? — спитав суддя.

— Ну, звичайно ж, він чорніший ночі.

— Це трохи міняє всю справу. Так, так. Ще кілька запитань. Навіщо ви пов'язували лице шарфом у вестибюлі банку?

— Я просто наслідував загальноновизнаній у нашій країні моді.

— Що вам треба було біля кас банку? Ви мали намір внести заощадження?

— Ще б чого! Я хотів пограбувати банк...

— І збиралися застосувати для цього зброю?

— Погрожував би тільки в тому разі, якби мені відмовились вручити касу добровільно. Адже в такому випадку я змушений був би вдатися до самозахисту. Та цей негр сплутав усі мої плани.

— Присяжних засідателів прошу пройти в свою кімнату. Допит закінчено, — сказав суддя.

Наступного дня Томас Уайт знову став перед судом. Жюрі винесло вирок, і суддя зачитав його гучним голосом:

— «Присяжні засідателі, обговоривши пред'явлене Томасу Уайту звинувачення у вбивстві, прийшли до такого висновку: швейцар Національного банку був за вдачею винятково брутальною людиною. Швейцар погрожував клієнтові Томасові Уайту, який відвідав банк, викинути його на вулицю. Уайт таким чином мав моральне право на самозахист. На питання «винний Уайт чи не винний» засідателі одноставно відповідають: не винний. Оскільки арешт та численні допити завдали підсудному моральних страждань, рада присяжних засідателів пропонує, щоб вдова Керрола,

міс Бебе Керрол, віддала половину страховки, яку вона отримала за чоловіка, Томасові Уайту».

Наступного дня звіт про цей вирок було опубліковано на перших шпальтах газет трохи нижче репортажу про прес-конференцію високопоставленого вашінгтонського політика.

СПЕЦІАЛІСТ

Нью-Джонсон — це звичайне невелике місто, в якому ніколи не народжувались генії,— самі лиш немовлята. В місті на десять тисяч жителів було три десятки церков та півсотні шинків. Половина жителів усе життя ходили пішки, бо не мали де поставити автомашину. Туристи сюди не поспішали, хоча в путівнику це місто рекламувалося як дуже гарний куточок, що славиться екзотично-вродливими жінками з найкращими в світі стегнами, розкішним бюстом та дуже тонкими таліями. За офіційною статистикою в місті проживали лише багаті та бідні. Бідняки першу половину життя витрачали на те, щоб залізи в борги, а всю другу половину сплачували їх. Нічим, крім грошей, вони не цікавились. Жили вони теж в дуже бідних помешканнях. Багаті ж мали свій клопіт. Коли б вони сплатили геть усі податки, то відразу збідніли б. А приховуючи свої численні прибутки, ризикували потрапити за ґрати. Їхні витрати в основному розходились по чотирьох напрямках: сплата податків, гонорари лікарям-психоаналітикам, гонорари адвокатам, утримання колишніх жінок та нинішніх коханок.

В Нью-Джонсоні чудовий клімат, який місцеві поети натхненно порівнюють з конячою мордою — такою ж оксамитовою, теплою і вологою. Влітку потрібно було тільки захиститися від сонця, а взимку всі, хто не мав парасольок, сиділи вдома, наче миші по норах. В місті не було жодного хмарочосу, ні кабаре з стриптизом, ні табору нудистів, ні книгарні. Чоловіки хо-

дили засукавши рукава, а жінки в міні-спідницях, не довгих від чоловічих краваток. Єдиний на все місто філателіст подарував дружині три рідкісні марки, яких їй вистачило для вечірнього туалету, а мер міста безперестану розповідав заляжені анекдоти. Взагалі це було ідеальне місце, і всі там жили дуже добре, всі, крім листонош. А це тому, що в кожнісінького жителя, який мав хоч маленький будиночок з палисадником, був собака. Форма ж листонош дуже схожа була на вбрання податкових інспекторів, і собацюри люто їх рвали. Тому посада листоноші була в місті найнебезпечнішою. Майже щодня до лікаря Фордхема приходив хтось із листонош з пошматованими штаньми та слідами зубів на литках. І візити ці були таки частенькі. Час гоїв рани, а лікар регулярно одержував з пацієнтів плату. З іншими захворюваннями до нього не приходили, бо він був вузьким спеціалістом з собачих та комариних укусів. Тож не дивно, що лікар Фордхем нишком благословляв собак за те, що в нього завжди було досить пацієнтів.

Та дружин листонош бездіяльність місцевої влади не влаштуувала. Швидко, як епідемія нежиті, ширилося між ними невдоволення, аж поки не стався заколот. Дружини зібралися на мітинг і одностайно прийняли резолюцію:

- а) чоловіки повинні самі латати свої подерті штани;
- б) усіх собак тримати на прив'язі;
- в) змінити форму листонош, щоб вона не нагадувала собакам одягу тих, хто ходить правити податки.

Збори також обрали делегацію з трьох жінок на чолі з міс Гартленд, чоловіка якої собаки покусали одинадцять разів. Делегація відвідала шерифа, який вислухав їх мовчки, бо не мав на той час ні кашлю, ні сигари. Він був у курсі справи й розумів, що жінки прагнуть допомогти своїм чоловікам в скрутному

становищі. Коли одна з жінок почала вимахувати подертими чоловіковими штаньми, він сказав:

— Шановні дами! Ваша скарга має всі підстави. Нинішні жінки мають безліч ліпших справ, ніж латати штани чоловікам чи втирати їм кудись там мазь лікаря Фордхема. Мало хто з чоловіків може похвалитися тепер, що він глава сім'ї. Однак зважте, штани — символ подружнього життя; у верхній частині вони в однині, а в нижній у множині. І щаслива та сім'я, в якій множина перебуває в злагоді...

— Тільки не в нас,— зауважила міс Уайт, котрій завжди доводилось погоджуватися з думкою чоловіка.— Мій чоловік ненавидить демократію. Це такий індивідуаліст, що й уявити важко. Йому завжди ніколи. Він не хоче витрачати час навіть на користування столовим посудом, а їсть просто з каструлі чи горщика. Зате аж нітрохи не поспішає, коли розносить пошту!.. Тільки й знає, що або сам теревенить, або слухає чийсь брехні. Його вже покусано тричі. Сподіваюсь, що це вже востаннє.

— Заспокойтесь, любі дами,— мовив до них шериф.— Докладу всіх зусиль і влаштую все так, що жодний собака і не гавкне, а не те щоб покусав когось із ваших чоловіків. Накажу, щоб собак тримали в приміщенні або на прив'язі. Щодо форми, то це питання треба порушити в сенаті, на що піде найменше сім місяців...

— Сім місяців! — перебила його міс Уайт.— Навіть світ творився тільки сім днів!

— Пробач, любя, що втручаюсь,— докинула міс Гартленд.— Але навіть не сім, а всього шість. Сьомий уже був вихідний. Наскільки можна вірити священикові.

— Я не вірю жодному з чоловіків,— наполягала міс Уайт.

Між жінками могла виникнути суперечка, тому шериф голосніше, ніж перед тим, сказав:

— Шановні дами! Ми не можемо миритися з тим, що світ створено на швидку руку і в ньому багато недоладностей. Я твердо переконаний, що в нашому місті не можна тримати собак не прив'язаними. Якщо цей законопроект буде затверджено, то й форми листоношам змінювати не доведеться, бо латання штанів відпаде саме собою.

— Але трапиться щось інше! — зловтішно випалила міс Гартленд.— Лікар Фордхем залишиться без пацієнтів!

І шериф побачив, як дуже зраділи всі три жінки. Вони обіймали одна одну, і вже нічого не було чути, крім отого: «Лікар Фордхем залишиться без пацієнтів!»

Кожний чоловік вважає, ніби знає, як треба поводитись із жінкою, однак рідко знайдеш такого, щоб справді розумівся на цьому мистецтві. Шериф на цьому розумівся. Якщо чоловік хоче перемогти жінку, йому слід виявити її слабе місце. Хоча шериф був ще досить молодий, він навіть до літніх жінок ставився так, наче вони були років на двадцять молодші за нього. На підставі свого життєвого досвіду він поділяв жінок на шість категорій: спочатку крихітка, потім дитинка, тоді дівчинка, згодом молодичка, ще пізніш молодичка і далі весь час уже тільки молодичка. Таким способом він сподобався і жінкам листонош. Вони аж мліли, коли шериф мало не за кожним словом казав: «Любі дівчатка!», «Не треба, дорогі дівчатка!», «Мої кохані юні дами!», «Ви ще дуже молоді, мої любі...»

Та шериф виявився діяльним і на практиці: за тиждень місто Нью-Джонсон було оголошено демілітаризованою зоною або, простіше кажучи, усі дев'ятсот двадцять собак були посаджені на цеп. Болонок тре-

ба було носити в сумках, а більших виводити тільки на ретязку. Усіх собак водити тільки в намордниках.

Отак віддячило суспільство своїм листоношам. Але ж разом з тим лікар Фордхем позбувся своєї практики. Для нього жителі міста перетворились раптом на музейні експонати, яких не можна було навіть торкнутися. Це жахливо вдарило по кипені спеціаліста. Собакам заборонили не тільки кусатись, а й невинне гавкання переслідувалось досить суворо. І комарі перестали кусатись. За даними санітарної служби, уся комашня потроху вигинула від алкоголізму, вживаючи людську кров. У ці важкі дні до лікаря Фордхема випадково зайшли якісь два пацієнти. Однак він не спромігся поставити їм діагноз і відправив до інших спеціалістів. Треба було ставити діагноз уже власному гаманцю.

Через три тижні на прийом до лікаря Фордхема, кульгаючи і стогнучи, прийшов старший листоноша Гартленд. Він скаржився на головний біль, безсоння, втрату апетиту, а також на те, що його дуже дратують шум та світло. У правому сідничному м'язі він відчував нестерпний біль, і вся права нога була наче паралізована.

— Спустіть штани, задеріть сорочку,— сказав лікар.

Пацієнт покірно зробив усе, і лікар почав дошукуватись причин хвороби.

— Тут у вас свіжий слід від зубів. Вас не кусав собака?

— Так, так. Цуценя. Та відтоді вже минуло три тижні.

Лікар похитав головою: це вже давало щось для діагнозу.

— Кепське діло,— сказав він.— Собака заразив вас небезпечним вірусом, дія якого проявляється через десять, а то й дванадцять тижнів. Чи не було у вас несподіваних корчів або приступів сказу?

Пацієнт, трохи ніяковіючи, промовив:

— Було... В животі корчить... І сьогодні я просто оскаженів, коли побачив, як жінка зрізувала нігті й мозолі моєю бритвою. А мені довелося після того голитися.

— Чи відчували ви потребу під час приступу вкусити вашу дружину?

— Ні... Цього не було... Але наступного разу треба буде подумати...

— Чи не стали ви більше пітніти і чи не побільшало слини в роті?

— Парую, як казанок з водою, коли жінка забуде на плиті... А слини в роті стільки, що ніяк не можу її проковтнути.

— Складний випадок. Дуже складний. Містер Гартленд, ви хворі на сказ, або, як ще кажуть, на водобоязнь. Ми, лікарі, називаємо цю хворобу rabies.

— Від цього можна й померти?

— Дехто вмирає, але більшість тільки казиться. Основна ознака — бажання кусати й гарчати.

Листоноша схопив на столі в лікаря олівець і похапцем почав щось писати.

— Містер Гартленд! Якщо ви маєте намір скласти заповіт, то вам краще звернутися за допомогою до когось з юристів.

— Потрібні мені ваші заповіді! Я, поки при пам'яті, записую адреси. Мене покусало одинадцять собак, а я піду й покусаю їхніх хазяїв.

— Але ж, містер Гартленд! — вигукнув розпачливо лікар.— Ви таким чином поширите сказ.

— Я цього й хочу.

— Спиніться, чоловіче! У вас сказ. Вам треба в лікарню.

— Може, в собачу буду?

Лікар схопив телефонну трубку й нервово почав

набирати номер. Але пацієнт кляцнув важелем і гарикнув:

— Шарлатан! Ви два роки лікуєте мене, а довели до водобоязні. Такі ваші цілющі ліки! Помажте ними завіси на своїх воротах, щоб не рипіли й не заважали людям вночі спати. Бувайте здорові!

І розлючений листоноша Гартленд, не заплативши лікареві, вискочив на вулицю.

«Дивні істоти ці люди,— подумки забідкався лікар.— Кусають їх у зад, а шугає в голову».

Лікар Фордхем розумів, що втратив чудового пацієнта. Він вирішив сповістити про все в поліцію і вже почав набирати номер, та раптом спинився. Лікар Фордхем любив собак, але боявся поліції. Потроху він заспокоївся, подумав про заробіток і про молоду дружину, яка витрачала більше, ніж він заробляв. Раптом на його обличчі з'явилася задоволена посмішка. Він щиро побажав, щоб листоноші Гартленду вдалося виконати свій намір. Тоді в нього з'явилось б одинадцять нових пацієнтів.

Та надіям лікаря не судилося збутися. Листоноша Гартленд встиг укусити лише одну стару дівку і то тільки за вухо. Після цього його поклали в лікарню. Деякий час лікарі досліджували хворого і, зрештою, встановили, що в нього запалення сидничного нерва. Симптоми ж сказу не підтвердилися.

Практика лікаря Фордхема зазнала цілковитого краху. В місцевій газеті надрукували повідомлення, що всім собакам Нью-Джонсона від народження зроблено вакцинацію проти сказу, а діагнози Фордхема — це тільки вигадки, в які він, мабуть, і сам не вірив. Водночас у газеті радили звертатись по допомогу до справжніх фахівців.

— Куди не кинь, а все клин,— сказала Фордхемова дружина.— Не сумуй, бо постарієш. Киньмо це жалюгідне містечко. Вірю, що в іншому місці тобі по-

таланить більше. Ну, любий! Вище голову! Ти ж такий енергійний, з вольовим підборіддям!

— Підборіддя, підборіддя, вольове підборіддя! — скипів лікар.— Муссоліні теж мав вольове підборіддя, а що це дало Італії? Не туди він свою енергію спрямував...

Після того до лікаря Фордхема не завітав жоден пацієнт. Наче всі собаки, податкові інспектори і листоноші уклали мир. Коли вже когось щось і кусало, то потерпілий сам нишком зализував свої рани.

Та все ж у лікаря Фордхема зажеврив вогник надії. Товариство захисту собак звернулося до уряду з такою декларацією:

«1. Вільна та країна, в якій людина робить усе, що захоче. Собаки теж повинні мати повну свободу, це сприяє знищенню сегрегації.

2. Антигуманно і незаконно надівати собакам намордники, які заважають їм обнюхувати одне одного і спілкуватись під час зустрічей та весіль.

3. Листоношам та податковим інспекторам слід придбати такий одяг, якого б не прокусили собачі зуби.

4. Шерифа Нью-Джонсона негайно усунути з посади, а на його місце призначити людину, яка поважатиме всіх платників податків.

5. Коли теперішні обмеження не будуть негайно скасовані, ми, виборці, на наступних виборах більше не голосуватимемо за членів законодавчої комісії.

Обмеження свободи стоїть на грані національної ганьби, особливо коли воно скероване проти собак — гордості нашої країни».

Прекрасна ця відозва дала чудовий результат. За тиждень усі собаки Нью-Джонсона отримали повну свободу гавкати і кусати не тільки податкових інспекторів та листонош, а всіх, кого заманеться. Однак потерпілі не йшли на прийом до лікаря Фордхема. Його помилковий діагноз Гартленду викликав недовіру

не тільки в ФБР, а й в усіх мешканців міста. Шерифа не усунули, але його зобов'язали налагодити дружні взаємини між усіма жителями міста. Наступного ж дня він узявся за лікаря Фордхема. Шериф отримав через таємну поліцію особисту картку лікаря, де були точні відомості про його походження, прибутки, освіту, професію, сімейний стан, а також особисті прикмети. Шериф розслідував справу і з'ясував, що лікар Фордхем за професією собаківник. А диплом лікаря і три інших дипломи він купив у якогось родича — ректора одного з приватних університетів.

Отак лікар Фордхем — який насправді був лише містером Фордхемом — три роки успішно практикував у чудовому містечку Нью-Джонсоні, поки не викликав обурення лояльних від самого народження обивателів. Тепер він з сумом побачив, що все треба починати спочатку.

Місіс Фордхем хвилювала не так чоловікова невдача, як турбота про те, щоб якомога швидше підшукати собі другого. Можна було б розказати ще багато дечого про цю жіночку, та навряд чи це тепер когось зацікавить. Тим більше, що справжні плітки розповідають лише пошепки.

ПРИСТОСОВНИЦЬКИЙ ГУМАНІЗМ

Гарольд Девіс подавав багато найрізноманітніших пропозицій, прагнучи потрапити на службу в ООН, однак усі вони були відхилені. І не тому, що його вважали нездібним, а саме навпаки — тому, що в нього було надто багато чудових ідей. Коли б усі його ідеї та втілити в життя — то й ООН не була б потрібна. І в світову армію безробітних влилося б ще й немало безробітних чиновників, а з будинку ООН довелось би взагалі зробити музей або готель.

Та якось Девіс висунув нову ідею: збільшити число чиновників ООН удвічі. Його одразу ж узяли на службу й видали йому паспорт дипломата за те, що так вдало розв'язав проблему безробіття.

Девіс одразу ж почав учитися дипломатії і французької мови. Протягом трьох днів він засвоїв найважливіше. Кошти треба розподіляти так, щоб кожний чиновник отримував якнайбільшу платню. Слова «Corps Diplomatique» в буквальному перекладі означають «дипломатичний корпус». І ось він винайшов, як на його думку, дуже змістовну формулу: у світі існують три істоти, які виникають, зникаючи, і зникають, виникаючи, — дипломат, жінка і рак. Всі вони тісно між собою пов'язані. Дипломат їсть раків по званих обідах, а закохавшись, веде свою любку до ресторану теж смоктати раків. Девіс був ладен не тільки упадати біля дам, а вряди-годи приділяти увагу також і ООН. Тому коли було помічено, що він має кучеряву голову не тільки для зачіски, а язик не тільки для того, щоб лизати поштові марки, його

призначили завідувачем нового відділу. Але тому, що назва відділу була дуже довга — відділ ліквідації кризи з продуктами харчування та нерівноправності статей,— його називали скорочено — ВЛКПХНС.

Багато хто вважає, що дипломати — це люди, яким платять за те, щоб вони розв'язували проблеми й труднощі, які виникають завдяки їм-таки, дипломатам. Це, звичайно, думка необізнаних людей, яким не збагнути, як важко, наприклад, відшукати на земній кулі відповідне місце для мирних переговорів. Бо якби його легко було знайти, то будь-якій війні відразу наставав би кінець.

Девіс вимагав, щоб працівники ВЛКПХНС їздили у найвіддаленіші куточки світу, де тільки не вистачало продуктів харчування та існувала нерівність між чоловіками і жінками. Він був переконаний, що з нерівноправністю статей повинна зникнути і нестача продуктів харчування. Четвертий пункт статуту ВЛКПХНС твердив таке: «На земній кулі жінок більше, ніж чоловіків. Різниця настільки значна, що створює певні соціальні ускладнення. Тому треба зробити так, щоб розлучена жінка не одружувалась удруге доти, поки кожна жінка не вийде заміж. Чим частіше чоловіки мінятимуть жінок, тим швидше всі жінки зможуть одружитися. Таким чином, усі дорослі жінки будуть задоволені, бо, як показує досвід, жінці цілком досить одного чоловіка, а тому їй слід зберігати вірність...»

Коли Гарольд Девіс дізнався, що в Фінляндії чимало неодружених жінок і удовиць, він вирішив особисто вивчити становище і прибув до Хельсінкі 2 травня 1968 року. З собою він привіз молоду дружину, вже п'яту, спортивної форми машину і три дорожні валізи з жувальною гумкою. Офіційні фінські представники люб'язно зустріли гостей, розмістили їх в апартаментах готелю і поцікавились, чого вони бажають. Га-

рольд Девіс зажадав склянку віскі, а його дружина — мексиканського рому з льодом. Бажання гостей було задоволено аж тричі, а тоді їм запропонували фірмові страви — пиріг з рибою, тушковану оленину з картоплею та буряком і толокно. Та гості віддали перевагу своїм улюбленим стравам: містер любив шинку, а місіс — кукурудзяні пластівці.

— Чи не бажаєте сьогодні ввечері послухати «Весілля Фігаро» Моцарта? — поцікавились господарі. — Ми вже й квитки вам придбали.

— Чудово! — вигукнула місіс Девіс. — Мене дуже цікавить будь-яке весілля. А можна піти туди в мініспідниці?

— Звичайно, можна, — відповіли їй.

— Але ж ми не маємо ніякого весільного подарунка, — зауважив дружині містер Девіс. — Це запрошення таке несподіване для нас.

— Подаруємо жувальну гумку, — сказала дружина. — Це подобається всім. А де це весілля?

— У Фінській опері.

— Чудово! Я ніколи ще не бачила весілля в опері. Гарольде, любий, адже ми підемо?

Містер Девіс заперечливо похитав головою:

— Ні, мабуть, не підемо. Якось незручно, коли не знайомий з молодими.

— Але це ж «Весілля Фігаро» Моцарта! — намагалися уточнити їм.

— А хто він, отой Моцарт? — поцікавився містер Девіс.

— Композитор. Вольфганг Амадей Моцарт.

— Ага, розумію. Це, звичайно, батько пареченої, і він чекає багатих подарунків. Чудово знаю ці штучки. Дякую, але мене не цікавлять ні весілля, ні похорони.

— Тоді завтра ввечері можете піти на «Лебедине озеро», — приховуючи прикрість, запропонували їм.

— Цього добра і в нас вистачає,— відповів містер Девіс.— Багато є великих озер, де тисячі всяких лебедів плавають.

— Ми маємо на узвіі інше. «Лебедине озеро» Чайковського...

— Це все одно. В Єлоустонському парку, мабуть, найбільші в світі лебеді. Проте якщо моя дружина хоче, то може прогуляться і по ваших озерах.

— Дякую,— швиденько відповіла місіс Девіс.— Після того, як папуга проковтнув мій перстень з діамантом, я ненавиджу всіх птахів.

І місіс Девіс почала теревенити про те, як папуга поцупив перстень з туалетного столика в їхній спальні. Чотири дні вона все ждала, поки перстень вийде з послідом, одначе довелося вдатись до хірургічної операції. Папуга загинув. Перш ніж сконати, він проказав: «Кляті жінки, немає від них життя!» Тому місіс Девіс не терпіла птахів, а тим паче лебедів, які до всього ще й живуть паразитичним життям.

Гостей не зацікавила програма їхніх господарів. Музи їх не приваблювали, ніякі визначні місця Хельсінкі не привертали їхньої уваги. Не схотів містер Девіс бачити ні президента республіки, ні прем'єр-міністра, ні зустрітись з журналістами. Навіть наймодерніших виконавців естрадних пісень не побажав слухати.

— Мій візит цілком неофіційний,— пояснив він.— Хоча маю деякі важливі питання.

— Може, ми вам зуміємо чимсь допомогти? — спитали господарі.

— Звичайно. Я б хотів зустрітись з фінськими комерсантами, оскільки їх цікавить питання боротьби з нестачею продуктів харчування та нерівноправності між статями. В комерції перш ніж сказати слово, треба мати певні гарантії.

Наступного дня на зустріч з комерсантами голова ВЛКПХНС прибув сам. Місіс Девіс не супроводила чоловіка, а поїхала подихати свіжим повітрям. Цього разу вона вирішила, що знайомство з лебединим озером буде їй корисним. Петляючи по місту, вона зупинила свою машину на перехресті біля поліцейського і спитала:

— Ви говорите по-англійському?

— Говорю, якщо вже треба, але кажіть швидко, що вам потрібно? — поквапив її регулювальник.

— Де тут лебедине озеро?

— Їх довкола Хельсінкі є багато.

— Але десь тут повинно бути Че... чи то Чу... чи Ча... Щось таке, що закінчується на «ковський»...

— Якщо пані має на увазі «Лебедине озеро» Чайковського, то це у Фінській опері. Зверніть праворуч, а тоді прямо. Тільки швидше! Швидше!

Місіс Девіс прочинила віконце й сказала:

— Бідолашний. Такий ставний мужчина і такий блідий. Що вас турбує?

— Ви затримуєте рух. До того ж під вашою машиною два пішоходи. Ви ж заїхали на тротуар.

— Та невже? — спокійно спитала місіс Девіс.— Не варто турбуватись через такі дрібниці. Ось вам трохи жувальної гуми. Дайте й тим, що під машиною...

Місіс Девіс тицьнула йому в руку кілька пакетиків і поїхала праворуч, а потім прямо, буркочучи під ніс:

— Дивне місто, всі тут прагнуть в оперу. Тепер і я хочу бачити, що воно таке, де вчора грали весілля, а сьогодні годують лебедів. Аби тільки мій чоловік туди не потрапив, бо там же безліч легковажних жінок, що співають веселих пісень...

Та місіс Девіс могла не турбуватись, її чоловік саме зійшов на трибуну перед комерсантами, і з гучномовців пролунав його голос:

— Шановні панове! Я хотів би впевнитись, що в залі справді немає жінок.

— Ні, немає,— відповів голова.— Навіть переодягнених.

— Гарзд. Тоді давайте далі. Отже, шановні панове, ви знаєте, що в руках бізнесменів увесь світ. Ми купуємо дешево, продаємо дорого і частину прибутків жертвуємо на благодійні цілі. Світ потребує підтримки, яку ми й подаємо. Згідно з дослідженнями ВЛКПХНС у світі безліч жінок, які чекають на чоловіка і надто багато голодних, котрі жадають їжі. Всесвітньовідома медична фірма «Kresge and Ronn Inc» розв'язала цю проблему і почала виготовляти чудодійні пілюлі «Slim» для самих тільки жінок, щоб вони худли. Було б варварством знищувати зайвику жінок. «Kresge and Ronn Inc» ставиться до справи гуманно і прагне зробити приємне всім жінкам. Вже десятки тисяч жінок користуються цими пілюлями, проте їх кількість повинна збільшитись до мільярда. Завдяки пілюлям жінки втрачають апетит і споживають лише десяту частину тих харчів, що з'їдали раніше. Таким чином, дев'яносто процентів продуктів харчування вивільняється для тих, що голодують. Водночас зменшується і кількість жінок. Наприклад, хай якийсь розповсюджувач пілюль «Slim» буде продавати їх лише двомстам жінкам, і кожна з них схудне протягом місяця на вісім кілограмів. Візьміть перо й папір та обчисліть: двісті разів по вісім буде тисяча шістсот кілограмів на кожного продавця. Коли розповсюджувач продаватиме пілюлі протягом шести років, він зменшить вагу жінок на сто п'ятнадцять тисяч двісті кілограмів. Якщо взяти до уваги, що сучасна жінка в середньому важить п'ятдесят кілограмів, то лише один розповсюджувач пілюль «Slim» ліквідує таким чином 2000 жінок...

Шановні добродіі! «Kresge and Ronn Inc» вже цього року має намір збільшити випуск продукції, щоб забезпечити регулярним постачанням не менш мільйона торгових центрів. Протягом шести років цей мільйон торгових центрів зможе ліквідувати двісті мільйонів жінок. Якщо помірковано й гуманно провадити цей захід — три пілюлі плюс два літри води на день, жінки стануть граціознішими, втратять апетит, швидко постаріють і більше не будуть дошкуляти чоловікам. В такий спосіб ми ліквідуємо нерівність між особами різної статі і найпекучішу проблему нестачі харчів. Точні розрахунки фірми свідчать, що вже протягом перших шести років під благодотворною дією пілюль «Slim» гнітюча картина нестатків зміниться на краще. До 1974 року в світі майже не буде зайвих жінок. Усунення невідповідності між особами різної статі, звичайно, погано вплине на гормональну діяльність чоловіків. Природа створила їх полігамними, бо різноманітність підносить тонус, хоча і спустошує до краю. Цю проблему «Kresge and Ronn Inc» розв'язала, залучивши найкращих спеціалістів до створення посібника «Методологія групового сексу», на видання якого між фінськими видавцями буде оголошено конкурс.

Шановні добродіі і комерсанти! Як практична людина, я не буду багато розводитися. Скажу тільки одне — починайте негайно продавати жінкам пілюлі «Slim»! Якщо жінки хочуть схуднути, то хай худнуть до кінця! Пам'ятайте, що тільки «Slim» і тільки «Slim» може врятувати суспільство від катастрофи. «Slim» можна продавати без рецептів. Жінки купуватимуть їх, як тільки почують, що, купуючи це добро, можна буде комусь щось і виграти, бо щомісяця серед покупців розігруватиметься двадцять автомобілів і двісті пральних машин. Кожна торговельна філія може

безкоштовно одержати для реклами вітрину і жіночий манекен у натуральному вигляді. Продажна ціна «Slim» — десять марок коробочка, сімдесят відсотків — на користь фірми. Хоча ціна поки що орієнтовна. Шановні панове, відомі комерсанти! «Kresge and Ronn Inc» приймає замовлення негайно. Замовляйте і продавайте! Продавайте суспільству добре самопочуття і почувайте себе теж добре! Може, хтось має якесь запитання?

Відомий комерсант-оптовик, жінка якого була така худюща, що ледь-ледь пересувала ноги, поцікавився першим:

— Яка користь буде від цього людству?

Містер Девіс не образився на таке запитання, бо, будучи дипломатом і комерсантом, він знав, що клієнт і тоді має рацію, коли він і зовсім не має рації. Тож відповів спокійно:

— Ви, певно, трохи дали хропака, коли я говорив. Чи, може, я щось випустив. Один відсоток прибутку буде надаватися слабко розвиненим країнам. Наступного тижня «Kresge and Ronn Inc» посилає в Африку перше відрахування: всілякі іграшки малюкам, жінкам пілюлі «Slim», а чоловікам краватки...

Раптом містера Девіса перебив портє, який протовпився і шепнув йому, що місіс Девіс півгодини тому збила трамвай перед Фінською оперою. Машину ремонтують, а місіс Девіс чекає чоловіка в готелі. Портє подав йому записку, де лаконічно було написано: «Любий Гарольде! Одразу ж прийди до мене або передай ключі від великої валізи. Треба дати кілька пляшок віскі поліцейському, а також за ремонт машини й портє. Едіт».

У засіданні, на прохання містера Девіса, було зроблено перерву на дві години.

Через три тижні жителі Хельсінкі познайомилися

з **в**сесвітньовідомими пілюлями «Slim». Шпальти газет, телевізійні передачі тільки й знали, що пропонували жінкам скинути зайві кілограми на користь слабкорозвинених країн.

Відтоді фінські жінки з тривогою чекають змін у законі, але, мабуть, їм доведеться чекати довіку, бо закони країни поки що дозволяють чоловікам мати водночас не більше однієї жінки.

НАЙГІРША КАРА

Джім був винятком серед усіх дітей, бо навчився ходити раніше, ніж стріляти. Одне слово, дитинство в нього було безрадісне: він грався луком і стрілами тоді, як його однолітки давно носилися зі справжньою вогнепальною зброєю. Він уже майже серйозно почав страждати від комплексу неповноцінності. На щастя, саме тоді батько допоміг Джімові уникнути будинку для душевнохворих дітей, подарувавши йому, семилітньому, справжній револьвер.

Відтоді син почав розвиватися нормально. Він мив руки і шию, читав вечірні молитви, тягав kota за хвіст. Мати ледве змогла завести його до перукаря, щоб той укоротив трохи чуба, після чого він і бачити почав краще. Щонеділі Джім відвідував церкву, хоча й не надавав переваги ароматові ладану перед запахом порохового диму. У вісім років Джім уже виявив перші ознаки дозрілості: застрелив сусідського собаку, вибив скло в передніх фарах поліцейської машини і око у kota шерифової доньки та перебив усіх індіків у одного фермера.

— З тебе будуть люди,— гордо мовив синові батько.— Тільки навіщо ж даремно стільки куль витрачати?

— Це я задля практики...

— А тепер поцілиш з першого разу?

— Поцілю.

— Це зовсім інша річ.

Батько з гордістю поглянув на сина і додав:

— Джіме, побудь удома, поки мати вернеться з крамниці. Мені треба вийти.

— А де нам тебе шукати?

— Я піду до шинку, побачусь із друзями. Дай мені свого револьвера. Мій у ремонті.

— Я не маю вже револьвера,— стиха промовив хлопець.

— Як це не маєш? Невже загубив свого найкращого друга?

— Ні...

— А що ж скоїлося? Кажі! Чи в тебе чиряки на язичку?

Хлопчик вчепився за ручку дверей і сказав:

— Я був сьогодні в Теда і...

— Що?

— Помінявся з ним. Я дав йому револьвер, а він мені оте...

— Що оте?

— Оте, що під столом. Мікроскоп...

Батько нахилився під стіл, потім гидливо подивився на мікроскоп і так само на свого улюбленого сина.

— Йолоп! — вигукнув.— Справжній йолоп! Ти проміняв револьвера на цю дурницю? Навіщо?

— Я хочу бачити все найдрібніше.

— Гаразд. Якщо в тебе дійдеться до бійки, то не забудь подивитися в мікроскоп, щоб дізнатися, хто тобі дасть по пиці. Тільки не приходь до мене скаржитись, що в тебе не було зброї.

Батько не міг підшукати й слів, щоб висловити своє обурення. Та побачивши, що в сина тремтять губи, перевів розмову на інше.

— То ти був сьогодні в Теда? Що в них нового?

— Все гаразд. У Тедової матері скоро буде ще одне маля.

— А батько як?

— У нього все гаразд. Кудись поїхав.

— Поїхав? Цікаво.

І з похмурим виглядом батько посунув до бару, позичивши револьвера в сусідів.

Через кілька тижнів Джим переконався в тому, що батько мав рацію. Йдучи до школи, він потрапив у бійку, і його добряче набили. Та ще якийсь хлопчина прострелив йому в двох місцях кашкета. Джіма знову почало мучити усвідомлення власної неповноцінності, і це хворобливе відчуття не миналося, поки батько не купив йому нового револьвера.

Джим і далі регулярно відвідував церкву, де тим, що причащались, давали солоденькі коржики. Хрестився, не випускаючи з рук револьвера, і повторював за священиком: «Хто прийде з мечем, той від меча й загине». Але він твердо знав, що ніколи не матиме меча. Револьвер багато кращий.

Та дещо з проповідей запало хлопчикові в голову й хвилювало, мучило його. Якось Джим з'явився в церкві у незвичайний для нього час. Пастир душ людських одразу зрозумів, що з хлопчиком щось не гаразд і він прийшов висповідатись. Подивившись у його очі, священик по-батьківському промовив:

— Ти добре вчинив, дитя моє, що вирішив висповідатись. Але ти ж, певно, знаєш, що й за це треба платити. В тебе є гроші?

— Авжеж, цілий долар...

— Покажи.

Хлопчик витяг з кишені паперового долара й простяг його священикові. Купюра була новенька, наче тільки що надрукована.

— Справжня,— сказав Джим.

— Де ти її дістав?

— Узяв з маминої сумки...

— Гаразд! Тоді не підробка. Ну, Джиме, тепер можеш сповідатись,— сказав священик, ховаючи гроші.—

Що в тебе на душі?

Хлопчина почав схлипувати і бурмотіти:

— Грішний я, отче... Дуже грішний...

— Усі грішні. Ну, розповідай, що накоїв? Тільки швидше.

— На тому тижні я пустив кулю у вікно шерифові... Позавчора вбив жеребця і лоша у фермера Еванса... Потім прошив задні покришки в машині нашого вчителя...

— А ще що? Розкажуй.

— Ой отче! Я накоїв багато лихого... Сьогодні я знову підстрелив коня в Еванса...

Священик нетерпляче махнув рукою і суворо сказав:

— Ти закінчиш, нарешті, плести про оті дрібниці? Розкажуй головне. Ну-бо, викладай свої справжні грішки.

У Джіма заблищали на очах сльози. Він знічено казав далі:

— Я вже півроку не ходжу до школи... Це ж гріх?

— Атож. А батько й мати про це знають?

— Ні. А вчора тато погрожував пристрелити цього вчителя за те, що я й досі не вмію ні читати, ні писати.

— Цього не можна допустити! — вигукнув пастор.— Твій батько чудова людина. Він двічі на рік жертвує на храм по п'ять доларів. Я не хочу, щоб у нього були якісь прикросі через твого вчителя. Я сам усе владнаю. Ще будеш у чомусь каятись?

— Так.

— Залиш до наступного разу. На долар уже досить. Іди додому і роби уроки. Я сьогодні ж побалакаю з учителем. До побачення, Джіме!

— До побачення!

Священик провів хлопчика до дверей та швиденько

й назад, бо на нього чекали кілька бабусь і сільських дядьків. Він глянув на них і вигукнув:

— Заходь, чия черга?

Джим вирішив жити по-новому. Наступного ранку з'явився до школи з вимитою шиєю і причесаним чубом. Давати пояснення, чому так довго не приходив, не треба було. Священик подбав і про це, й про інші дрібниці. На першому ж уроці Джим заглибився в своє діло: заходився чистити зброю.

— Джиме, поклади револьвера в парту! — гаркнув на нього учитель. — Це заважає навчанню! Скільки разів повторювати: на уроках не граються.

— Я й не граюся. Я тільки почищу його.

— Якщо ти негайно не сховаєш цю іграшку, я скажу про це твоєму батькові. Ще й додаю, що ти півроку не ходив до школи.

— Не скажете, — зухвало відповів хлопчисько.

— Скажу ще й не тільки про це...

Ці вчителеві слова так обурили Джіма, що він вистрелив у нього. Куля зачепила вчителеві вухо.

— Ах ти ж, негіднику! — скажено заволав той. — Зразу йди сюди, візьми крейду й напиши на дошці п'ять разів: «Я, Джим Лінн, найгірший стрілець у школі».

Це була найтяжча кара: Джим ще не вмів писати.

НЕПРОЩЕННА ПОМИЛКА

Було надзвичайно жарке літо. Від спеки весь асфальт розм'як і комірці змокрили. Наймоднішими костюмами стали купальні. Жителям міста було приписано не витратити марно води. Тому тільки окремі сміливці наважувались пріти і плакати.

Саме в цю пору в одному з куточків міста, за густим зеленим живоцлотом, товариство нудистів збиралось відзначити свою річницю. Не слід засуджувати нудистів, вони, як і всі, народилися голими і тепер прагнуть повернутися до первісного стану. І ніхто не може когось переконати, що їхні наміри несерйозні.

В товаристві нудистів взагалі дуже рідко дивляться в очі один одному. Тепер же це й зовсім неможливе, бо через довжелезні модні патли і жінки й чоловіки взагалі світу не бачать. А втім, якщо людина прагне зберегти своє лице, то їй краще не показувати його. Будь-чийого віку не можна встановити з вигляду обличчя — хіба що по синіх венах на ногах. Що більше їх, то менше шансів потрапити на конкурс вроди.

Основною подією на цьому святі мало бути покладення квітів до голої статуї і доповідь голови про плани товариства. Голова товариства вже півроку був у від'їзді. Посеред зими його забрали в армію і послали за тисячі кілометрів від домівки, де він з насолодою міг нікати по джунглях і рачкувати по рисових полях. Хоча він мав би ще більшу насолоду, коли б його залишили вдома. Однак суворі командири

та певні параграфи статутів змусили його носити форму й рушницю.

Командир полку виявив неабияку чуйність та гуманність, надавши голові тижневу відпустку для того, щоб той на святі взяв участь у дискусії по телебаченню. Було відомо, що голова представлятиме позицію поборників Старого завіту, за яким перший табір нудистів було засновано в Едемському саду ще 7200 років тому. Його опонент — послідовник вчення дарвінізму — дотримувався іншої думки. За його дослідженнями, заснування першого табору нудистів відбулося ще 16 мільйонів років тому.

Десь у другій половині дня представники товариства нудистів прибули в аеропорт для зустрічі свого голови. Через те, що за законами минулого століття нудистам заборонялось збиратись у громадських місцях — за винятком театрів, ресторанів, басейнів та фестивалів сексу, — члени делегації вбрали голу правду в квіти.

Літак приземлився, подали трап, і першим з літака вийшов голова. Він ще в літаку скинув з себе солдатський одяг і склав усе в невеликий чемоданчик із штучної шкіри. Двоє поліцейських одразу поспішили до літака, щоб затримати порушника, та він гомказав їм довідку, де було чітко зазначено: «Під час відпустки має право носити цивільне вбрання».

Поліцейські вибачились, що трапляється дуже рідко, а делегація дістала змогу провести свого голову до машини, яка й відвезла його в табір нудистів. Там його палко вітали всі учасники свята, аж патли й борода їхні розкуйовдилися. Дим і гуркіт салюту розполохав усіх гедзів, мух, комарів та інших непроханих гостей. Голову підняли на трибуну. Він трохи відгорнув волосся з очей і виголосив:

— Хай живе свобода!

Публіка реагувала вигуками. Голова провадив:

— Я привіз вам вітання з далеких країн, де гноблених посилають зажити радощів життя на небо.

І знову натовп схвально заревів. Перш ніж говорити далі, промовець ковтнув тонізуючу пілюлю і зробив невелику паузу. Після цього його очі розширилися, і він відчув, ніби тіло його здіймається в небо. Він стиснув руку в кулак і продовжував так:

— Брати і сестри по Христу! Ми повинні боротись в ім'я справедливості! Нам треба завоювати більше свободи, більше недоторканих лісів, більше маріхуани. Треба змусити уряд зменшити культивуацію кукурудзи і пшениці. Замість них треба сіяти маріхуану!

— Більше маріхуани, більше маріхуани! — одностайно заволали всі.

— Уряд повинен відкривати більше таборів нудистів. Тільки таким чином люди зможуть зблизитися поміж собою.

— Зблизитися! — заволали присутні.

— Ми народжені любити і тільки любити. Ще дужче любити один одного. В нашому статуті сказано, що всі члени товариства мають бути голими, бо істина божа — гола істина. Ми вимагаємо, щоб уряд надав нам теплі країни, де люди могли б ходити голими. Уряд має подбати ще й про те, щоб кожен мав свою машину, харчі, гербіциди і в необмеженій кількості маріхуану.

— Так! Так! Так! — скандував натовп. Патли й бороди схвально захилиталися. Довкола було справжнє свято. Ювілейний хор уже готувався виконати хвалебний гімн 7200-літтю, коли оратор жестом закликав до тиші й сказав:

— Друзі! Нам треба поставити урядові ще ряд вимог. Уряд нарешті має подбати, щоб кожна людина в країні мала якусь роботу...

Публіка принишкла, і від цього не можна було чекати нічого доброго. Чоловіки й жінки трохи повід-

гортали волосся з очей і здивовано презирнулися. Лише де-не-де чувся шепіт. Голова вирішив, що ця тиша — знак схвалення, і ще дужче закричав:

— Так, я повторюю: кожному з нас потрібна робота, робота!

— Геть! — заволав натовп.— Геть! — і враз відсахнувся від трибуни.

Вмить два дужі молодики стягнули промовця з трибуни і кинули його в кущі.

— Зрадник!

— Я? — здивувався голова.

— Ти! Саме ти, хоч ми вірили тобі, як богові!

Голова зробив непростенну помилку, і його негайно вигнали з товариства. Одразу ж по телебаченню було оголошено, що передача диспуту не відбудеться з технічних причин.

Як казав мудрий Лябрюйєр: «Ніколи не стружи пилкою!»

Молодий голова товариства нудистів забув про другий підпункт третього пункту статуту товариства: «Робота — найпримітивніша й найбільш нелюдяна форма заробляти гроші...»

СЕКС НА СПОВІДІ

Мій учитель Сократ якось сказав, що коли повний шлунок, то порожній мозок. Тобто Сократ хотів сказати, що людині, яка займається творчістю, потрібне постійне відчуття голоду. На основі тривалої практики багато письменників переконалися в правдивості цієї думки. Зокрема, наші літературознавці неодноразово зазначали, що фінський письменник Алексіс Ківі помер з голоду. В наш час суспільство в деякій мірі потурбувалося про те, щоб письменники з голоду не вмирали. Коли ж вони страждають від нестерпної спраги, прокинувшись вранці, то це вже інша проблема...

Постійне відчуття голоду не дає письменникові спати, в його голові тоді можуть народитися цікаві думки і навіть корисні суспільству ідеї. Та якщо письменника не цікавлять творчі питання, він може всі свої сили й час віддати на вибивання грошей. Єзуїти колись казали, що мета виправдовує засоби. Деякі сучасні буржуазні письменники керуються саме цим принципом. На західному книжковому ринку почали мати успіх письменники, які застосовують кредо єзуїтів: добування грошей виправдовує засоби. Особливо продуктивним способом виявилась повна відмова від художньої творчості і перехід до конвейєрного виготовлення ходового товару — порнографії.

Відомий фінський робітничий письменник, майстер реалістичного роману Тойво Пекканен якось казав, що порнографічну літературу може писати будь-хто, оскільки для цього не потрібно ні художнього

таланту, ні почуття стилю, ні соціальної відповідальності, а лише жага до сенсацій та до того, що виробляють на монетних дворах. Я не чув, що саме змусило італійських письменників Норберто Валентіні та Клару ді Мегліон випустити їхню книгу «Секс на сповіді». Після виходу в світ книга була розпродана за кілька днів. Нині її можна придбати тільки на чорному ринку за великі гроші. Ватикан погрожує відлучити від католицької церкви кожного, хто буде розповсюджувати книгу, як це вже зроблено з її авторами.

В основі книги — 600 сповідей, що були записані на магнітофонну плівку. Збирання матеріалу у Клари і Норберто забрало чимало часу. Дівка Клара де Мегліон свідчить у тій книзі, що деякі священники були на сповідях, відверто кажучи, «хворобливо зацікавлені в порнографії». Вони щиро вірили, що Клара, яка приходила до них сповідатися, — кваліфікована професійна проститутка, котра вирішила відвести на сповіді душу. Одного священника пойняла така жага пізнання, що він просив Клару допомогти йому придбати фотографії й статті, в яких детально описано усі сексуальні тонкощі. Бідолашний священник і гадки не мав, що у Клари ді Мегліон так само, як і в Норберто Валентіні, під одягом були добре замасковані невеликі магнітофони, завдяки яким ці бесіди збереглися для історії.

Порожнину поміж тими магнітофонними записами спритні автори заповнили вмістом із своїх мозкових макітр і заварили таку кашу, якою потай втішався весь Рим. Представник Ватикану заявив, що це творіння являє собою «апофеоз брудної порнографії і смердючого натуралізму, автори якого відлучені від церкви». На думку Валентіні, з церкви треба вигнати тих священників, котрих під час сповідань більше цікавили питання порнографії та сексу, аніж біблійні заповіді.

Плітки долають відстані в нашу епоху швидше від звуку і ширяться, як кір. Інколи плітки отримують офіційне підтвердження, після чого вони перестають будь-кого цікавити. Півгодини тому я почув свіжу плітку і тепер у свою чергу поспішаю поширити її далі.

Вдалий бізнес Норберто Валентіні та Клари ді Мегліон, що приніс їм славу і гроші, надихнув промітних людей. Так один французький джентльмен негайно залишив свою роботу й вирішив стати письменником. Він твердо вірив у свій літературний талант, не написавши жодного рядка. У творчому пориві він придбав необхідне письменникові знаряддя: кишеньковий магнітофон і мантию католицького священика. Магнітофон було придбано в кредит, а одяг узято напрокат з костюмерної театру (іншого спорядження нинішньому письменникові не треба). Отже, він був готовий до опанування новою професією.

Після півночі новоспечений письменник вийшов на вулицю, щоб поринути в паризьку ніч, про специфіку якої так багато написано, а ще більше сказано. Магнітофон був готовий до увічнення сенсаційного матеріалу для нової книги, коли письменник заговорив до молодої жінки:

— Дівчино, вибачте, що потурбував. Ви проститутка?

Жінка широко осміхнулася, роздивляючись священика в світлі вуличного ліхтаря.

— А що, хіба я маю такий вигляд?

— За зовнішністю не варто робити висновків. Я просто подумав так, побачивши, що ви самотньо стоїте в такий час на вулиці.

— Ви помилились. Я повертаюся з роботи. Працюю в нічному клубі танцюристкою стриптизу, а тут очікую одного приятеля.

— Хай вас бог благословить,— мовив священик і пішов далі.

За перехрестям він зупинився біля молодої жінки, котра ретельно пудрилась, а побачивши священика, підморгнула йому й сказала:

— Ого, батюшка теж вийшов свіжим повітрям подихати.

— Так, голубонько, ти маєш рацію,— підтвердив той.— Чи можна тебе одверто про щось запитати?

— Коли проситимете подаяння на свою парафію, то не туди втрапили. Я вважаю за краще допомагати бідним не через церкву.

— Що ви, я не прошу у вас грошей, швидше навпаки. Мені хотілося тільки дізнатися, чи не проститутка ви?

— Ні. Я танцюристка стриптизу і повертаюся з роботи. Зараз чекаю на одного знайомого, який проведе мене додому.

— Хай вас бог благословить,— сказав священик і пішов своєю дорогою.

Зупинившись біля якогось ресторану, він поглянув на годинника. Була вже третя. Раптом де не взялася молода жінка, яка лукаво процвірінькала:

— А ресторан уже закрито.

— Схоже на правду. До речі, мила дівчино, чому в таку пізню пору ви самі на вулиці? Ви проститутка?

Жінка легенько поплескала священика по щоці і весело відповіла:

— Якщо вас цікавить моя професія, то, будь ласка, я її не приховую. Я танцюристка стриптизу з нічного клубу і тільки недавно закінчила роботу.

— Хай вас бог благословить,— відповів священик і, засмучений, рушив далі у свій нічний обхід.

Біля входу в метро він зупинився і оглянувся довкола. Професія письменника бестселерів почала

обтяжувати його. Не зважаючи на досконалі засоби виробництва (магнітофон і мантія), для задуманого твору не було навіть вступу. Майнула думка повернутись до свого фаху бухгалтера. Він обернувся, щоб іти вже додому, як майже наштотхнувся на молоду жінку з сигаретою в роті, яка фарбувала губи, ні на кого не звертаючи уваги.

— Даруйте, панночко,— сказав священник.— Невже ви теж танцюристка стриптизу?

Жінка сховала помаду в сумочку, кинула оком довокола і відповіла:

— До цього я ще не докотилась. Я проститутка.

Священник швиденько шугнув рукою до внутрішньої кишені, увімкнув магнітофон і почав знайомитися.

— Це дуже цікаво,— почав він.— І як же успіхи?

— Погані, навіть дуже погані,— відповіла жінка.— Танцюристки стриптизу заповнили ринок...

По обличчю священника майнула задоволена посмішка. Він уже бачив попереду блискучу письменницьку кар'єру. Перший розділ його секс-епопеї починався так успішно, до грошей і слави було вже зовсім близько. Він поглянув на дівчину всепрощаючим поглядом сповідника і промовив:

— Люба панночко, розкажіть про труднощі вашої професії, особливо про неетичну конкуренцію у вашій роботі. Чи можна, дочко моя, провести вас додому, чи, може, ви зайдете до мене?

Глянувши на священника майже співчутливо, жінка відповіла:

— Не потребую вашого товариства. Старими засобами не можна досягти значних успіхів навіть у неетичній конкуренції...

— Що ви маєте на увазі?

— А те, що краще вимкніть свій магнітофон у кишені. І не думайте, що коли це вдалося в Римі, то пройде і в нас, у Парижі. А коли ви не зважасте

на попередження Ватікану, то послухайте мого попередження.

З цими словами вона розмахнулася, вдарила священика сумочкою та й пішла геть.

Так розбилися мрії новоспеченого письменника про успіх, популярність та гроші. Пригнічений і сердитий повернувся він додому, викинув на смітник свій підручник «Секс на сповіді» і вирішив повернутися до колишньої професії.

ПІВНЯЧІ ГОЛОСИ

Клімат Флориди більш залежить від туристів, аніж від природи. Коли в північних штатах починаються приморозки, під сонцем Флориди з'являються перші туристи. Серед них трапляються й такі, хто хапнув більше, ніж міг ковтнути, але здебільшого це все чесні люди, які вирушили мандрувати в кредит. Безтурботне життя вимагає, щоб у людини було більше боргів, ніж грошей. Солодка ілюзія завжди більше подобається, аніж прикра дійсність...

Професор Сем Харрісон прибув у Флориду не рятуватись від зими, а керувати кафедрою. Оскільки він займався природознавством, то дуже рідко звертав увагу на зміни погоди та людей. Отже, туристи не впливали на його душевний спокій, хоча деякою мірою порушували гармонію природи: сполохували птахів та метеликів — мешканців хащів та чагарників, перетворювали заповідники на закусочні просто неба. Лави у парках ставали завдяки ним кафедрами кохання, а піщані пляжі — галасливими базарами.

Сем Харрісон був скептиком середнього віку, який вірив у людяність, але все ж більше покладався на тварин. Ріденька шевелюра облямовувала його лисий череп, наче віночок з кінського волосу; очі були маленькі, жваві, рот широкий і скептичний, у верхній щелепі виблискували штучні зуби. Сучасна типологія, безперечно, віднесла б його до астеніків. Все в ньому здавалося видовженим, тулуб і ноги були худощі, плечі похилі, руки тонкі й кощаві, груди видовжені

й плескати. Він був трохи нерішучий, подеколи нервозний, дуже любив природу і книги.

Такі детальні прикмети можуть видатись читачеві зайвими. Однак згадати про них необхідно, бо якщо вам колись доведеться застати його у вашому садку, де він ловитиме польових мишей, або в зоопарку, коли він розмовлятиме з тваринами, то, заради бога, не кличте поліцію і лікарів. Сем Харрісон абсолютно нешкідливий. Він не страждає ні шизофренією, ні kleptomaniєю, не має нахилів до насильства і не чіпляється до одружених жінок. Якщо він буде трохи кульгати, то це тільки від надто тісного взуття, якщо буде нервово кліпати в'ями, то це лише ознака великої сором'язливості. Коли він, трохи соромлячись, попросить у вас кілька монет на харчі, не відмовляйте, бо, може, він і справді буде голодний, а якщо скаже, що погода чудова, підтакніть йому, навіть коли йтиме дощ, бо вже тільки сама ваша згода буде для нього великою втіхою.

Отже, Сем Харрісон прибув до Флориди не для розваг, а заради чесної праці. Його обрали професором університету Плантана, який існував на пожертвування та прибутки від благодійних базарів. Він спеціалізувався на мові тварин, але особливо цікавився фонетикою птахів, про що написав чимало наукових праць. Оскільки він був єдиний претендент на цю кафедру, його відразу прийняли, але, перш ніж довірити йому благородну місію викладача, ректор університету Міке висловив бажання мати з ним розмову на самоті.

— Містер Харрісон, як вас величати — професором чи доктором? — поцікавився ректор, який своєю посадою був зобов'язаний тому, що його батькові належало кілька нафтових свердловин у Техасі.

Сем Харрісон поглянув у вічі своєму молодому начальникові і сухо відказав:

— Називайте як завгодно. Дружина, яка недавно покинула мене, здебільшого називала мене «ідіотом».

— Але я ще не настільки близько знайомий з вами,— відверто і, як завжди, не до речі відповів ректор.

— Ну, тоді називайте доктором,— усміхнувся Сем Харрісон і, дослухаючись до пташиних голосів, що долинали з прочиненого вікна, раптом вигукнув:— Гуси!

— Помиляєтесь,— відразу заперечив ректор.— Це наш улюблений папуга. Він хоче наслідувати спів моєї дружини.

— Даруйте,— знічено промимрив Сем Харрісон.— Ваш папуга мене зацікавив. У нього своєрідний голос. Як ви, певно, вже помітили, я відразу визначаю різницю між музичною і логічно-граматичною структурами мови. Мова вашого папуги — виразник душевних переживань. Вже в цьому відношенні обидві вище згадані функції мови виявляють себе по-різному...

Ректор Мікс ступив до вікна, бо знадвору знову почувся той самий спів. Нараз рвучко зачинив його і сказав:

— Я в свою чергу прошу пробачення. Я помилився... Це співала моя дружина...

І щоб якось вийти з незручного становища, запропонував природознавцеві сигарету та змінив тему розмови.

— Ви тільки що сказали, що дружина покинула вас. Отже, ви розлучені?

— Так, розлучений.

— Яким по порядку був цей шлюб?

— Першим.

Ректор зробив позначку у своєму чорному записнику і продовжував:

— Отже, перший. Що послужило приводом для роз-

лучення: невірність, душевна черствість, взаємні претензії чи любов до різноманітності?

Сем Харрісон був спантеличений таким питанням і нічого не відповів. Ректор вів далі:

— Мої запитання можуть видатися дивними, але по статуту нашого університету я повинен скласти детальну картотеку про минуле викладачів. Отже, дуже прошу вас сказати відверто, що було причиною вашого розлучення?

— Це довга історія,— сумно відповів професор. Він заглибився у свої невеселі спогади і, не поспішаючи, розповів таку зовсім буденну історію:

— Три роки тому я завідував кафедрою мови тварин та анімальної фонетики у всесвітньовідомому приватному університеті Кінгстаун, до якого приймали лише тих студентів, котрі були нездатні ні на що інше. Оскільки я був неодружений, то свій вільний час витрачав на штопання шкарпеток, прання білизни і приготування їжі, аж поки не збагнув, що немає рації обтяжувати себе тим, що можна перекласти на іншого. Отож я найняв хатню робітницю, молоду, здорову сільську дівчину Розу Пітт, зуби і минуле якої були бездоганні. Не прослужила вона в мене й півроку, як її помітив один мій колега й почав захоплюватись її рідкісною красою, котра цілком компенсувала її неосвіченість. У мене прокинулися інстинкти власника. Я навчив Розу читати, писати і годувати рибку в акваріумі. Років зо два тому на пляжі нашого міста проводили конкурс красунь, і на ньому Роза одержала перший приз. Того ж дня нас повінчали, а через тиждень Роза-Петронелла Гаффар (це був її псевдонім) вирушила до Нью-Йорка поліпшувати свою красу в найвідомішому інституті краси. Потрібно було всього три місяці, щоб зробити з неї досконалість, чії форми задовольняли найвишуканіші вимоги. Вона здо-

була першість на багатьох національних та міжнародних конкурсах краси, з її розкішного бюсту було знято гіпсові зліпки і один вцент навантажений ними пароплав було відправлено в Європу, а другий — у слаборозвинені країни Африки. Її фотографії продавалися в аптеках, у пасажирських літаках, на благодійних церковних базарах. Щодня вона отримувала п'ять тисяч листів від своїх поклонників і дві тисячі від заздрісників. Кінокомпанії тиснули на неї, як чобіт на улюблений мозоль, а парфюмерні фабрики наповнили всі мої акваріуми духами. Та потім почалися невдачі. Одного дня якийсь авторитет з краси сказав, що Роза-Петронелла занадто повна: в Голлівуді пішла мода на худеньких жінок. Ми негайно виїхали до Каліфорнії на купання, і там нас спостигло нещастя: Роза-Петронелла забула надіти пляжні туфлі, і леді та джентльмени побачили її оголені ступні. І — о боже! — на лівій нозі Рози-Петронелли від народження бракувало одного пальця: їх було всього чотири. Слід зазначити, що на другій нозі кількість пальців відповідала нормі, але кожен з них прикрасив огидний мозоль — результат занадто тісного взуття.

Сем Харрісон витер піт з чола і з сльозами на очах вів далі:

— Містер Мікс, ви, безперечно, знаєте людей не гірше, ніж я тварин, і вам відомо, як сильно можуть люди заздрити. Мільйони жінок страждали від заздрощів до Рози-Петронелли, тож, помітивши її ваду, зробили з цього сенсацію. Уся світова преса сповістила про брак пальця на нозі в мої дружини. Деякі газети Чикаго та Нью-Йорка звинуватили дружину й мене в огидній фальсифікації, яка похитнула віру людства в прекрасне. Мене, як громадянина, що не заслуговує на довіру, позбавили посади професора, мною відразу зайнялась комісія по розслідуванню антиамери-

канської діяльності. Нарешті дружина зажадала негайного розлучення і отримала його дуже легко, бо присутні засідателі одностайно констатували, що винен у всьому я...

— Ви? — здивувався ректор Мікс.

— Саме так. Мене звинуватили в глибокій зневазі до дружини. Суд був тієї думки, що мені треба було заглядати жінці не тільки в очі, особливо коли вона, як казали, лягала щодня в постіль без панчіх. Таку зневагу можна порівняти лише з душевною жорстокістю, яка ранить дуже часто навіть урівноважених жінок...

Професор Харрісон закінчив свою невеселу розповідь і чекав вироку. Ректор робив позначки в чорному записнику, мимрячи про себе: «Завше дивився жінці в очі і не бачив, що бракує пальця...»

— Ви не зробили більше ніяких злочинів або протизаконних дій? — спитав він у професора анімальної фонетики.

— Ні.

— Чому ж вас допитувало ФБР?

— Мене запідозрили в тому, що я агент однієї іноземної держави, бо я часом пов'язую червону краватку і ношу з собою магнітофон, коли йду на лоно природи слухати голоси тварин.

Після деяких роздумів ректор університету дозволив професорові Харрісону приступити до лекцій. Він повідомив, що професору надається квартира і ставиться за обов'язок дотримуватися деяких правил пристойності: заборонялося спокушати заміжніх жінок і розмовляти на пляжі з незаміжніми.

Викладачам не дозволялося будити студентів, що засинали на лекціях, якщо тільки їхнє хрюпіння не завважало іншим. Студентам надавалося право курити в аудиторіях під час лекцій.

— Необхідно особливо пильно стежити за морал-

лю студентів,— закінчив ректор.— Нині мораль скрізь у моді.

— Вільний час я віддаю тільки тваринам,— відверто зізнався Сем Харрісон.

— Непогано, але й у цьому треба знати міру.

Отже, професор Сем Харрісон приступив до створення нового розділу в історії університету Плантана. На його лекції записалося двадцять студентів, яких у житті приваблювало все тваринне. Звуки, які видавали тварини, служили засобом залякування в боротьбі, зойком про допомогу в біді, принадою в любовній інтрижці. Вже після першої лекції юнаки та дівчата почали наслідувати вигуки, які видавали різні тварини: закохані нявчали або іржали, ті, хто нудився, мекали або мукали, а п'яні кукурікали або кукукали.

Науковій галузі, яку репрезентував Харрісон, надавали дуже важливого значення, і результати його досліджень розповсюдилися по всьому світі. Та разом з тим за ним таємно стежили, бо він продовжував носити червону краватку і завжди мав при собі портативний магнітофон. Якось напровесні він вирушив до безлюдного гаю, щоб записати пташині співи. Він присів на пеньку, жуючи яблуко і прислухаючись, як раптом його оточили чотири поліцейських у цивільному і ректор університету.

— Нарешті ми застали вас на місці злочину, пане професор,— скрегочучи зубами, сказав один з полісменів, показуючи свій поліцейський жетон.— Так ось, виявляється, які у вас інтереси... А ви ще виховуєте молодь.

— Про що ви? — спитав Сем Харрісон.— Я нікому не зробив нічого поганого.

— Чого ж вам тоді тут треба? Ви що, читати не вмiєте, чи що?

Полицейський вказав на великий щит, на якому величезними літерами, завбільшки з фут, було написано: «Табір нудистів. Тільки для подружніх пар. Стороннім вхід суворо заборонено».

Отже, професора Сема Харрісона знову було звільнено з посади, а його квартиру дуже пильно обшукала поліція.

— Що у вас в цій касеті? — спитав молодий поліцейський, порпаючись у гардеробі професора.

— Записи співів півнів різних країн,— щиро зізнався Харрісон, оскільки він взагалі не звик приховувати будь-що.

— Без жартів! — скипів поліцейський,— бо інакше носа тобі звернемо. Кажі правду, що в цій касеті!

— Півнячі співи,— анітрохи не збентежившись, повторив учений.— Якщо вас цікавлять мої дослідження, я можу продемонструвати вам записи.

Він дістав з касети стрічку, вставив її в магнітофон і сказав:

— Як я вже говорив, я вивчаю мову тварин. Мав намір через кілька місяців опублікувати велику працю, для якої, зокрема, підібрано чимало голосів і фонетичних схем півнів різних країн. Ось, наприклад, американський півень співає так: коок-а даадл-кок! А в інших країнах так:

У Франції — кок-еріко!
У Фінляндії — кукко-кіекуу!
У Японії — ку-ка-хо-ка-ку-ка-хоо!
У Греції — коко-ріко!
У Данії — кюкке-лі-ку-ку!
У Німеччині — кікке-рікі!

— Припиніть нарешті, чорт забирай, оте кукурікання! — вигукнув тепер у свою чергу інший поліцейський.

Аж тут один з полісменів, котрий весь час не спускав очей з обличчя професора, раптом спитав:

— А записи співу російського півня ви маєте?

— Звичайно,— з ентузіазмом відгукнувся Сем Харрісон.— Ось як співає російський: ку-каре-ку!

— Все ясно,— сказав поліцейський.— Одягайтесь і йдіть слідом за нами. Ви заарештовані.

Допит професора Сема Харрісона тривав три дні. В протоколі допиту було записано, що батько й мати Сема Харрісона, а також їхні батьки й матері народилися в Америці. Однак батьки Харрісона, Натал Харрісон та його дружина Ребекка Харрісон, влітку 1911 року протягом трьох місяців гостювали в Фінляндії. Там у подружжя народився син, якого назвали Самуелем Дональдом, або скорочено Семом. Таким чином, професор Сем Харрісон не був уроджений американець, а отже, його можна вислати з країни на таких підставах:

а) він спільно із своєю дружиною Розою-Петронеллою, з якою він зараз розлучений, брав участь у шахрайстві грандіозного масштабу, відомому всьому світові під назвою «Операція недостачі пальця»;

б) будучи професором зоології, а також анімальної філології та фонетики університету Плантана, він прищеплював молодим студентам тваринні норми поведінки, і тепер десятки молодих людей поводять себе антиамериканськи;

в) він проник у приватний табір нудистів для того, щоб з кущів підглядати за оголеними жінками й чоловіками, а при нагоді й фотографувати їх;

г) збираючи співи півнів, він займався шпигунством на користь якої чи якихось іноземних держав; особливою обставиною, яка збільшує провину, слід вважати те, що він не зміг вірогідно пояснити, звідка ним отримано голос російського півня.

Сем Харрісон дуже здивувався, почувши, що його висилають до Фінляндії тільки тому, що він там народився і прибув звідти в США з батьками у трьохтижневому віці.

— Я протестую! — вигукнув він.

Марний клопіт!..

В одному піджачку, без багажу, його викинули з-під сонця Флориди на лютий північний мороз.

Якщо вам трапиться зустріти його на вулицях Хельсінкі голодним і змученим, згорбленим і обшарпаним, то привітайте його радісним гавканням, нявчанням або кукуріканням. Він, бачите, довіряв тваринам більше, ніж людям, хоча все ще вірить у людяність.

МІСТЕР МАККЛОУН

Містер Уїльям Макклоун одинадцять років працював спортивним оглядачем великої газети. Потім його перевели у відділ культури. За півроку він ознайомився з культурним життям країни. Такий швидкий темп пояснюється тим, що колись він був спринтером. Як відповідальний за культуру, він особливо цікавився фільмами про дикий Захід, де основні ролі виконували револьвери. Після його блискучої статті «Револьвер — піонер культури» Уїльяма Макклоуна обрали почесним членом культурно-історичного товариства рідного міста. Видавець газети теж віддав належне авторові статті, пославши Макклоуна у відрядження по Європі. Містер Макклоун пустився в дорогу, знаючи з чуток, що нацисти при слові «культура» хапалися за револьвер.

Передчуваючи можливість небезпеки, Макклоун, ледь тільки літак торкнувся європейського континенту, теж спустив запобіжник. В програму його двотижневої мандрівки входила безліч розмов з відомими діячами культури, знайомство з штабом італійської мафії, базами НАТО і могилою Муссоліні. Вчора містер Макклоун несподівано прибув у Хельсінкі і одразу ж попростував до міністерства культури.

— Хочу побачитися з міністром, і то якомога швидше,— сказав він секретареві.

— Міністр зараз на засіданні уряду,— відповів секретар.

— Підіть і скажіть, що я чекаю на нього.

— Не можна. Ми не маємо права турбувати уряд.
Прийдіть завтра.

— Завтра в мене інші справи. Покличте тоді заступника міністра.

— Він теж на урядовому засіданні, але, може, вам стане у пригоді начальник канцелярії?

Гість на якусь мить замислився і спитав:

— А він хоч трохи розуміється на культурі?

— Я піду спитаю,— відказав секретар.— Як вас звати?

Містер Макклоун понишпорив у кишені піджака, дістав візитну картку і подав її секретареві, сказавши:

— Уїльям Макклоун, редактор відділу культури. Кращий результат на 100 метрів — 10,2, а на 200 з перешкодами — 23,9 секунди.

Секретар вклонився з пошаною, оскільки його кращий результат на 100 метрів був тільки 17,8.

За хвилину секретар повернувся і мовив:

— Доктор Лантту вас зараз прийме. Сюди, будь ласка.

Колишній спринтер, а нині діяч культури Макклоун кинув сигарету на підлогу, розчавив її ногою і підсунув недопалок під стілець.

— Радий з вами познайомитися, пане Макклоун,— привітав його начальник канцелярії і подав гостеві руку.

Гість впав у крісло і відповів:

— Я не дуже довіряю вам, європейцям. Тиждень тому мені говорили в Італії про письменника Максима Горького, а вчора запевняли, що він давно вмер. В Парижі я щось чув про Анатолія Франса, але тепер сумніваюсь, бо такого естрадного співака начебто й не було...

— У нас, європейців, прийнято трохи пожартувати,— відповів доброзичливо начальник канцелярії.—

Ви маєте якусь офіційну справу, в якій я міг би вам допомогти?

— Так, ви можете допомогти. У вас є сірники? В моїй запальничці скінчилося пальне.

Добре вихований доктор Лантту допоміг гостеві запалити сигарету і подарував йому коробку фінських сірників. Невеличкий подарунок впливає на серце людини краще за пишні слова. Містер Макклоун розчулвся і сказав:

— Моя мета — написати кілька статей про європейську культуру, але для цього потрібні гідні довіри дані. Ви не можете сказати, чи є у вашій країні письменники крім Максима Горького?

— Горький не фінський письменник, — відповів доктор Лантту. — Це російський класик.

Містер Макклоун зазирнув до свого записника і осміхнувся:

— Так, очевидно, так... Два дні тому я бачив його фільм «Війна і мир», там були непогані сцени.

— «Війна і мир» — фільм, зроблений за романом Льва Толстого.

— Ніколи не чув про таку людину. Це не той самий тип, який написав про життя Муссоліні і тепер живе у Фінляндії?

— Ні... Вам треба було б поїхати до сусідньої країни, там ви отримаєте гідні довіри відомості і цінні матеріали для ваших статей.

— Може, ви й маєте рацію, але в мене немає часу, — відповів Макклоун і поглянув на годинника. — Радо узяв би інтерв'ю у німецького винахідника Леонардо да Вінчі. Я чув, що він добре малює. Як ви гадаєте, він добрий художник?

— Безперечно. Він — майстер...

— В такому разі його слід було б запросити поїхати на мою батьківщину малювати зірок кіно. Кого ще з художників ви могли б порекомендувати?

— Рембранта, Рубенса та Іллю Рєпіна...

— Досить, досить! — перебив містер Макклоун. — Я маю на увазі відомих художників, таких, як Уїльям Шекспір, що малював мадон. Ви, звичайно, чули про нього?

— Чув...

— Чудово! Відчувається, що ви прекрасно розумієтеся на культурі. Чи не могли б ви сказати мені дещо про композиторів Європи? Я й сам знаю кількох європейських композиторів, наприклад, угорця Еміля Золя. Один з найкращих у світі співаків Френк Сінатра наспівав на пластинку чимало опер.

— Хіба він оперний співак?

— Так, здається. А опери це не повільні вальси?

— Може, й так... Я дуже рідко буваю на танцях.

— Вам слід було б танцювати більше, тоді ви краще познайомитеся з мистецтвом композиції. А у Фінляндії теж є композитори?

— Є, ще й чимало...

— Ну, а сурмачі?

— Є й сурмачі.

— То хіба це відстала країна? Коли я збирався в дорогу, мене попереджали щодо фіннів. Головний редактор сказав, що фінни — монголи, в яких примітивна культура. Єдиний виняток — Максим Горький, який пише пристойні сценарії для фільмів.

— Пробачте, містер Макклоун, що знову виправлю вас. Максим Горький — не фінн, а росіянин.

— Не велика різниця. А в Росії є композитори?

— Авжеж, Чайковський... Римський-Корсаков... Глазунов... Шостакович... Хачатурян...

— Досить, досить! Дуже дивні і зовсім невідомі імена. Вони, очевидно, ще початківці. Як ви гадаєте, чи можу я згадати про них у своїх статтях?

— Звичайно, можете... Їх знають у всьому світі.

— Тільки не в моїй країні, де зібрані найкращі й

найвідоміші композитори світу, починаючи від герцога Еллінгтона і закінчуючи Баррі Голдуотером. Їхні платівки продаються і на Красній площі Парижа.

— Пробачте, містер Макклоун, Красна площа не в Парижі, а в Москві.

Містер Макклоун поліз до кишені, дістав пістолет, спутив запобіжник і роздратовано проказав:

— Ви сумніваєтесь у моїх відомостях?

— Ні,— спокійно відповів доктор Лантту.

Містер Макклоун поглянув на годинника і одразу схопився:

— Треба йти. За годину відлітаю в Копенгаген, там відбудеться великий міжнародний порнографічний фестиваль. Кажали вчора, що якийсь Бетховен виконає свої нові джазові пісеньки...

Макклоун швидко подався геть, і начальник канцелярії полегшено зітхнув. Та ледь він сів за свій робочий стіл, як двері стрімко прочинились і на порозі знову з'явився американець.

— Забув спитати вас про найголовніше,— сказав він.— Який у вас час на стометрівці?

ЗА ПРОЕКТОМ ЗАБУДОВИ

Коли б молодь знала, як важко в чудовій Суомі розірвати шлюб, вона добряче подумала б, перш ніж бездумно одружуватись. Згідно з законами, у Фінляндії чоловік і жінка можуть побратися й тоді, коли в них ніде жити. Але щоб розірвати шлюб, вони повинні мати житло, бо однією з умов розлучення є поділ житла. Бо для чого, скажіть, пілосос, отой весільний подарунок, коли немає де й килима постелити? А як можна стягти податки й проценти за заборгованість, коли хтось провадить романтичне кочове життя? Щоб спокійно читати газету чи куняти перед телевізором, людині треба мати житло. Сумно, коли хлопець, проводячи дівчину після танців додому, дізнається, що їй ніде жити, особливо коли й у нього немає певної домашньої адреси. Важко уявити, де жінка розвішувала б свої нейлонові панчохи, коли б не мала житла з ванною. І де, врешті, сучасне подружжя могло б спокійно лягати, карати дітей, грати на сурмі або танцювати до ранку, якби в нього не було житла?

Такі думки шугали панові Кому в голові, коли він читав надруковане на цупкому папері рекламне оголошення.

Будівельна компанія «Катаяа і Рахікайнен» почала приймати замовлення на будівництво квартир. Пропонувала різноманітні квартири, котеджі, утеплені намети, обіцяла зважувати на будь-які зауваження і побажання замовників.

— Ми будуємо індивідуальні котеджі,— говорив один з керівників компанії Катаая, архітектор, за чийм проектом планувалося будівництво.

— Ми будуємо швидко і недорого,— говорив другий з керівників компанії Рахікайнен, за фахом будівельник, а за вдачею сангвінік.

— «Катаая і Рахікайнен» — солідне, надійне підприємство, яке некорисливо служить всім, хто бажає поліпшити свої житлові умови,— розпинався представник рекламної фірми, сподіваючись і собі придбати квартиру.

— Проблема житла — гостре питання, яке турбує всіх, у кого його немає,— сказав міністр соціального забезпечення, виступаючи на мітингу перед мешканцями міста.

— Та ще коли немає й коштів! — вигукнув хтось із натовпу, викликавши гучні оплески.

Ще 4000 років тому фінський народ жив у юртах, які легко можна було перевозити і ставити в будь-якому місці. Сучасне містобудування негативно ставиться до такого будівництва жител у минулому. Тепер будь-яка забудова повинна мати свій проект і тільки згідно з проектом можна міняти будь-що в будівництві. На практиці це означає, що збудоване за проектом можна ламати, коли з'являється новий проект. Чим більше ми змінюємо забудову, тим більше роботи в будівельників і тим різноманітнішим стає красвид. Цю обставину добре розуміли представники будівельної компанії «Катаая і Рахікайнен», на допомогу яких пан Кому чекав уже не один рік. Він хотів побудувати собі таку квартиру, щоб у ній можна було широко розкинути руки і спати, витягшись на увесь зріст.

Керівник Катаая пояснив йому, як будуть розташовані кімнати, і сам аж млів від своїх слів, розписуючи всі вигоди.

— Ось вам окрема квартира: чотири кімнати, кухня, передпокій, туалет. Ціна тільки вісімдесят тисяч марок. Половину платите відразу, решту протягом п'яти років.

Пан Кому довго роздивлявся креслення, а тоді спитав:

— А хто складав проект?

— Звичайно, я. Адже я архітектор.

— Ви забули ванну кімнату.

— Її можна легко вмонтувати... Але за це треба буде платити додатково.

— В проекті й комірчини немає.

— Це теж можна дуже легко запроєктувати в наріжній кімнаті. Ці зміни несуть за собою додаткові витрати. Взагалі, як правило, я проти змін у проекті, але для вас зроблю виняток. Ви справили на мене враження добросовісної і лояльної людини. Ваші штани добре випрасувані, комірець чистий, і до того ж видно, що ви цікавитесь архітектурою. Певно, ви й не п'єте, а коли вже хильнете, то не б'єте вікон, не штовхасте жінку зі сходів, не водите за собою бродячих собак й не відпарюєте у ванній чобіт.

— Ні, ні! Ніколи!

— А то й добре! Якщо так, то ви можете придбати квартиру. Як я вам уже сказав, коли хочете внести в проект якісь зміни чи поліпшення, то за це треба буде платити окремо. Тільки висловіть свою думку!

— Думка, як і зад,— у кожного своя...

— Щодо туалету, то він буде ось тут. Бачите?

— Коли можна буде вселятись?

— Через три місяці. Ми будуємо швидко й дешево.

Через три місяці керівник Рахікайнен майже силою вдерся до пана Кому, ковтнув коньяку і задзеленчав ключами, що були у нього в руках.

— Новий будинок готовий! — вигукнув він радіс-

но.— Підемо подивимось? Ранок чудовий, не треба відкладати.

Пан Кому був готовий за мить, дружина теж хотіла піти подивитись і пішла б, якби до її зачіски не прилип лак для нігтів та якби вона з радощів не спіткнулася і не втратила рівноваги. І добре, що та жінка лишилася вдома, бо за якусь годину вона, певно, втратила б не тільки рівновагу, а й притомність.

Коли пан Кому підійшов разом з будівельником до будинку, то перш за все почав шукати вхідні двері.

— Будинок ще не готовий? — здивовано спитав він.— Нема ж вхідних дверей!

— Це помилка архітектора,— відповів будівельник.— Моя справа будувати за проектом, а не поліпшувати його. Тим паче, що архітектор заборонив робити будь-які зміни в проекті. Отак. Будь ласка, йдіть за мною, тільки обережно, не впадять у яму.

Пан Кому, обережно ступаючи хисткою дошкою до входу, сумно проказав:

— Це, мабуть, винахід?

— Авжеж. Ще й давній винахід. На все потрібен талант.

— Тепер усі залюбки плекають свої таланти, особливо за чужий кошт,— стиха докинув замовник.

Отже, панові Кому вдалося познайомитись з новим будинком, отримуючи всеосяжні й кваліфіковані пояснення найобізнанішого фахівця.

— Якщо маєте якісь побажання, то їх можна виконати за окремою угодою,— сказав наприкінці будівельник.

— Але ж у квартирі ще й половини не зроблено,— простодушню сказав спантеличений пан Кому.— Навіть підлоги немає.

— помиляєтесь, шановний добродію. Підлога є, ще й з бетону. А коли захочете постелити поверх бетону

паркет чи лінолеум, то за це теж треба платити окремо.

— Ви казали, що в цьому кутку можна влаштувати ванну, але ж сюди й води не підведено.

— Бо не було цього в проєкті. Помилка архітектора, не моя. А втім, якщо вам дуже хочеться ванну, та ще й з водою, можна піти вам назустріч.

— Ні, вже не хочеться...

— І правильно вирішили. Для водопроводу довелося б довбати стіни.

— Не варто. Ще й будинок розвалиться.

— Маєте ще якісь зауваження?

— Так. У кухні немає раковини для миття посуду.

— Цього теж не було в проєкті.

— Передпокій не має освітлення.

— І справді не має, однак погляньте проєкт... Нема й тут. Архітектор, напевно, розраховував, що передпокій буде освітлюватись свічками. Адже свічки створюють поетичну атмосферу. Як чудово сказано в поета: «Удома сяють ввечері свічки...»

— Ви поет?

— Я ні, але син мій поет. Бачте, він не захотів вивчати рідну фінську мову, а тому подався у поети. Але я — я справжній будівельник.

— Чого ж ви тоді так недобре будете?

— Добродію! Ви мене ображаєте! Хіба ви не знаєте, що будівельна компанія «Катаяа і Рахікайнен» надає змогу тисячам бездомних придбати дах над головою.

— Такий дах я і сам собі можу звести над головою, — обурився на те пан Кому.

— Зможете, звичайно, однак будівельна інспекція не затвердить вашого проєкту і не дасть дозволу на забудову. Якщо у вас немає більше зауважень, то можна піти в контору.

— Не будемо поспішати. Що це за кімната?

— Спальня в стилі модерн, яку архітектор запроєктував на основі даних психології й психіатрії.

— Та тут же й ліжко не стане!

— Бо самі винні. Три місяці тому ви захотіли, щоб були комірчини. Архітектор зробив зміни, і всі комірчини змонтовано в спальні. Ми завжди дослухаємось до претензій замовників. До речі, ви ще не оплатили ці додаткові витрати. Десь біля п'яти тисяч марок.

Пан Кому вже майже не слухав будівельника, який мало не захлинався, кидаючи новітні словоутворення: діловито-дружелюбно, дешево-дружелюбно, планово-дружелюбно. Байдужий до дружелюбства пан Кому засумував.

— Отже, це спальня. Але ж тут немає вікна.

— Я ж вам тільки що сказав, що це в стилі модерн,— нагадав будівельник.— Квартира на першому поверсі. Якби в спальні було вікно, то всі перехожі заглядали б і вдень, і ввечері, і навіть уночі,— саме тоді, коли ви роздягаєтесь або коли ваша жінка, сидячи на краю ліжка, скидає панчохи. Психологам відомо, що зазирання деякою мірою хвороба і відбувається здебільшого самохіть. Архітектор це все врахував у своєму проекті і зробив це з добрих намірів. У вас є ще якісь зауваження?

— Ні... З мене досить...

— Чудово! Дуже було приємно завітати з вами. Усі ваші побажання будуть ураховані. Наприкінці місяця все прийме комісія, після чого у вас буде власна оселя. А тепер можна й угоду підписати.

— Ні, заждіть... Я сходжу додому, пораджуся з жінкою.

— Хіба ви самі не можете вирішити таке питання?

— Чому, можу. Але дружина, звичайно, хотіла б, щоб я з нею порадився...

— У вас чудова дружина! — заіржав будівельник.— Моя жінка роздягається лише в темряві.

— Може, і спить у панчохах,— докинув замовник люб'язно.

Пан Кому вийшов з квартири в стилі модерн трохи похитуючись, залишивши свого супутника на будівництві. Вдома він розповів дружині про всі принади сучасного житла і порахував свої капітали. І аж зрадів, коли пересвідчився, що в нього не вистачить грошей не тільки на додаткове переобладнання, але й на нову квартиру взагалі.

— Позич,— порадила дружина, гадаючи, мабуть, що боргове зобов'язання це все одно, що й чекова книжка.

— Ні, нізащо не позичатиму,— рішуче відмовив чоловік.— Коли настане час платити, то й сам господь бог не зможе нам допомогти.

— Чого ти бурчиш?

— А того, що коли мені доведеться платити, «Катая і Рахікайнен» не подождуть жодної марки.

Короткий діалог подружжя завершився довгою мовчанкою, яка тривала тижнів зо два. Ситуація змінилася лише після того, коли в газеті було надруковано радісну звістку: «Щойно закінчена компанією «Катая і Рахікайнен» будівля, яка має понад тридцять квартир, буде знесена протягом року. За новим проектом на цьому місці збудують спортивний майданчик, бар для молоді, кафе і басейн. Збитки будуть відшкодовані фірмі повністю».

В тій же газеті було надруковано оголошення фірми «Катая і Рахікайнен», в якому пропонувалися квартири в їхньому новому будинку, згідно з проектом забудови міста.

ТІЛЬКИ ДЛЯ ЖІНОК

Це невелике оповідання призначено виключно для жінок. Написано його на їхнє бажання, а не для того, щоб завдати комусь прикrostі. Якщо ж хтось із чоловіків і прочитає цей твір, то нехай не вважає мене за зрадника й не проклинає мене і мій рід до дев'ятого коліна. Колись з дурного розуму я сказав, що між чоловіком і жінкою немає нічого спільного, хіба що ліжка та ще вічна боротьба за те, кому бути старшим. Згодом, прочитавши рукопис, я зазначив, що жінка й чоловік у громадському житті мають рівне право голосу, але ж у родинному житті жінка здебільшого має дужчий голос. Щоб уникнути старої, як світ, помилки, хочу одразу застерегти, що подруга життя не зваблива красуня, як звичайно уявляють жінок, а розважлива і навіть вперта особа. А з жіночої краси в ній хіба що витончена шийка. А втім, шийку має і пляшка. Точніш, пляшка з горілкою, яку так ніжно голубить чимало хто з чоловіків, особливо десь поза хатою. А нерозумні п'яні голови фіннів туристи можуть завжди побачити в тунелях хельсінського вокзалу, на цій, можна сказати, постійній виставці.

Цього тижня три одружені жінки звернулися до мене з одним і тим самим запитанням: що робити, коли чоловік п'є і завжди пропиває гроші? Я не зовсім розумію, чому вони звернулися за порадою саме до мене, адже я не радник з соціальних питань, не психіатр і навіть не службовець фірми алкогольних напоїв. Чи то з мого блідого вигляду вони вирішили,

що мають діло з активістом товариства тверезості? А може, їм якось стало відомо те, що колись я рішуче вишпетив п'яницю, який ледве тримався на ногах.

Перша жінка розповіла таке. Її чоловік якось увечері пішов на збори правління, а додому повернувся аж уранці — голова перев'язана, права рука в гіпсі, одяг подерто.

— Що з тобою? — злякано спитала жінка. — Чи не потрапив ти під машину?

— Ні... Що ти!.. Під машину я не потрапляв...

— Що ж тоді з тобою? Побився, напевно.

— Не галасуй, хоч ти й маєш право голосу, — сердито докинув чоловік. — Може ж людина сама впасти.

— Ого! Але де, хотіла б я знати.

— Спитай тихіше, тоді й скажу. Ти ж знаєш, пішов я увечері на збори. Збори пройшли чудово, проголосували так, як треба. А після того я з двома приятелями зайшов у ресторан...

— Аякже. Ну, а потім?

— Ну, потім, звичайно, я вийшов звідти і попросив швейцара викликати таксі. Отож. Потім хотів сісти в таксі...

— І впав, мабуть, під машину?

— Нічого подібного, і не торохти, коли я поясню. Я хотів сісти в машину, як уже сказав...

— Чого ж не сів?

— Не сів! Не сів! Як я міг сісти, коли поліцейські відвели мене в поліцію і там сказали мені, що ніякого таксі й близько не було, був лише снігоочисник...

— І ти ліз на снігоочисник?

— Ліз! Як то я міг лізти на нього, коли він метрів з двадцять горнув мене вздовж вулиці... Тоді я потрапив у поліцію, потім у лікарню і, нарешті, аж тепер додому.

Друга одружена жінка скаржилася на те, що її чоловік непросипуций п'яниця. Як почав од весілля,

так і пив усі двадцять років, поки вони живуть разом. Та він бодай намагався втриматися на службі, хоч його ніхто там ніколи тверезим не бачив. Він ніколи нічого не відповідав, хоч би що в нього питали. А в суботу ввечері як піде кудись з приятелями, то повертається додому лише в неділю по обіді.

— Де це ти, паскудо, лазив? — питала жінка, котра за роки, що жила з ним, навчилася усяких лайок.

Та чоловік і не думав відповідати.

— Мовчиш? Може, тобі хтось на язика наступив? Відповідай! Чи ти годен ще сказати «домівка»? Чи вже ні? Ти знаєш, що таке «харцизяка», «волоцюга» або «хлів»? Либонь, нічого не знаєш? Напився, як свиня... А мені тепер доведеться їхати до тебе на роботу й просити: «Чоловік нездужає, серце болить, лікар сказав, що йому треба полежати в ліжку...» Отаке горе. І де ти на мою голову взявся?..

Чоловік, не зводячи голови, приохкуючи, роззுவся і кинувся в ліжку. Розлючена жінка лаяла й далі:

— Спочатку ти пропивав гроші, а тепер уже й совість. Уже навіть не просиш: «Дай же хоч чарку!»

Тут чоловік скочив на ноги й промимрив:

— Ча... ра... Ча-а-р-ку... Хоч одну...

Третя жінка розказала про те, як через горілку її чоловік став деспотом. Сім разів на тиждень він бив свою жінку, а вчора вже накинувся й на сусідку.

— Тепер мій чоловік потрапив під суд,— жалілася жінка.— Бодай би нечиста сила побрала всі ті шинки та ресторани! Що мені робити, коли чоловік до в'язниці потрапить! Гірко жити за п'яницею, та й без чоловіка не мед. Хоч сяка-така втіха. Та він у мене нівроку чуйний. Коли ввечері б'є, то вранці вже й перепрошус: «Я,— каже,— хотів тебе пожаліти вчора!»

Ці приклади свідчать про те, що бути за п'яницею погано. Пияцтво — це хвороба, яка призводить до сімейних чвар, синців, розлучень, марнотратства і пе-

редчасної смерті. Все це повинні всі добре пам'ятати. Любі жінки! Я вам скажу секрет. Коли ваш чоловік п'є та й п'є, треба щось робити. А що саме, я зараз скажу. Це мені порадив один тямущий чоловік. Він не одного й не двох порятував від суду чи оголошень у газетах. Ось послушайте, що він усім радив, може, й вам це стане в пригоді. Отож лікар Корккінен усім жінкам радить таке:

— Любов призводить до того, що якийсь чоловік здається комусь не таким, як усі. А через цю хибну думку багато жінок виходить заміж. А після весілля нещасна жінка помічає, що від чоловіка тхне сивухою. Але ж клин клином виганяють. Якщо чоловік любить випити і весь свій вільний час марнує в ресторані чи шинку, влаштуйте йому шинок удома! Щоб обладнати домашній бар на одного постійного відвідувача, вам навіть не треба й дозволу від інспекції за алкогольними напоями. Для домашнього бару чудово підійде один з кутків вашої кімнати. Устаткування дуже просте: стіл, трохи напоїв, музика — магнітофон чи радіо, графин з водою, крісло і столик для куріння. Для реклами можна виставити порожні пляшки з-під коньяку, горілки чи вина, наливши їх водою або міцним чаєм. Потім виставте ці пляшки підряд на столі або на книжковій полиці.

Потримайте чоловіка кілька днів на голодній дієті; цим ви заощадите на пляшку горілки. Коли він повернеться з роботи додому — запросіть його в бар. Спочатку він, звичайно, буде вагатися, та нарешті згодиться й почне звикати до нової атмосфери.

Півлітрова пляшка горілки коштує біля двадцяти марок. З неї вийде десять чарок по п'ятдесят грамів. Ви обслуговуєте чоловіка, як у ресторані: десять чарок по п'ять марок та десять відсотків чайових — разом п'ятдесят п'ять марок. Хоч ваш асортимент був і досить обмежений, після закриття бару у вас буде

тридцять п'ять марок чистого прибутку. Крім того, у вас залишаться мінеральна вода та лід, які можна буде використати наступного дня. Гардероб — зберігання верхнього одягу — безкоштовний, хіба що за супровід до ліжка можете зажадати якусь марку як плату за таксі.

В такому шинку йому спочатку здасться невесело, та вже після третьої чарки товариства він не вимагатиме, бо розповідатиме і говоритиме вголос сам до себе, наче з уважним співрозмовником. Вікно прочиняти не треба, це сприятиме створенню справжньої атмосфери ресторану, де запах диму змішується з ароматом вина. Це відчуття посиляться ще більше, якщо ввімкнути магнітофон чи радіо. Чим гучніше лунатиме музика, тим гучніше галасуватиме ваш чоловік. Дуже важливо, щоб відвідувач міг безперешкодно розвивати свої голосові зв'язки, бо це полегшить йому душу, а сімейне життя позбавить будь-яких скандалів. Після п'ятої чарки можете поставити якусь сумну мелодію. Медицина доводить, що тягучий маляс сучасних ліричних мелодій можна пропонувати навіть діабетикам. Втішаючись отією музикою, п'яний стає дедалі сентиментальнішим. Він може плакати, сміятись, скаржитись на життя або тішитися з власних анекдотів. Трапляється, що йому раптом заманеться ще й позалицятись. І в цьому випадку дайте клієнтові повну волю, хай собі поплеще вас по спині чи ще десь, він же тепер наче мала дитина.

З численних прикладів відомо, що клієнт не завжди випиває все, що замовить. Платити ж він, звичайно, мусить за все. А ті залишки запропонуйте йому наступного разу. Це сприятиме товарообігу бару і зміцнить його фінансовий стан. Бережіться відпускати у кредит і для певності перевіряйте гаманець клієнта.

Отак ви матимете з домашнього бару неабияку користь. Вже не буде у вас тривожних вечорів і безсонних ночей, які ви мали, очікуючи чоловіка. Підозри та всілякі сумніви зникнуть самі по собі. Чоловік із задоволенням прокидатиметься вранці у власному ліжку і чутиме радісне щебетання своєї дружини.

Якщо хочете зробити свого чоловіка зовсім щасливим, запропонуйте йому безкоштовно похмелитися, використавши оті недопитки, за які він заплатив учора. Так ви запровадите в практику відвічну істину: хоч любові купити не можна, все ж за неї треба платити.

А тепер підрахуємо справжні прибутки домашнього бару. За дослідженнями багатьох учених, п'яниця протягом року біля трьохсот вечорів, а то й ночей проводить у шинку. Якщо він проведе ці вечори в домашньому барі, матимемо такий результат: триста вечорів по тридцять п'ять марок уже десять тисяч п'ятсот марок на рік. За десять років жінка, таким чином, складе принаймні сто п'ять тисяч марок, тобто досить пристойну суму. Вважається, що за десять років такий п'яниця зношується панівець. Треба гадати, що тренувана жінка мужньо витримає ці десять років опіки, після чого вона може влаштувати пишні похорони і жити потім на проценти із заощаджених коштів. Щоправда, може статися так, що дружина позбудеться свого п'яниці вже на п'ятому році. Це залежить від стану печінки, харчування та сервісу, який матиме клієнт.

А втім, заощаджень п'яти років теж вистачить, щоб спокійно поїхати відпочивати десь на море, де не одна вже тими мигами досягла чого хотіла. Більша частина курсу лікування на курорті полягає в мандрівках. І от на якомусь з островів, скажімо Канарія чи Мустікка-

маа, наша вдовичка познайомиться з якимсь зовсім непитущим чоловіком і почне з ним ідеальне спільне життя. Досвідчена жінка вже знає, що як тільки чоловік почне проводити вечори не вдома, їй необхідно влаштувати домашній бар. Нині не можна покладатись на те, що у світі бувають зовсім непитущі одружені чоловіки.

НЕ ЗАІХАЙ НА РІПУ БЛИЖНЬОГО СВОГО

Багато хто гадав, що вона старенька, бо мала десь від шістдесяти до сімдесяти років. Була дуже сувора, боялася, що ось-ось переведуть на пенсію, і ненавиділа галасливу дівтуру. Життя в неї було значно пряміше, ніж проділ на її вкритій сивиною голові, рівний, як стріла, без підйомів чи спусків. Була дуже вимогливою, учні її надзвичайно поважали й тремтіли, як осикове листя. Вони повинні були величати її нейті, як у фіннів звертаються до незаміжніх дівчат. Жила самотньо, доброчесно, як і треба всім тим, що хочуть потрапити до раю. На її рівній, уторованій життєвій дорозі були й вибоїни — докучливі та лихі дітлахи. Однак вона з гідністю зносила негоди, невтомно обламуючи гострі зуби маленьких агресорів, і душила їхні протести своїм вихованням.

Тут, у селі, жила родина, яка допікала нейті вже більше вісімнадцяти років. Це була сім'я одного з наймитів, що мала одинадцятьох дітей. Вічно хтось із них ходив до школи. Отаке безглуздя — одинадцятьох дітлахів!

Нейті любила рахувати. Це була для неї справжня втіха, і вона при будь-якій нагоді щось підраховувала. Поки учні писали в своїх зошитах і в класі стояла тиша, яка свідчила про чудову поведінку дітей, учителька дозволяла собі розважитись ліком. Він був її свосерідною музою, що породжувала в благочестивій душі старої діви солодкий щем. Зрештою, сьогодні її думки не линули далі щоденного життя народної школи і підрахунки були простенькі. В сім'ї наймита

одинадцятіро дітей, кожний з них шість років ходив до школи. Отже, всього шістдесят років, майже стільки, скільки мала й сама нейті. І геть усі замурзані, полохливі, неслухняні.

Чотири роки будували нову народну школу, а ще через чотири роки до школи прийшов найменший син наймита Руоттіла. В перший же день хлопчику не сиділося. Він встав і пішов до виходу.

— Аапо! — гукнула нейті.— Ти в школі і не повинен вставати без дозволу. Сядь на своє місце!

— Але ж мені треба вийти.

— Під час уроку не дозволяється. Чого тобі треба?

— Хочу помочитись.

— У школі так не можна говорити. Невже тобі цього не казали?

— Ні, мати казала.

— Гаразд. Іди вже, тільки одразу повертайся.

— Я лише туди й назад. Тільки я не знаю, де туалет...

— Це у приміщенні, в кінці коридора.

Хлопчик почав пильно дивитися в той бік. Серед малюків почувся сміх. Нейті зійшла з кафедри, підійшла до сусідки Аапо по парті й наказала:

— Катрі, піди покажи Аапо дорогу. Ти ж знаєш, де туалет для школярів?

— Знаю, нейті.

І Катрі пішла з Аапо. Трохи згодом вони повернулись і стали на порозі.

— Ми не знайшли,— просто сказала дівчинка.

— Не знайшли? Чого?

— Не знайшли... Я допомагала, але не знайшла... Бо в Аапо штани задом наперед...

Після цього інциденту нейті відчула до Аапо огиду, яка не залишала її протягом чотирьох років. Всі ці чотири важких роки нейті мужньо намагалася прищепити йому хоч що-небудь від премудростей шкільної

науки. Уже й батько Аапо підтримував її, але мало що їй допоміг — він загинув напередодні Нового, 1942 року.

Нейті відклала рахівницю вбік і з кафедри окинула клас суворим поглядом. В ньому кашляло і шморгало носами понад сорок людських душ, а серед них окраса третього класу, другорічник, одинадцятирічний Руоттіла.

Аапо сидів за першою партою. Обличчя його скидалося то на стареньку бабусю, то на дитяче обличчя Христа з ікони. Квола, худа дитина. Втілення фінського ідеалу 1944 року. Недавно міністр соціального забезпечення сказав, що кожний чесний громадянин повинен протягом місяця схуднути на триста грамів.

У нейті цей хлопець викликав неприязнь. Чому — вона й сама не знала. Можливо, тому, що другорічник. А їй уже шістьдесят сім років. Щоб у цьому впевнитись, не треба братися за рахівницю. Адже в житті буває дещо таке зрозуміле, що не підлягає сумнівам.

— Урок закінчено!

В голосі нейті відчувалася втома. Учні зібрали зошити й поклали їх учительці на стіл, зошити з мудрістю третього класу, твором на тему: «Що я найбільше люблю». В кожному творі не менше двохсот слів. Своєрідний мінімум любові і максимум народної школи. Але молодшого Руоттіла ця любов не торкнулася — він подав учительці чистий зошит. Атмосфера в класі нараз згустилася, наче насунула чорна хмара, що віщувала грім і блискавку.

— Чому ти нічого не написав?

— Не вийшло... Не зміг,— зашепелявив хлопчисько.

— Бо ти не старався...

— Ні. Я старався, але в мене нічого не вийшло...

Дуже було важко...

— Важко? Хіба так важко написати про те, що найбільше любиш?

— Ого, ще й як важко! І мати кажуть, що тепер все дуже важко. А мати знають...

В нейті засвербіли руки. Вона схопила указку і постукала нею об край столу.

— Тихіше!

Запала тиша. Мертва тиша. Перед класом стояли, пильно дивлячись одне на одного, безпомічна юність і безпорадна старість.

— Ось вам приклад нестаранного учня,— проказала стара учителька.— Уроків не вчить, у зошиті для твору — жодного слова. Ану, скажіть, це гарно?

Ніхто й слова не сказав, і вчителька кричала далі.

— Ні, дуже не гарно. За це Аапо Руоттіла всю перерву стоятиме за дошкою. А тепер відповідайте: він цього заслужив?

У класі стояла тиша, як у церковній ризниці. Нейті знову відповіла сама:

— Звичайно, заслужив.

Після того вона показала Аапо на дошку, де чітким почерком було виведено: «Що я найбільше люблю»,— і додала:

— Іди за дошку й там подумай.

Хлопець покірно поплентався за дошку. У великій блузі й довгих штанях він мав надто жалюгідний, безпомічний вигляд.

Як тільки хлопчик зник за дошкою, нейті голосно сказала:

— Зараз буде урок малювання. Будемо малювати з натури. Так, так, з натури. Лена Тупала, ти принесла з собою ріпу? Ага. Добре. Поклади її сюди на стіл. Саме таку я й хотіла. Справжня польова ріпа з гичкою. Ну, гаразд, а зараз ідіть на перерву!

Клас спорожнів, і в нього ринуло свіже повітря. І в клас, і за дошку.

Урок розпочався під знаком ріпи. Але раптом виявилось, що ріпа зникла. Зникла зі столу вчительки під час перерви. Всі шукали винуватого. Та ні в кого щоки не шаріли від сорому і губи не тремтіли від бажання зізнатись. Довелося вчинити допит. Це була жорстока мука, і її першим зазнав Аапо Руоттіла. Тягнувши ноги, він вийшов з-за дошки і став перед класом.

— Це ти взяв? — спитала нейті.

— Ні...

— Ти бачив кого-небудь у класі під час перерви?

— Ні... Хіба крізь дошку побачиш?

Нейті підійшла до хлопчика. Та людська душа наче печера, звідти назовні все добре видно, а в печері не видно нічого. Навіть учительці, яка знала геть усе аж від Старого завіту було несила зазирнути в світ думок малого шибеника. Вона довго розглядала широкі штани хлопця і суворо спитала:

— Що у тебе в кишенях?

— Немає нічого.

— Ану, виверни!

Це було вже не прохання, а наказ. Запала могильна тиша, наче на поминках небіжчика. А тоді, наче вітер, по класу пройшов шепіт подиву. У хлопчиковій кишені виявилась половинка обгризеної ріпи. Співчуття до нього зникло, воно загубилося в загальному гаморі та шквалі нових запитань.

— Зізнавайся без викрутасів, це ти вкрав ріпу зі столу?

— Не крав я. Цю ріпу дала мені мати на сніданок. Я гриз її за дошкою. Та я ще не дуже голодний і трохи лишив на пізніше.

— І ти гадаєш, що хтось тобі повірить? Ану скажи сьому заповідь.

— Сьому?

— Так, сьому!

У поглядах, які хлопчина кидав на своїх товаришів, прозирали розгубленість і безпорадність.

— Четверту й п'яту я пам'ятаю...

— Я вимагаю сьому!

— Так... Вона, здається, починається «Не зазіхай...».

— Що, що?

— Ага, згадав! «Не зазіхай на ріпу ближнього свого...»

— Замовкни! Що ти верзеш?

— Не знаю...

— Геть за дошку! Візьмеш записку додому. Якко Вихвалійнен, скажи нам сьому заповідь.

Сяньоокій хлопчина в останньому ряду встав і почав:

— Я не піднімав руки...

— Не має значення, відповідай.

— Нейті, певно, мають на увазі: не зазіхай на ріпу ближнього свого...

— Геть з класу!

Маленький хирлявий споживач кисню залишив клас. З-за дошки почулося хлипання.

І тут мов невидима фея з'явилася в класі. Вона нечутно пропливла над партами і спинилася біля маленької учениці, наче підбадьорюючи її. Дівчинка підняла руку і, коли отримала дозвіл говорити, промовила:

— Хіба нейті?..

— Що? Кажі, що ти хотіла сказати!

— Я тільки... Та я нічого... Я тільки хотіла спитати: хіба нейті не сховала тільки що ріпу до книжкової шафі?.. Пробачте...— і дівчинка заплакала.

Схлипування за дошкою припинилося. Хвиля жалю і співчуття сколихнула клас. Ріпа знайшлася в книжковій шафі. Учителька враз якось посіріла. Вона, нарешті, збагнула: їй треба було зробити крок, рішучий крок — не вибачатися, ні,— піти на пенсію. Її доля

вирішувалася під знаком ріпи. Ледь не плачучи, вона промовила:

— Аапо, йди на своє місце!

Хлопчина поплентався до парти, весь час думаючи, як би йому відкусити трохи ріпи. Раптом він відчув сильний голод. А сива нейті, зітхнувши, сіла за кафедру, потерла скроні і втомлено сказала:

— Сьогодні в нас малювання не буде. Можете йти додому.

Вона витримала паузу, а потім додала більш рішучим тоном:

— І ніяких ріп до школи більш не приносьте!

НЕСТЕРПНИЙ СУСІД

Ясної вересневої ночі в Хеспері-парку з'явився пристойно одягнений чоловік з ковдрою, подушкою й невеликою валізою в руках. Він озирався довкола, шукаючи вільне місце. Однак усі лави в парку були зайняті. Хельсінська молодь добре збагнула, що сидячи можна цілуватись значно довше ніж стоячи, а лави в парку були наче пристосовані саме для цього. Врешті, на одній з них якась пара скінчила цілуватись і звільнила місце. Чоловік дістав з валізи будильник і завів його на восьму годину. Потім поставив будильник поруч на пісок, ліг на лаві і вкрився з головою ковдрою. Він не зважав на перестороги, які нагадували, що на лавах сидять, а не сплять. Тому поліцейський розбудив його раніш, ніж будильник. Скинувши ковдру з обличчя, він гаркнув:

— Встаньте! Тут вам не спальня.

Чоловік сів і, з подивом обдивляючись довкола, спитав:

— Котра година?

— Скоро четверта.

— Тоді я можу ще поспати чотири години,— радісно промовив чоловік, знову намагаючись лягти.

Однак поліцейський перешкодив його намірові і суворо мовив:

— Хіба ви не чули, що я сказав? Це не спальня. Ідьте спати додому.

— Не можу.

— Ви не маєте домівки?

— Маю, але спати там не можна.

— Блощиці?

— Набагато гірше.

— Ремонт? Сварлива дружина? Лиха теща? Кран протікає? Ліжко скрипить? Холодно, жарко, щось смердить?

— Ні, ні, набагато гірше.

— Що це таке нарешті?

— Нестерпний сусід.

Поліцейський взяв ручку, блокнот і сів, щоб записати.

— Ім'я?

— Калле Мутанен.

— Професія?

— Шкільний учитель.

— Адреса?

— Вулиця Рунеберга, 28.

— Народився?

— Не з власного бажання.

— Стать?

— Якась є.

— Не базікайте! За глузування з поліцейського можете опинитися у наручниках. Одружені?

— От жінки ще нема.

— Чи були раніше засуджені?

— Так.

— Коли і за який злочин?

— За злочин? Не робіть мене прилюдно злочинцем.

Мене чотири тижні карали нізащо.

Поліцейський поглянув у бік лікарні для божевільних, що бовваніла за парком, і питав далі:

— Ви здорові?

— Ні, віднедавна я не зовсім здоровий. Сьогодні був у лікаря. Мене занадто жорстоко покарали. Більше не витримаю.

— Хто вас покарав?

— Я вже сказав — сусід. Це нестерпний сусід.

Нещасного учителя почало тіпати. І поліцейський тепер наочно переконався, що має діло з чутливою натурою, яка що ближче до старості, то стає все вразливішою. Охоронець порядку засунув записника в кишеню, і на тому допит закінчився.

— Напрочуд гарна погода,— мовив поліцейський і заклад ногу за ногу.

Відчуваючи симпатію до цього чоловіка, він пихкав сигарою, переживаючи разом з ним безвихідність його становища. Довіра вчителя до поліцейського за співчуття до нього настільки зросла, що о четвертій годині шістнадцять хвилин за хельсінським часом він розповів йому таку історію:

— Місяць тому в мене за стіною з'явився новий сусід. Дуже надокучлива людина, та ще, базікаючи, махає руками на всі боки. Першого ж дня, як тільки я переїхав на нову квартиру, цей дивний суб'єкт подзвонив у мої двері, вдерся до кімнати і відрекомендувався:

«Добрий день, пане Мутанен. Я живу поруч, за стіною. Моє прізвище Канто. Я студент, мені 22 роки. Курю і зустрічаюсь з дівчатами. Батьки мої проживають на селі. У них є радіоприймач, телевізор і телефон. Я цього поки що не маю. А у вас, мабуть, усе це є. Чи не можемо ми домовитись про те, щоб я мав змогу користуватись вашим телефоном і слухати ваше радіо. Так звичайно ведеться між добрими сусідами. Котра зараз година? Хочу звірити час».

Він витяг з кишені одразу два годинники і торохтів далі:

«Отже, одинадцята. Ваш годинник іде?»

«Мабуть, іде,— відповів я.— А ви маєте навіть два годинники?»

«Так, але на них треба дивитися одночасно. Справа в тому, пане Мутанене, що один годинник не має годинної стрілки, а другий — хвилинної. Тому зав-

жди треба водночас дивитися на обидва годинники. Архімед, певно, вирішив би цю проблему так само».

«Архімед? Ви знаєте історію?»

«Я спеціалізуюсь на сучасній історії Греції».

«Он як. То що мав на увазі Архімед, коли вигукнув «Еврика?»»

«Еврика? Я не зовсім певний. Поміж приятелями ми кажемо «Еврика», коли натрапиш на підходящу жіночку. Але Архімед, певно, не це мав на увазі».

«Цілком слушно. Що ж він тоді знайшов?»

«А чи знайшов він що-небудь взагалі? Я не чув, хоч і ретельно слухаю радіо. Та залишимо історію, хай їй грець. Ті, що в ній копаються, мають очі на потилиці, а нам, молодим, треба дивитися вперед. Наприклад, у телевізор. Взагалі чи можна мені вечорами ходити до вас дивитися телевізор?»

«Хіба що зрідка»,— відповів я рішуче і, взявши молодика за рукав, випровадив його за двері.

Ще того ж вечора, майже опівночі, знову задзеленчав дзвінок біля дверей. Коли я відчинив, він показав мені кулака й вигукнув:

«Навіщо вимкнули радіо?»

«Я не вимикав, тільки зробив тихішим звук».

«Але ж мені нічого не чути, і я не знаю, як закінчився матч між Фінляндією й Швецією».

«Нічия»,— сказав я спокійно.

«Це мені байдуже. Хто грав краще?»

«Ніхто».

Він намагався просунути ногу між двері, але я рішуче зачинив їх, хоч він і дзвонив та лаявся за дверима. Тієї ночі я вже не заснув. Я не звик до таких нагальних знайомств і таких близьких стосунків. Наступного вечора він постукав у стіну і пронизливо закричав:

«Ввімкніть радіо голосніше!»

Я ввімкнув, а сам перейшов до іншої кімнати, щоб не оглухнути. Коли це хтось задзвонив. Я відчинив: переді мною стояв той самий молодик, вітаючи мене з добрим вечором.

«Який же ви справді! — закричав він роздратовано.— Я запросив приятелів потанцювати, а ви цілісінький вечір крутите якісь ідіотські симфонії».

«Бо люблю їх».

«То ви допотошне страховисько!.. Даруйте на слові. Але, дозвольте, я сам знайду потрібну хвилю і станцію».

Таким чином з мого радіоприймача залунала музика, яка зле впливала на мій плунок і на мої добрі стосунки з мешканцями будинку. Коли вже під ранок я вимкнув радіо, за стіною почувся голос:

«Гей, діду! Не вимикай радіо! Ми ще танцюємо!..»

Отак я позбувся домашнього спокою. Та найстрашніше було попереду. В середині червня сусід увірвався в мою квартиру з цілим натовпом гультяїв з випивкою і закускою під пахвою. І одразу ж увімкнув на повну силу радіо і телевізор. Спочатку мені здалося, що він учадів від якогось опіуму, та потім з'ясувалося, що він майже місяць був безперервно п'яним. Я звернувся по допомогу до представників влади, та жоден поліцейський не допоміг мені навіть порадою. Всі готувалися до польоту на Місяць, і деякі бюро подорожей вже продавали туди квитки.

Три дні й три ночі упертий сусід сидів у мене. Потім почав просити щось поїсти. Я запропонував йому, щоб він переніс радіо і телевізор до себе, але він одразу ж заперечив:

«Не мороч голови. Це заважатиме сусідам».

Це був тільки привід, бо всі мешканці будинку брали участь у місячнику пияцтва, а з досвіду відомо, що п'яні заважають іншим тільки тоді, коли мовчать.

Відтоді увесь свій час я вештався по вулицях чи парках, бо домівки в мене більше не було. З розпачу я написав у міністерство освіти пропозицію змінити в підручнику «Наша батьківщина» слова «дорога Суомі» на «галаслива Суомі». Вчора отримав відповідь. Залишили так, як було: «дорога Суомі».

За тиждень сусід спорожнив мій холодильник. Потроху хміль у нього минув, але після цього почався місяць похмілья. Він залишив навчання. У цьому, щоправда, не було нічого дивного, бо нині серед молоді, що навчається, так заведено.

«Не можу більше вчитися,— розпачливо вигукнув він і перекинувся на моє ліжко.— От на місяці все значно легше, ніж на землі».

Коли ж я спитав, де і чого він навчався, то почув пихату відповідь:

«Загальноосвітніх дисциплін, співів і танців. Але тепер буду вивчати нові науки, приміром, місяцелогію, а потім подамся кудись мандрувати, хоча б і на той же Місяць. Не витримую більше на землі.— Він окинув мене допитливим поглядом і урочисто мовив: — Пане Мутанене, вам би теж треба поїхати на Місяць. Першовідкривачі завше мають привілеї».

«Навіщо це мені? Я вчитель, та й то вже на пенсії».

«Хіба вчитель? Тоді саме вам і слід бути там, де ніхто не був. Бувай здоровий, Мутанене!»

Нахабний сусід перевальцем почвалав до себе, а я дістав можливість побути серед тиші. Та не довго. Через три дні він знову з'явився в моїй хаті і увімкнув на повну потужність радіо.

«Пане Мутанене! Чого це ви не вмикаєте радіо, коли летять у космос? І чи знаєте ви, що через три тижні полетять на Місяць? На Місяць, на Місяць... О диво, диво, о вічне місячне сяйво...»

І, фанатично захоплений Місяцем, сусід поринув наче в якусь летаргію. Я скористався цим і

випровадив його геть. Потім замкнув двері на два замки, ще й на защіпку і не пускав його більше до себе. Оскільки він не знав, як користуватися відмичками, то вигадав новий спосіб знущатися з мене. Він роздобув десь недорого електрогітару й почав гучно грати на ній. Я написав нову скаргу в комісію, яка стежила, щоб скрізь була тиша, звідки одразу ж отримав відповідь: «Такі музичні інструменти тепер модні. Рекомендуємо вдатися до хорового співу або поміняти квартиру».

Вчора ще звечора всі мешканці будинку зчинили гамір, почали танцювати. Оркестр по радіо три години підряд виконував місячний фокстрот. Опівночі за стіною зібралися відзначити політ на Місяць. І коли я, хоч мене й просили багато разів, не ввімкнув радіо, мої двері вибили і квартиру взяли приступом. Я благав непроханих гостей дати мені спокій.

«Спокою забаглося?» — вицирився мій сусід.

«Так. Дайте мені трохи почитати. Я люблю літературу про мандрівки...»

Якась немолода вже дівка виступила наперед і спитала:

«Послухай, старий. Чому ти не вмикаєш радіо? Нині ніхто вже не читає».

В такій ситуації мені не лишалося нічого іншого, як покинути рідну оселю. Я схопив з ліжка ковдру, подушку і вискочив на вулицю. І ось тепер я тут...

Бідолашний учитель закінчив сповідь і допитливо подивився на поліцейського. Той хитав головою і згрібав носком чобота пісок. Потім глибоко зітхнув:

— Ви не єдиний, хто за останній час змушений був піти з дому. У вас тонка ковдра. Незабаром, певно, похолодає. Вона хоч пухова?

— Синтетика. Де тепер пухову дістанеш, коли й птахів обскубли, наче платників податків.

— Не сумуйте. Ви можете поспати сидячи. Це в парках не забороняється.

— Краще лежачи,— позіхаючи відказав учитель.— Такий уже я старомодний.

— Ну, гаразд, лягайте. Я буду тут недалеко і розбуджу вас рівно о восьмій.

Бездомний, безробітний учитель ліг на лаві, підняв із землі будильник і поклав недалеко від себе. А тоді кволо промовив:

— Будити не треба. Будильник в мене цілком справний.

РОЛІ МІНЯЮТЬСЯ

— Добрий день! Вибачте, що потурбував вас. Скажіть, чи не в цьому будинку міститься ветеринарна лікарня для собак?

— Ні, не тут. Вона на цій вулиці, вам треба трохи пройти вперед, а тоді перейти на інший бік.

— Дякую, дівчино! Ви дуже люб'язні. Я не дуже знаю цю частину міста. Не доводилося тут бувати, поки мій собака був здоровий. Та вчора він десь застудився, почався нежить, і от тепер довелось шукати ветеринара. Добре, хоч ви розказали, як пройти. Дуже вам дякую, любя дівчино! Всього найкращого, панночко!

— До побачення! Але пробачте. Я не дівчина, а хлопець.

— Пробачте, будь ласка, прикра помилка. Ви здалися мені дівчиною. Цей барвистий кремпліновий костюм збив мене з пантелику. І довге, гарно зачесане волосся. І яскрава помада, і намисто на шиї, і сережки...

— Годі! Все ж треба розрізнити, де чоловік, де жінка. Хіба ви не дотримуетесь моди?

— Так, звичайно, дотримуюсь. Але як розпізнати, що ви не жінка, коли у вас немає бороди?

— Можна розрізнити по ногах. В жінок менший розмір взуття.

— Ви маєте рацію. Даруйте ласкаво, що дивився тільки на ваше обличчя. Тепер я вже бачу, що у вас сорок третій розмір взуття.

— Ні, сорок четвертий. В мене нормальна чоловіча нога.

— Так. Саме так. Я знаюся на взутті. В мене взуттєва майстерня. Однак мушу йти. А то мій собака зовсім кволий. Ще раз дуже вам дякую, дівчино... чи то пак, пане...

— Хвилинку! Мені хотілось вам сказати...

— Кажіть, люба панночко, вибачте, пане...

— Якщо ви гадаєте, що всі безбороді літні люди — жінки, то ви помиляєтесь. Адже й Мао не має бороди... Ніксон теж не має... Та й Денні Кайслакен.

— А й справді. Так, так. Саме так воно і є... Але якщо згадати Ейно Лейно чи Тапіо Раутевара, котрий казав, що борода зовсім не шкодить, а свідчить про мужність...

— А от в Калевалі про це сказано...

— Не будемо вплутувати Калевалу в суперечку про бороду, люба панночко, вибачте, пане. Адже це залежить від смаків. Одного тягнуть за бороду, другого за ніс.

— Виходить, вас за ніс тягнуть?

— Мене? Це чому ж?

— Бо у вас немає бороди.

— А що, хіба у мене обов'язково повинна бути борода? Це було б жахливо!

— Анітрохи! В кого росте борода, той її відпускає. А коли борода досить довга, тоді не треба ні комірців, ні краваток.

— Так, але на обличчі в мене не росте волосся. Хіба що трохи на верхній губі. Адже я жінка. Хіба не бачите? Жінка!

— Вибачте, панночко. Я помилився. Звичайно, мені треба було зрозуміти, що ви дівчина в чоловічому костюмі і ви гуляєте по вулицях з сигаретою в зубах. Тим більше, що губи у вас не пофарбовані, ніс не напудрений і парфумами не пахне.

— Мій собака не переносить ніяких парфумів, в нього алергія, тому я й ношу костюм Теодора. А щодо губів, то нині мода на безбарвні губи. Та й з усього видно ж, що я жінка. Справжня жінка.

— Так, дійсно так, пане... даруйте, панночко. Це я тепер бачу, коли дивлюсь на ноги. У вас взуття тридцять дев'ятого розміру.

— Вибачте, пане! Взуття в мене тридцять восьмого розміру. Однак я вже мушу йти. Бо мій собака вже й кашляти починає. Отже, трохи далі, потім перейти на другий бік вулиці? Вірно?

— Так, пане... вибачте, панночко... Я не хотів вас скривдити. Адже я цілком культурна людина. Навіть на гітарі граю й трохи співаю.

— Чого це ви смієтесь?

— Я не з вас сміюсь, це я собаці посміхаюсь. Я ще ніколи не бачив такої дивної істоти.

— Це родовитий собака.

— А мені здалося, що ваш собака звичайна дворняжка.

— Та що ви, це неможливо. Його мати шимпанзе, а батько з фінського ансамблю модерних пісень...

— Тоді він нам обом ще й рідня!

— Облиште мого собаку і дивіться, щоб ваші наклесні вії не випали. До побачення, опудало!

— Ну, ну, мамцю! Не дуже гарячкуй! Он які собі груди напхала.

— Не тикай! Геть руки, негіднику! Я не хочу й розмовляти з переодягненим у жіноче вбрання безбородим хлопчиськом. На поміч! Поліція!

З поліцейської машини, що проїздила по вулиці, виїшов молодий полісмен.

— Що сталося?

— Оця баба... чи то дід, хотіла мене побити. А тоді ще й собакою мене цькувала.

— Він бреше! Це не чоловік, а жінка. Подивіться на поги...

— А ви ж тоді хто?

— Я чоловік, справжній чоловік...

Поліцейський знизав плечима і сказав:

— Нічого не зможу зробити до того, поки не з'ясую, хто з вас чоловік, а хто жінка. Ідіть за мною в поліцію. І цей лагідний з виду собака теж. Цілком можливо, що він головний герой у цій історії.

ГЕНДЛЯРІ

Коли людині десь під вісімдесят, їй не дуже кортить міняти свій фах. Кусті геть усе життя був візником. Він вірив тільки в кінську силу і в те, що саме кінська сила є рушійною в моторах машин чи тракторів. Сорок років тому Кусті залишив місто і переїхав у село. На цьому скінчився романтичний період його життя.

У містах коні лишилися тільки у вигляді монументів, на яких голуби та чайки залишали орнаменти химерних візерунків. Поступово і в селах коні стали перетворюватися на пам'ятники давнини. Мало хто вже користувався послугами Кусті і його коня. Сусіди радили Кусті придбати трактора або вантажну машину, але він не хотів зраджувати своїй професії. Він тільки поміняв старого коня на молодого. На його думку, тримати коней дедалі ставало все зручніше й безпечніше, бо колишні конокради спеціалізувалися тепер на крадіжках машин. Тим паче, що кінь розумніший за машину: він рухається і заводиться без акумулятора, сам стережеться поїзда, сам витягає воза з канави на дорогу, сам і п'яного відвозить від шинку додому, а запах його стайні не має в собі ніякої отрути.

Настали перші дні осені. Кусті сидів на ганку своєї маленької хатки і дивився в небо, по якому повзли важкі свинцеві хмари. Він був уже в такому віці, коли людина мимоволі стає істориком свого минулого життя: всі думки її зосереджуються лише на колишньому. Проте зараз він думав про сучасне. Його сусіда

Конста Війнікка розтривожив його. Конста весь час займався якимись дрібними шахрайствами, а жінка його була ткаля, яка вечорами мила підлогу в аптеці. На думку Конста, миття підлоги взагалі було нікчемне діло, бо він сам ніколи не брався за це. А їхній сільський аптекар якось висловився, що Конста Війнікка справжній фінський пан, бо ніколи не бив своєї дружини без причини.

— Прокинься, старий! — гукнув Конста сусідові. — Запрягай свою шкапу і гайда в дорогу! Аптекареві треба щось перевезти.

— Не могу їхати,— відповів Кусті.— Кінь хворий. Треба з'їздити до ветеринара, хай огляне.

— Чи хоч на ногах тримається?

— Хто, ветеринар?

— Ні, твоя шкапа.

— В мене не шкапа, а порядний кінь. Та зараз він трохи хворий. Чи не зміг би аптекар попросити когось з шоферів вантажних машин. Їх же тепер скрізь дуже багато.

І Кусті зітхнув дуже важко. На душі в нього стало сумно. Конста хотів уже йти, та раптом обернувся й спитав:

— А що з твоєю шкапою?

— В мене не шкапа, а кінь.

— Можеш називати свою худобину як завгодно, однак мотор є мотор. Коли б ти зміг придбати собі машину, то ніколи не довелось б тобі звертатися до ветеринара.

— Але ж буває так, що й мотори ламаються,— відказав Кусті.

— То нічого. Тепер механіків вистачає. Он навіть через дорогу. А от ветеринарів бракує.

Таки й справді. У всій окрузі не було жодного ветеринара. Відколи на полях стали працювати маши-

ни, а живе тягло пішло на ковбасу, ветеринари переїхали до міста лікувати собак, котів, папуг та канарок. До найближчого міста сто кілометрів. Коня довелось б везти вантажною машиною, коли б дуже було треба.

— Надто клопітно й дорого,— зітхнув Кусті.— А на маршрутному автобусі можна провезти тільки хіба що собаку...

— А якщо спробувати полікувати самому? — підбадьорив Конста.

— Як самому?

— Згадай старовину. До війни в мого батька якось захворів кінь, то старий не водив його ні до яких ветеринарів. Сам його лікував. Він був неабиякий знахар і лікував за старовинними народними засобами. Він з ранку до вечора давав коневі з ложки всілякі відвари.

— І кінь одужав?

— Ні, де там! Здох одразу. Але батько все одно переконаний, що у важких випадках треба поїти його чим-небудь з ложки.

— То, певно, була отрута.

— Горілка теж отрута, а я ж її п'ю, коли важко на серці. Та й ти теж, мабуть, частенько її вживаєш, бо самотній. Та й зараз вигляд у тебе не дуже бадьорий...

Коли б той Конста не був на тридцять років молодший і на півметра вищий, Кусті схопив би його за барки і почепив би на пліт. Тому він змовчав і відвернувся.

— Не гнівайся,— наче вибачаючись, сказав Конста.— Хочу дати тобі добру пораду. Страховий агент Ханскіла служив колись у кавалерії і знається на конях краще, ніж будь-який ветеринар. Звернися до нього.

— Я теж про нього чув,— тихенько обізвався Кусті.— Та чи варто його турбувати. В нього й так чимало клопоту.

— Безперечно, варто. Не за спасибі звичайно. Все одно ветеринарові довелось б платити.

— Я ніколи нічим не користуюся на дурничку,— похмуро відмовив Кусті.

Отак того ж дня Кусті повів свого хворого коня до колишнього драгуна. Ханскіла подивився в зуби, під хвіст коневі, поляпав його по ребрах і скрушно похитав головою...

— Важкий випадок,— мовив поважно.— Та я зроблю все можливе. Залиш коня на чотири дні, побачимо, що йому треба, отоді і з'ясуємо все. У мене в гаражі можна й десятьох коней поставити.

— А там немає отруйних газів?

— Їх зроду там не було.

Кусті погладив коня по гарячій спині і засмучений поплентався додому. Йому здавалося, що від нього забрали на ешафот найдорожчого друга.

Через чотири дні, рано-вранці, він уже був на подвір'ї в Ханскіли. Тихенько підійшовши до гаража, обережно прочинив двері. Ніякого коня й сліду не було. Тоді він поспішив до хати й застав Ханскілу в домашньому вбранні за кавою.

— Як поживась, Кусті? — лагідно спитав той.— Що новенького?

— Прийшов подивитись на свого коня. Він у полі пасеться?

— Нема його ні в полі, ні тут. Взагалі немає ніде.

— Чи не здох? — спитав ошелешений Кусті.

— Здох. Першого ж дня. Вип'єш кави?

— Ні, не хочу... Невже таки здох?

— Здох, звичайно. Отже, не хочеш кави?

— А що в нього було?

Ханскіла запалив сигару і почав говорити, розтягуючи слова:

— У нього, отже, були всі хвороби, які тільки є на світі. Погані зуби, задишка, хворі легені, слабкий зір, катар шлунка... І ще достобіса всяких там хвороб. Всього й не встиг з'ясувати. А крім того, ще й дуже старий.

— Старий? Та йому всього шість років! Позаторік тільки купив, останні гроші віддав...

— Жалем горю не зарадиш,— різко обірвав його Ханскіла.— Податків та смерті нікому не уникнути. Треба було його застрахувати, коли я тобі по-дружньому пропонував.

Кусті замовк і хотів був уже йти, коли господар зупинив його.

— Не поспішай. Поговоримо про плату. В мене вже все підраховано.

— Уже...— обізвався Кусті.— І скільки?

Ханскіла узяв зі столу папірець, поглянув і відповів:

— Ветеринар узяв би не менше як п'ятсот, та мені досить і триста.

— Триста марок! — здивувався Кусті.— Це ж більше, ніж я заробляв за тиждень. Я стільки й не маю. Невже триста?

— Не лякайся. Я ж страховий агент, а тому все передбачив.

— Але ж в мене не було страховки на коня.

— Не було, звичайно. Тому я й був такий завбачливий і за дві години до того, як кінь мав здохнути, я його зарівав. М'ясо продав на ковбасну фабрику й одержав за нього сто п'ятдесят марок. Шкуру продав чинбареві за двадцять марок. Кінський волос теж пішов на щітки за двадцять марок. За тельбухи десять марок. Отже, всього двісті марок. Тобі лишається

заплатити мені тільки сто марок. За все інше мені не треба нічого. То хто може сказати, що Ханскіла шахрай? Ніхто!

— Не знаю,— похмуро відповів Кусті, кинувши йому сто марок, і пішов геть.

Йдучи додому, він зустрів сусіда Конста, якому розповів про своє горе.

— І скільки отой драгун злупив з тебе? — спитав Конста.— Він, певно, мав чималий бариш, коли продав м'ясо на ковбаси.

Кусті добув з кишені готовий рахунок і мовчки подав його Конста. Той уважно розглянув його і голосно вилаявся:

— От негідник! Як він тебе ошукав! Піду помщуся за тебе!

— Не бий хоч його! — злякано гукнув Кусті.

Та Конста нічого не чув: він біг до страхового агента.

Кусті сів край дороги і почав дивитися на пожовкле листя беріз. Він почував себе дуже самотнім, дуже знедоленим, людиною, яка тільки й мала, що фах-візника. Коня не стало, лишився тільки фах. Може, треба вже і йому думати про смерть?

За півгодини повернувся розчервонілий і засапаний Конста.

— Тепер той негідник добре мене запам'ятає,— мовив він задоволено.

— Ти його не дуже понівечив? — злякано спитав Кусті.

— Не варто рук бруднити об такого кендюха. Я йому допик іншим: позичив у нього сотню, якої він ніколи не отримає. Навіть і розписки не дав.

— От спасибі тобі, от спасибі,— сказав зворушено Кусті і простяг руку.— Ти зробив добре діло, що допоміг мені, старому.

— Але ж він не тобі позичив, а мені! І тепер я піду до крамниці, куплю там пива та тютюну,— промовив Конста і, не оглядаючись, пішов геть.

Кусті поволі пошкандибав до хати, роздумуючи про свою старість. Йому вже ось-ось мала бути й пенсія — мила Суомі підводила і до його халупи маленьку цівочку з грошового потоку. Та настрої у нього був дуже кепський. Самотній чоловік, який втратив єдиного друга, товариша по праці, він розумів, що став жертвою шахрайства. Та все ж намагався хоч як-небудь заспокоїти себе. Допомогла народна мудрість. Бо й справді — меншає коней, то мусить поменшати й візників. І він заспокоївся, вирішивши тільки, що ніколи не купуватиме ковбаси з кінського м'яса.

НІЧІЯ

Шлюб — на мудру думку літніх людей — наче ті нескінченні шкільні іспити. Для пана Кому шлюб означав змагання без кінця, в яких він завжди прагнув перемоги, але здебільшого міг здобутись тільки на нічню. За фахом пан Кому був бухгалтер, а за вдачею — меланхолік. І щоранку його щось виводило з рівноваги. Йому давно вже слід би підшукати собі якесь інше діло, хоча б, наприклад, попрацювати де-небудь нічним сторожем. Тоді б він міг спати цілісінький день, аж до вечора. Сам себе пан Кому вважав людиною дуже хазайновитою, дружина ж була твердо переконана, що він — справжня помилка природи.

— Звісно, я не мільйонер Онассіс! — ідучи вранці на роботу, кричав пан Кому дружині, коли та просила в нього ще двадцять марок понад ті гроші, що він видав їй на хазайство.

— А в тебе з Онассісом багато спільного, — враз відповідала метка дружина. — Ти теж багато нижчий за жінку і на двадцять років старіший. І ще у вас обох тільки й мови ще про гроші: тільки Онассіс говорить про прибутки, а ти про витрати.

— Гроші — наше життя, — відповів чоловік. — Краще дивилася б за господарством. Мало кому щастить збільшити прибутки, це не так легко. Людина у всьому повинна бути акуратною.

— Так воно і є, — зітхнула дружина. — Ти завжди тільки й торочиш про акуратність. Любов теж акуратна...

— Яка ще в біса любов? Що ти взагалі про неї знаєш?

— Я й справді мало про неї знаю, бо ніколи тебе не зраджувала. Не мала практики. А варто було б спробувати...

— Годі теревенити! Все одно більш ніж на нічию тобі не здобутишся.

Чоловік дістав з гаманця десять марок, тицьнув їх дружині і пішов.

Своє велике роздратування він виявив буркотінням у ліфті і так люто грюкнув дверима ліфта, що ліфтер відразу кинувся в контору вимагати підвищення платні, бо в таких жахливих умовах працювати неможливо.

Ввечері, після роботи пан Кому теж перебував у кепському настрої: він загубив трамвайний квиток, а на піджаку відірвався гудзик.

— На що ти витратила ті десять марок? — було перше, що він спитав, переступивши поріг.

— Купила трохи ласощів,— відмовила дружина, показуючи на стіл.

— Даремно викинула гроші.

— Може, й так, але ти, певно, забув, що сьогодні в нас свято: день твого народження. Тобі рівно шістьдесят три.

— Я відзначаю лише круглі дати,— з кислою міною відповів чоловік.— А це що за силос?

— Салат з лососяною й майонезом. Покуштуй-но, яке смачне.

— Лососина! Огидна риба, бо дуже дорога. Крім того, в майонезі багато холестерину. А це що таке?

— Рибний холодець.

— Желатин. Справжній столярний клей. Людині потрібні протеїни. Розумієш: протеїни!

Дружина мовчала й далі, бо знала, що чоловікові треба виговоритися. Вона прибрала зі столу і навіть

нічого не розбила. Адже чоловіка треба слухатись, за нього треба триматися, бо придбати нового не так легко.

— В тебе якісь прикроці на службі? — спитала вона спокійно.

— Ні.

— Чого ж тобі треба?

— Певно, спокус.

— Гаразд. Надаю тобі повну волю, щоб їх знайти. Можеш іти в ресторан і там відзначити свій день народження. Може, там тобі й ще щось, крім протеїнів, запропонують...

Чоловік замовк. Він був голодний, а голодний завжди дуже войовничий, як про це свідчать гасла культурної революції. Однак він боявся лишати дружину ввечері саму, бо був не тільки дратливий, а ще й ревнивий, точнісінько, як Онассіс. Якось він зняв з жінчиної сукні руду волосину і страшенно розлютився. Іншого разу він побачив русяву волосину на плечі і геть оскаженів. Потім протягом трьох років він не знаходив жодної волосини, а тому мучився, гадаючи, що тепер жінка потихеньку зраджує його з якимсь лисим.

— Ходім у ресторан удвох,— запропонував пан Кому дружині.

— Ти просто диво! — вигукнула дружина.— Такого не було вже років вісім.

— Ми взагалі тільки вісім років як одружені,— сухо відказав їй на те чоловік.— Одягайся якомога швидше, й ходімо.

І вони пішли. Чоловік навіть дверима не грюкнув, а зачинив їх так тихо, як дружина стулила рота. Мовчки вони спустилися з дев'ятого поверху на перший. У під'їзді було темно. А це, очевидно, цілком влаштовувало молоду пару, яка, чекаючи на ліфт, натхненно цілувалась.

Раптом молодята почали говорити щось «сучасною» фінською мовою.

Наше подружжя поквапилося на вулицю, а молодята й далі робили своє.

— Про що вони говорили? — запитала дружина.

— Не знаю. Адже на ту мову треба словника мати.

— Куди ти мене поведеш? — спитала на вулиці дружина.

— Ет, куди-небудь. Я голодний,— промовив Кому, ступаючи кроків на три спереду дружини. Незабаром він трохи стишив ходу, зупинився перед невеличким ресторанчиком, зазирнув крізь вікно всередину і незадоволено сказав:

— Відбивна з свинини. Але в ній є протеїн.

— І сало,— додала дружина.

В ресторанчику було кілька вільних столиків, і офіціантка не забарилася.

— Чого бажаєте? — спитала вона. У неї були сині губи, довгі чорні приклесні вії і така велетенська перука, що нею можна було накрити двох настирливих клієнтів.

— Відбивну з свинини, хліба й масла,— замовив пан Кому.

— А пані? — спитала служниця.

Дружина поглянула на чоловіка й тихенько спитала:

— Мені ти нічого не замовиш?

— В мене грошей не вистачить,— відповів чоловік.— А втім, ти можеш сама собі замовити, я ж тобі дав уранці десять марок.

Жінка прикусила губу, обернулася до офіціантки й сказала:

— Одне замовлення. Я недавно їла, і тільки проводжаю цього джентльмена.

Коли офіціантка пішла по відбивну, дружина нахи-

лилася аж до чоловікового обличчя і, пильно дивлячись на нього, промовила:

— Хамло! Огидний скнара! Ну, начувайся ж!

— А чому ти не зачесалася? — відказав їй чоловік. — Он як розглядла, зовсім не стежиш за собою. А ще думаєш про чужих чоловіків!

— А хоч би й так! — відповіла дружина.

Отак і ця надзвичайно мила розмова закінчилась у них внічю.

Решту вечора обоє мовчали, і слова не промовили вони, аж поки опинилися у своєму під'їзді. Там уже чекали ліфта кілька їхніх сусідів: учитель-пенсіонер, два хлопці-спортсмени, полковник Армії спасіння та ще якась молода особа в міні-спідничці, з пофарбованим у яскраво-рудий колір волоссям і такими довгими штучними віями, що їхні кінчики ледь не досягали носа.

Всі зайшли в кабінку, і ліфт рушив нагору. Аж ось на третьому поверсі рудоволоса повернулася до пана Кому і закричала:

— Свиня! Старий цапе, як вам не соромно гладити мої стегна?

— Ганьба, — зауважив полковник Еріксон.

На п'ятому поверсі рудоволоса обернулася і заверещала вдруге:

— Відчепіться! Шукайте собі когось під вокзалом!

— Я... Вибачте, я... — збентежено промимрив пан Кому.

На шостому поверсі ліфт зупинився, і вчитель-пенсіонер, зневажливо поглянувши на пана Кому, вийшов, за ним стрибнули, зловтішно позираючи на дружину пана Кому, два спортсмени. Рудоволоса притримала двері ліфта, непорушно застигла на порозі і гострим поглядом, наче шилом, пронизала подружжя. Потім уїдливо процідила:

— Тішитесь тим, що чужих жінок лапаєте?

— Вибачте... Це якесь непорозуміння...

— Правду кажучи, я нічого не помітив,— докинув полковник Еріксон.— Однак солідна жінка, мати трьох дітей, як не зважити....

Рудоволоса нахилилася до пана Кому і люто просичала:

— Лапайте стегна в своїй дружини, а мені дайте спокій, свинюко!

І, ляснувши пана Кому сумочкою по обличчю, з грукотом зачинила двері ліфта. Пана Кому тіпало наче в пропасниці. Сумочка вдарила по носі, і з нього юшила кров.

— Чи збожеволіла, чи п'яна,— гарячкував пан Кому, поки ліфт підіймався на дев'ятий поверх.— Ось дізнаюсь, у якій вона живе квартирі, і викличу поліцію.

— Не звертай уваги,— заспокоювала дружина.— Я все з'ясую. Ходім додому.

Минуло хвилин з десять, перш ніж пан Кому трохи заспокоївся. Він лютував, що його так безсоромно образили в ліфті при сусідах. Витерши кров з обличчя, він поскаржився:

— Ось який одержав я подарунок на день народження...

— За десять марок кращого і не знайдеш,— обізвалася неголосно дружина.— Ти все-таки дістав свій протейн.

Чоловік мовчки ковтнув і цю образу.

— Слухай, я тобі все поясню,— благально звернувся він.— Не зачіпав я тієї жінки. Це, певно, ті двоє хуліганів...

— Помиляєшся! Хлопці весь час тримали руки в кишенях.

— Але ж повір мені, люба,— хоча я й стояв поруч з цією жінкою, я її не чіпав.

— Авжеж,— відповіла дружина спокійно.— Бо це ж я легенько гладила її по стегнах...

Чоловікові довелося визнати, що рахунок сімейного матчу зрівнявся. Адже підбивання рахунків було його фахом. Однак він тут-таки вирішив, що як би дружина не намагалася його перемогти, він завжди вийде на нічию.

ХЛОПЧИСЬКО

Хлопчина сів на лаву і сплюнув. На душі в нього було погано. Він потер долонею лоба, насунув на брови кашкета і важко зітхнув. Життя наче навмисне вирішило дратувати його і все викидало якісь дурні коники. Оце недавно його майже силоміць вигнали з хати, щоб старша сестра могла робити свої справи. Хлопець вилаявся. Це його трохи розважило. Він почував себе втомленим і злим. Все здавалося дурним і безглуздим, все його дратувало. Навіть яскраве вересневе сонце наче навмисне світило просто в очі.

Насунувши кашкета ще нижче, він знову зневажливо сплюнув, потім витягся на лаві. Лежав і все думав про життя. Таки й справді була в ньому якась безглуздість, якесь умисне знуцання. Інакше він не лежав би тут голодний, як бездомний собака. Звичайно, було зовсім інакше, коли ще жив батько... Тоді хоч їсти було що. Тільки й турботи було — ходити до школи. Та батько раптом помер. Як прикро, що людина неодмінно повинна вмирати. Треба ж народитися для того, щоб потім умерти. От хоч би, наприклад, батько. Тепер він, певно, в раю. А може, ніякого раю й не існує. Може, це так собі — балачки... Коли це хлопчина почув над собою голос:

— Слухай, хлопче! Підбери-но свої ноги, дай іншим сісти.

Тут він уже розлютився по-справжньому. Чорти б його взяли, невже навіть у безлюдному парку людина не може побути спокійно наодинці! Підскочивши, він сів і гукнув, немов зацьковане цуценя:

— На, сідай, коли вже тобі так приспічило!..

Та раптом затнувся, не скінчивши фрази, наче подавився. Перед ним стояв його вчитель — високий сухорлявий чоловік з трикутним обличчям, у своїх постійних окулярах-голоблях. Хлопчина знітився, та не надовго. До нього тут же повернулась звичайна одчайдушність, і він уже був готовий на все. Так, це справді вчитель, але ж тепер йому до всіх учителів байдуже. Ще напровесні він розпрощався із школою раз і назавжди. Отже, ця людина не має над ним абсолютної ніякої влади. Тепер він «просто знайомий». Знайомий дідуган, учило-мучило, котрий за всі роки попив чимало крові. Та ще й постійно страхав виправними колоніями для неповнолітніх.

Учитель сів поруч і заговорив по-дружньому:

— Он що? То це Рісто! Ну, будь здоров, парубче! Чого це ти тут прохолоджуєшся?

Хлопчина зморщив носа і відказав:

— А що таке? Чого вам від мене треба? Хіба я не можу тут бути, чи що?

Учитель відчув, що червоніє. Отже, хлопчина зовсім не змінився за ці чотири місяці. Такий самий дратівливий, йоржистий, колючий. Та тільки тепер його не можна поставити в куток, ні без обіду лишити, чи відвести в учительську, або покарати, навіть не можна знизити оцінку з поведінки. Вони поглянули один на одного, наче два найлютіших вороги, і замовкли. Дві людини зайняли вичікувальні позиції, і тільки очі їхні кидали швидкі розвідувальні погляди.

Учитель намагався продовжувати розмову, хоч бачив, що це нічого не дасть. Що говорити і про що говорити, коли перед тобою вуличний хлопчисько, одчайдушний шибайголова, розбещений кепським вихованням. Так, зрозуміло, це звичайна дитина міських околиць, що її всі знехтували і яка сама нехтує геть

усе. Перед цим шибайголовою вже маячило блискуче хуліганське майбутнє.

— Ну, то як же ти провів літо? — спитав нарешті учитель.

Хлопчина сплюнув і зареготав:

— Оце так питанячко! Щиро за нього дякую. Літо я провів тут, бо не мав куди поїхати.

І на його худому обличчі з'явилася уїдлива посмішка. Жорстока посмішка переможця. Він завше вважав безглуздим говорити приємні речі. Змалку він звик лише до стусанів та ляпасів. Кожний намагався його стукнути. Просто так, без усякої причини. «Геть на вулицю, — раз у раз казала старша сестра. — Геть звідси, щоб я могла заробити хоч на плату за квартиру!» А коли він барився, сестра кликала на допомогу своїх клієнтів. Та він вважав, що все це цілком звичайні речі. Таке життя. Не до сміху!

Учитель зміряв поглядом свого колишнього учня, душа якого так і лишилася нерозгаданою таємницею. Хлопець дуже розбещений, це видно відразу. Та якось не вірилося, що його зашкарубла душа була така ж чорна, як і його немиті руки. І весь він, як на свій вік, був якийсь маленький, худючий, жалюгідний — справжнє здихля. Ноги у нього дуже кощаві і вкриті сугою, наче дерево корою. Одежина на ньому благоденська, аж світиться, а під нею лише шкіра та кістки. Та ще одвічно бунтівниче серце.

Учителю стало сумно. Хлопчина викликав у нього жаль. Не зважаючи ні на що, він спитав майже побатьківськи:

— Скільки ж тобі років, Рісто?

— Скільки? — сердито повторив хлопець. — Дуже нечемно питати людину про її вік. Так принаймні моя сестра відповідає панам. От сказати б їй, що Жир... А ви, пане вчитель, могли б і самі пригадати, що мені скоро буде чотирнадцять.

— Цілком вірно,— відповів учитель, ствердно кивнувши головою, і з цікавістю спитав: — Ти наче чогось не доказав? Ну, що ж, кажи геть усе! Ми ж не в класі.

Хлопець не став церемонитись і прямо випалив:

— Бачите, у школі вас прозвали Жирафом. Так усі й звать вас поза очі. Здорово придумано, га? Як ви гадаєте?

— Придумано непогано,— погодився учитель і прикусив губу.— Це ти придумав?

— Ні, не я. Навіть не знаю хто. Я пропонував інші прізвиська: Хвощ, Сколопендра. Та ніхто не підтримав. А Жирафа підхопили всі.

Дуже зухвалим виявився цей колишній учень. Хоч зараз у виправну колонію. Та учитель стримався. Він дістав портсигар і закурив. Хлопчина жадібними очима поглядав на нього, щось собі метикуючи, і нарешті зважився:

— Не буде зухвальством, якщо я попрошу у вас сигарету? Сестра вранці вкрала у мене останнього бичка...

— Ну, знаєш! — не витримав учитель, підносячи голос.— Та як ти смієш, хлопчисько! Ні, це вже занадто! Тринадцятирічне хлопча і вже курить!

Хлопець анітрохи не збентежився. Він дістав у кишені брудний недопалок, якого підібрав біля входу в парк, смикнув донизу козирок свого кашкета і сказав:

— Одні починають курити замолоду, інші під старість, треті взагалі не курять. Я вже другий рік як курю. Так мені на нерви подіяло, коли батько помер... Ну, то коли вже у вас не знайшлося зайвої сигарети, дайте хоч вогнику.

Учитель почав обдумувати ситуацію. Почуття його власної гідності несподівано було ображено. негайно треба було вжити якихось педагогічних заходів. Він

прийшов до висновку, що хлопця необхідно якомога скоріше відправити до виховної колонії чи інтернату суворого режиму. Це слід зробити якомога швидше. В хлопця очевидні задатки злочинця, він, отже, може накоїти чимало лиха.

Суспільство повинно негайно схопити його за комір і запроторити туди, де створені всі умови, щоб з нього вийшли люди.

Та раптом у його голові майнула нова думка. Власне, вона не була новою і не належала особисто йому, бо таку саму думку ще багато віків тому подарував світові Йов, скрушно вигукнувши: «Хто може знайти чистого там, де ніхто не чистий?»

Учитель знову дістав портсигар, запропонував хлопцеві сигарету і, немов нічого не трапилося, сказав:

— Ну гараз, Рісто, закурий, коли вже так! Щиро кажучи, я теж почав курити з дванадцяти років.

Хлопчина сторопів. Жираф, виходить, вмів не тільки указкою вимахувати. Хлопець закурив сигарету і жадібно затягувався димом, час від часу хвацько спльовуючи на пісок алеї. Учителю здалося, що це дуже негарно, і він вирішив по-дружньому вплинути на свого колишнього учня:

— Послухай-но, Рісто. Ти занадто багато плюєш. Це дуже погано та й здоров'ю шкодить.

— Та киньте ви читати мені нотації, сусіде,— благально вигукнув малий.— Мені й так від них нудно. І кроку не ступнеш — усі тільки й знають, що повчати. Прийдеш додому — сестра наче з цепу зірвалася; підеш розносити газети — кожна хазяйка повинна неодмінно тебе вилаяти; прийдеш, нарешті, в парк чи сквер — і тут тебе повчають. І скрізь одне й те ж. Як заведуть, так і пішло — наче кантом обстрочують.

Вони знову замовкли. Учитель нишком поглядав на хлопчину, який повільно курив і, здавалося, був цим задоволений. Раптом залунав голосний і пронизливий

заводський гудок. Хлопчина схопився, якимось збуджено озиравшись довкола. Вигляд у нього був розгублений.

— Ти що, гудка злякався? — спитав учитель.

— Ні-і. Але зараз четверта година, моя мати закінчила роботу. Вона працює на порцеляновій фабриці, і я щодня зустрічаю її після роботи. Мати завжди дуже радіє, коли побачить мене біля брами фабрики. Як маленька. Я навіть лаю її за це. Жінка, що їй казати... Вона в мене трохи з причудами, відколи батько помер.

— Он що! Отже, мати на фабриці працює, а батько помер... Так у тебе є ще й сестра, вона колись теж у мене вчилася. Вона працює десть?

Хлопчик наче не чув цих слів. Він знизав плечима і пішов неквапливо, перевальцем, бурмочучи собі:

— Однак, чорт забирай, мені треба поспішати.

Учитель теж підвівся і мовив бадьорим голосом:

— Я теж пройду з тобою до фабричної брами. Ну, то що робить твоя сестра?

Хлопчина раптом знову став нестерпно грубий:

— Якого дідька ви в мене питаєте? Підіть і спитайте в неї самої, хай відповість. Вона відповість докладно.

— Годі, годі! Не гарячкуй. Я ж не знав, що це для тебе болюче питання.

— Зовсім не болюче. А просто зло бере. Усе ж місто знає, чим Ельві займається. Ночами просиджує в ресторані, а вдень дає хropaка. А нині вона вигнала мене на вулицю. До неї іноді гості приходять удень. Трапляються й такі от пани в окулярах. І тоді мене виганяють. Як оце сьогодні.

Великі кощаві кулаки хлопчика міцно стиснулись, обличчя аж засіпалося.

— Що ж мати каже їй на це? — спитав учитель.

— Мати мусить мовчати, — відказав хлопчина. — Адже Ельві нас годує. Вона взагалі може нас викинути на вулицю коли завгодно. На що тоді жити?

Повітрям харчуватись, чи як? Украсти не можна, одразу спіймають. А мене ніде не хочуть брати на роботу: не доріс ще, кажуть. Торочать одне й те ж: вік, вік. Дався їм цей вік. Ну, що ви на це скажете?

Хлопчина все прискорював ходу, і учителеві, який ішов поруч з ним, доводилося поспішати, щоб не відстати від нього. Нарешті вони дісталися до брами порцелянової фабрики. Учитель, який цікавився всіма явищами суспільного життя,— хоча він спостерігав їх лише збоку, наче з вікна швидкого поїзда,— зупинився, побачивши, як робітники розходилися після зміни. З воріт витікав строкатий людський потік. Йшли старі, згорблені робітниці, що віддали фабриці свої кращі роки; і молоді жінки, які теж встигли спізнати суворість життя; і дівчатка-підлітки — їхні запалі очі світилися то тугою, то радістю невідання, а щоки вкривалися рум'янцем, коли старші жінки говорили про кохання; і молоді хлопчаки, для яких вищою втіхою було вийти за ворота фабрики, на свободу, вмитися, переодягнутись і поштовхатись кілька годин у звабливому міському натовпі. Це витікало на вулицю буденне життя буденних людей.

Люди йшли і йшли, та серед них не було матері хлопчика. Виявилося, що її відвезли ще до обіду. За нею приїхала карета, як за княгинею. Старший майстер і одна з робітниць вивели її попід руки і посадили в машину, котра миттю відвезла її до лікарні. Звичайний нещасний випадок. Хтось засвідчив, що виною була її власна необережність. Дехто говорив про її втому та старість: мовляв, у такому віці треба б шукати легшої роботи...

Не сказавши й слова, хлопчина пустився до лікарні. А туди не близько, і хлопчик спішив, все прискорюючи ходу. Поруч з ним, не відстаючи, ступав учитель в окулярах, мовчазний, із сумним виглядом на обличчі. Він запропонував хлопцеві взяти таксі або

хоча б сісти на трамвай, та хлопчина рішуче відмовився:

— Така розкіш ні до чого. Я піду пішки, а ви — як хочете. Можете й на літаку. А взагалі якого дідька ви йдете до лікарні? Чого ви там не бачили?

Учитель обережно поклав хлопчику на плече руку і серйозно сказав:

— Послухай, Рісто. Може, твоя мати у важкому стані, і тоді я стану в пригоді.

— Ні, не станете,— холодно й різко відказав хлопчина.— Ви це базікаєте, як офіцер Армії спасіння Янхунен, що живе разом з нами. Він теж такий добрий: «Чи не треба вам чимось допомогти?» Лише один раз я попросив у нього старі черевики, а він мені: «Будь покірний господу богу, і настане час, коли ти не будеш нічого просити». Отака ваша допомога! До дідька усіх благодійників! Самі вже як-небудь...

Учитель був глибоко обурений. Ще жоден хлопчина не говорив з ним так. І все-таки цей Рісто був його учнем. Чому ж хлопчина був такий грубий і всім незадоволений, наче малий дідуган? Невже він такий тому, що весною йому не дозволили стати чистильником взуття, бо минулого літа він намагався дещо втаїти із заробітку. Або через те, що його не беруть на роботу, бо він неповнолітній. Чи, може, тільки тому, що йому доводиться тинятися вулицями, поки його сестра приймає своїх гостей? Хіба вгадаєш, що на думці в цього хлопця, що таїться за цим упертим лобом?

Між тим похолодало. Сонце світило привітно, але його скісні промені гріли вже не по-літньому. Вчитель помітив, що голі ноги хлопчика вкрилися сиротами.

— Вже похолодало,— зауважив він.

— Відкотіть комір,— сухо запропонував хлопець.

Нарешті вони дійшли до лікарні. В прийомній палаті хлопчик наблизився до учителя і тихо мовив:

— Ви почекайте тут. А то мати засоромиться. Жінка проста, знаєте, усе життя на фабриці проробила... Вона ж церемоній не розуміє — мало що їй на думку спаде, коли вона побачить мене з чужим. Посидьте тут, будь-ласка. Я довго не затримаюсь.

Минуло немало часу, а хлопчини все не було. Учитель почав уже непокоїтись. Обережно, намагаючись не рипіти, він пішов у тому напрямку, де недавно зник хлопець. Тихо прочинивши двері, він зазирнув у палату. На ліжку лежала жінка, її обличчя було біліше за подушку. Хлопчина примостився біля її ніг, а з іншого боку, біля голови, сиділа сестра-жалібниця. Мати не подавала ознак життя. Хлопчик сидів перед ліжком навпочіпки, гладив руку матері і все говорив, говорив без упину:

— Мамо, ма, ти не повинна вмирати. Чуєш, мамуню, чуєш? Ти одужаєш, обов'язково, ма. Я піду працювати, а ти зможеш бути вдома. Ми наймемо окремо кімнату, а Ельві лишимо саму... Мамо, ти не помереш, ма...

Сестра-жалібниця відвернулася до вікна, а хлопчик і далі відчайдушно благав:

— Мамо, люба, чому ти не відповідаєш? Ну, скажи хоч що-небудь. Чуєш, ма? Я зустрів сьогодні учителя. Він хороша людина, він уже багатьох наших хлопців влаштував. Я собі років додаю, ну, подумаєш, збрешу, коли треба. Я не можу більше так жити, на вулиці... Мамо, матусенько...

Учитель нечутно причинив двері і повернувся до прийомної палати. В очах у жінки на ліжку він помітив холодний полиск. Водночас він побачив ще й інше. У хлопця з міської околиці було зовсім інше обличчя. Близькість смерті змушує облуду відступитись, і тоді людина скидає свою машкару.

Для вчителя поступово стало очевидним одне: хлопчина був занадто добрим для виховної колонії. І уявив довгу низку хлопчаків з хельсінських околиць, котрі з грубим і цинічним виглядом тинялися вулицями міста, а добродішні громадяни, озирючись на них, хитали головами й казали, що вони обов'язково стануть хуліганями...

ЛІГА ЗАХИСТУ ЛИСИХ

Мені в житті надзвичайно щастило на оригінальних людей. Серед них були факіри, що ковтали змії, спірити, дальтоники та люди, які цілком втратили глузд. Оригінального суб'єкта я зустрів кілька тижнів тому, коли повертався пароплавом із Стокгольма в Хельсінкі. Це був невеликий на зріст чоловік середнього віку, з чорною густою чуприною та ріденькими вусиками під носом, які нагадували мишачі хвостики. В кают-компанії він підсів до мене на канапу і спитав по-англійськи:

— Куди ви їдете?

— Додому, в Хельсінкі,— відповів я.

— Ви фіни?

— Так.

— Ніколи б не сказав. Ви схожі на цілком нормальну людину.

— Дякую... Ви дуже люб'язні.

— Я громадянин Всесвіту, а всі громадяни Всесвіту — чемні люди. Хіба можна приховати свою інтелігентність? До речі, мене звать Арон Давідзон.

Тут він почав безцеремонно розглядати мою шевелюру і несподівано спитав:

— У вас своє волосся чи перука?

— Своє...

— Однак ви вже починаєте лисіти.

— Так. Скоро моє тім'я буде нагадувати суцільну місячну сонату.

— Я вам співчуваю. Вас чекають важкі часи.

Містер Давідзон обдарував мене своїм співчутливим поглядом і пошепки спитав:

— А в Фінляндії є расова дискримінація?

— Ні, вона заборонена.

— Отже, лисих не переслідують?

— Звичайно, ні. В нас і глава республіки лисий.

— Чудово, чудово. В такому разі я можу бути цілком спокійним.

У мене виникла серйозна підозра, що містер Давідзон хворіє на манію переслідування. І я майже не помилився, бо за якусь мить він довірився мені і пошепки розповів мені по секрету таке:

— В Нью-Йорку, де я живу, нещодавно була створена «Міжнародна ліга захисту лисих». Ліга ставить своїм завданням захист прав лисих у всьому світі. Наша спілка має в своєму розпорядженні великі кошти, оскільки серед членів нашої організації є чимало голомозих мільйонерів. Рік тому мене призначили агентом спілки по Скандінавії із спеціальним завданням заснувати там філіал «Міжнародної ліги захисту лисих». Минулого тижня я отримав із штабквартири наказ ознайомитись із становищем у Фінляндії, але ж Фінляндія...

Тут містер Давідзон затнувся, озирнувся на всі боки, припав тоді своїми товстими губами до мого вуха і зашепотів:

— Оскільки Фінляндія є сусід Радянського Союзу і користується його довір'ям, тут, слід гадати, знають, що діється в сусіда...

— А що ж там повинно діятись? — цікаво запитав я.

— Там застосовують жахливу расову дискримінацію щодо мільйонів лисих. Коли людина полисіє, їй не знайти вже ні роботи, ні квартири. Сім'я її ледь-ледь животіє...

Містер Давідзон не витримає і заридав. Я намагався як міг заспокоїти його.

— Хто вам розповідав такі байки? — серйозно спитав я.

— Байки? «Міжнародна ліга захисту лисих» щодня одержує вірогідні відомості розвідувальної служби США, яка всюди має своїх агентів.

— А ви самі були в Радянському Союзі? — спитав я.

— Ні, і не бачу в цьому ніякої необхідності. Наші таємні агенти, котрі в сусідній з вами країні ходять у перуках, надсилають в мій штаб досить повідомлень про расову дискримінацію. Ми повинні врятувати наших пригноблених братів.

— А як же їх пригноблюють?

— Я вже вам казав, що вони позбавлені роботи і притулку. Їм заборонено доступ в театри, кіно на тій підставі, ніби їхні лисини осліплюють тих, хто сидить ззаду. Купатися їм теж не пускають, тому що рятувальникам важко здогадатися, яка частина тіла їм виступає з води. Їх всіляко переслідують. В одному з рапортів розвідслужби, який не підлягає ніяким сумнівам, відзначається, що лисі тепер зазнають нападів і з боку біологів. Запевняють, ніби дрібні комахи — особливо мухи — ламають лапки, підсковзнувши на дзеркально гладенькій лисині. Хіба це не расова дискримінація?

— Мм-мм...

— Ну от. А ви кажете, ніби я байки розповідаю. А ви бували в СРСР?

— Бував. І не раз.

— Чудово, чудово! В такому випадку я можу дізнатися через вас з перших рук про расову дискримінацію, яка там панує.

— З насолодою. У мене в Радянському Союзі чимало добрих друзів, тім'я яких може суперничати з

будь-яким катком, однак вони через це не зазнають ніякої дискримінації.

— Це все пропаганда! — закричав містер Давідзон. — «Міжнародна ліга захисту лисих» більше покладесться на свою розвідку. А грошей у нас вистачить!

— В цьому я не сумнівався. Однак що ж ви збираєтесь робити?

— Ми організуємо всесвітній конгрес лисих на захист прав голомозих.

— Де?

— Можливо, в Нью-Йорку, та краще було б, звичайно, в Європі. На думку нашої штаб-квартири, столиця якої-небудь з країн НАТО була б найбільш підходящим місцем. Я з свого боку пропоную Брюссель. Чи, може, ви гадаєте, що конгрес можна було б провести в Хельсінкі?

— Не думаю, бо у фіннів поволі відростає волосся. До речі, на якій підставі ви репрезентуєте лисих? У вас така густа чуприна!

Містер Давідзон скинув з голови перуку, оголивши блискучу лисину.

Я збираюсь в недалекому майбутньому відвідати Радянський Союз і побачитись з друзями, серед котрих є також і лисі. І, звичайно, провести вечір-другий в театрі. Цікаво буде подивитись, чи засліпить моя невелика лисина кого-небудь з тих, хто сидітиме ззаду...

ВІДВЕРТІ РОЗДУМИ

(Замість передмови або післямови)

В одному з своїх нарисів Олександр Купрін, який не раз бував у Фінляндії, описав фіннів досить своєрідно. На його думку, фінські жінки — сухуваті, діловиті й некрасиві, а чоловіки — русяві, синьоокі, суворі на вигляд і швидко старіють. До того ж у фіннів зовсім відсутнє почуття гумору.

Мені здається, що принаймні в одному Купрін деякою мірою помилився. Незважаючи на те, що фінни здебільшого вайлуваті, замкнуті та мовчазні, вони все-таки розуміються на жартах. Я знаю чимало фіннів, які веселі без вина і не бояться посміятися самі з себе.

Одне слово, фіннів можна розділити на чотири різних племені: карелів, саволаксів, похьялайців та хамялайців. Карели чутливі й відверті, вони легко розвеселяться і розсміються, а в слухну хвилину почнуть награвати або наспівувати пісню. Саволаксі — природжені гумористи, кожна фраза в їхній розмові містить у собі якийсь жарт чи каламбур. Зате похьялайці — вперті, незграбні й мовчазні, наче телеграфні стовпи. Про хамялайців мені краще б змовчати — не тільки тому, що я сам хамялаєць, але й тому, що Купрін, безперечно, мав на увазі моє дороге плем'я, кажучи про «русявих, синьооких, суворих на вигляд чоловіків, що швидко старіють».

У хамялайців і справді не заведено надто часто молоти повітря своїми щелепами. Вони відчайдушно мовчазні.

Та не всі фінни — хамялайці і не всі хамялайці — мовчазні. Швидкий технічний прогрес і розвиток транспорту привели до того, що за останні десятиріччя чотири племені злилися. З цього «варива» виник русявий мулат Півночі, котрий намагається і собі подати голос коли в спільному хорі, коли сам. Карел, саволак, похьялаєць та хамялаєць утворюють квартет, в якому, на думку кожного з чотирьох, троє завжди фальшивлять. Через те в нас стільки говорять і пишуть про незгоди між фіннами.

Однак в одному питанні фінни єдині: вони люблять мир і прагнуть мирно продовжувати своє життя. В цьому відношенні їхнє життя нагадує шлюб, в якому і сваряться і люблять. Цього немає чого приховувати, бо тим, хто підглядає в замочну щілину, найрозумніше відчинити двері.

Найкращий спосіб боротьби проти війни — показати її в усій її наготі. До речі, цієї ж думки дотримується й Михайло Шолохов, з яким я мав нагоду обмінятися думками під час його перебування у Фінляндії.

Гнаний інстинктом мандрів я чимало поїздив по світу. Мені часто доводилось зустрічатися з червоношкірими людьми, а також з представниками чорної і жовтої раси. Я переконався, що всіх об'єднують одні й ті ж турботи та прикрощі, ті ж радощі й любов до життя, ті ж страждання і прагнення до щастя.

Однак люди із західним вихованням чомусь прагнуть лишити життя так званої примітивної людини поза культурою. В зв'язку з цим я хотів би торкнутись деяких визначень, які дошкуляють мені так само, як і занадто тісні черевики. Отже, встановлені на Заході поняття «культурні народи» і «примітивні діти природи», на мою думку, несправедливі, тому що їх вигадала так звана культурна людина. Скорше тут може йти мова про різні ступені культури.

«Діти природи», котрі першими встановили контакт з християнською вірою тим, що з'їли білого місіонера, називаються канібалами. Однак при цьому зовсім забувають про те, що вживання людського м'яса для «примітивної» людини — священний релігійний ритуал. В свою чергу, канібали дивуються, що так звані «культурні» люди можуть спалювати в газових печах мільйони людей. Не менший привід для дивування дає «дітям природи» те, що деякі «цивілізовані» країни, які стоять на високому рівні культури, прагнуть будь-що лишити за собою привілей виготовляти зброю масового знищення, маючи на меті одне — поховати людство. Таке «дітям природи» збагнути важко!

Зрозуміло, я аж ніяк не за канібалізм, та декому треба б добре подумати, кажучи про західні «культурні народи» та примітивних «дітей природи».

Расова пиха і расова ненависть викликають в мене огиду. Адже з «освітою» так званих «примітивних» народів в ім'я західної культури справа дійшла просто до курйозів.

Кілька років тому один американський посланник «доброї волі» повернувся з місіонерської поїздки до африканських «дітей природи» надзвичайно роздратований. На те він мав і причину: в Африці він побачив занадто багато наготи! І тепер цей захисник моралі має намір послати дітям тропіків американські фермерські штани та фланелеві сорочки, щоб бідолахи приєдналися до цивілізованого світу. В той же час по ресторанах вищого товариства цивілізованого світу знатні дами вбираються в три фігові листочки!

Я мав нагоду познайомитись з найбільшими у світі нетрями Нью-Йорка, Чикаго, Філадельфії та Балтімори. В мене виникла думка, якою я поділився із своїм супутником, одним вельми гуманним університетським діячем.

— Мільйони людей на землі не мають свого житла. Вони народжуються, живуть і вмирають по міських нетрях. Хіба не настав час переселити їх у квартири, гідні людей.

— Звичайно,— відповів мій приятель.— Але що ж тоді робити з нетрями?

— Є ж у вас атомні бомби. Знищіть ними нетрі.

Мій друг став серйозним:

— Я чесно зізнаюсь, що це єдиний спосіб використати атомні бомби на благо людства. Однак мине чимало часу, поки володарі бомб зрозуміють це.

Я вірю, що цей час не за горами. І коли він настане, тоді ми зможемо посміятися так само, як і бравий солдат Швейк, який у війні бачив лише божевілля, варте того, щоб з нього посміялись і поглузували. До речі, коли б роман Ярослава Гашека став одним з учбових посібників у всіх вищих військових закладах, то це сприяло б справі миру значно більше, аніж Старий завіт. Коли війна буде досить зганыблена та осміяна, кому тоді кортітиме воювати?

Зараз найпекучішою темою дня скрізь у світі є питання про роззброєння. З нинішнього тупика може бути тільки один вихід: цілковите знищення всієї зброї. Політичні погляди, релігійні переконання і расові відмінності не повинні перешкоджати єднанню всіх людей, коли йдеться про існування всього живого на землі. Тільки так людина, яка говорить про культуру, могла б започаткувати справжню творчу культурну діяльність.

Негри Африки і Америки, а також індіанці Південної та Північної Америки, яких зараз так пригноблюють, змогли б тоді отримати свою землю від завойовників та грабіжників і, окрім Нового завіту, здобути також людську гідність, отримати пристойне житло, достатню кількість їжі та одягу. Я б навіть не мав нічого проти, коли б вони одержали при цьому й інші

атрибути західної культури — строкаті краватки, губну помаду і жувальну гумку...

Коли я спостерігаю за життям так званих «культурних» людей, на мене досить часто знаходить сум. Я впадаю в песимізм і приходжу до такого ж сумного висновку, що й фінський рибалка-аматор: комашня виживає, а риба гине.

В західній культурі занадто багато красивої піни на поверхні, гарних висловів, які слід було б не говорити, а грати на скрипці, надто багато завчених напам'ять правил, що, наче шевська смола, липнуть до кожного. А про людину забувають надто часто. Ось послухайте невигадану історію...

Один мій приятель, котрий добре знається на житті та на людях, сказав, що чим більше він спілкується з людиною, тим дужче любить собак. Любов до тварин частенько стає ледь не культом. У стародавньому Єгипті поклонялися бичу й кішці, в стародавньому Карфагені — слону. Після фараонів та Ганнібала об'єкти обожнення часто змінювалися: за деякими даними подекуди почали любити й людину.

А от нещодавно я дізнався, що мешканці найдорожчого й найрозкішнішого готелю в Голлівуді — не кінозірки, не колишні європейські монархи чи кузини царя, не колишні єгипетські фараони, а... коти. Основне завдання працівників готелю — турбуватись про улюблених тварин багатіїв, поки ті мандрують чи розважаються. Готель для своїх постояльців має такі вигоди: а) чисту білизну й килим, які щоденно міняються; б) чудовий краєвид, а також можливість приймати сонячні ванни; в) із смаком обставлені зали для прийому гостей; г) спеціальні страви для тих, хто бажає схуднути, і для тих, хто бажає потовстіти.

Під час кошачої трапези грає один з найкращих оркестрів Америки. Недавно в готель привели одного родовитого kota, котрий харчувався тільки яйцями та

горіхами. Для цього кота привезли персональний холодильник і подушку, що нагрівалася електрикою.

Директор готелю Джеймс А. Блекфорд переглядає листи, що надходять котам, після чого вручає їх адресатам разом з конвертами, аби ті, сумуючи, мали можливість понюхати знайомий запах своїх господарів. В апартаменти готелю приймають не кожного кота.

Соціальна дистанція повина зберігатись, бо хто ж з порядних людей побажає, щоб волоцюги і аристократ перебували в одному готелі! Про це не може бути й мови в голлівудському готелі для котів, де шанують різницю у званнях та ідеальну мораль. Мораль в блекфордському князівстві чотириногих піднесена досить високо. Так, на стіні кожної кімнати красується отака хвилююча обява: «Кішки не повинні спілкуватися з котами в кімнаті без нагляду людини!»

«Яка мораль із цього всього?» — спитав би на закінчення своєї соковитої байки про тварин дідусь Крилов. А така, що дехто надає значно більше значення котам і спокійнісінько забуває про мільйони жителів міських нетрів, чиї злигодні зростають пропорціонально зростанню добробуту котів.

Я відчуваю глибоку симпатію до французької співачки, мулатки Жозефіни Беккер, котра усіма засобами намагається засновувати дитячі будинки для бездомних сиріт, незважаючи на те, що в світі стільки бідолашних котів, які не можуть потрапити в голлівудський «кошачий рай».

Я почав свою невеличку оповідь з фіннів і збираюсь ними закінчити. Якось один американський рецензент відвідав нашого відомого композитора Яна Сібеліуса і намагався розсмішити цю серйозну людину американськими анекдотами. Сібеліус, здається, посміхався, але тільки про себе. Коли хазяїн і гість потім гуляли в парку, американець зауважив:

— Я чув, що ви вважаєте птахів чудовими музикантами?

— Авжеж,— відповів Сібеліус.— Птахи створюють музику.

— Ну, а що ви думаєте про цього птаха? — спитав гість і показав Сібеліусу на ворону, яка каркала на верхівці ялини.

— Це рецензент,— відповів Сібеліус.

Міжнародні відносини розвиватимуться тим успішніше, чим рідше на верхівках ялин будуть з'являтися і каркати ворони.

Ларни Мартти
СОКРАТ В ХЕЛЬСИНКИ
Новеллы
(На українском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор *І. Ф. Леценко*
Художник *О. Є. Ніколаєць*
Художній редактор *В. В. Машкоє*
Технічний редактор *В. І. Кульбич*
Коректори *О. С. Назаренко,*
О. Т. Супруненко

Виготовлено на Головному підприємстві республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР,
Київ, вул. Довженка, 3.

Здано на виробництво 22.X 1974 р.
Підписано до друку 10.I 1975 р.
Папір № 1. Формат 70×90/32.
Фізичн. друк. арк. 6,0. Умовн.
друк. арк. 7,02. Обліково-видавн.
арк. 7,495. Ціна 51 коп. Замовлення 4—2618. Тираж 65000.

